

שער ההלכות

הלכות ומנהגי תימן
מתוך
שולחן ערוך המקוצר
בתוספת פסקי דינים

סימן א' (ק"ב)

הלכות תענית צבור (ארבעה צומות)

תכלית התענית

א. מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שאירעו צרות לאבותינו. ותכלית התענית היא כדי לעורר את הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים, ומעשי אבותינו שהיו כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותם הצרות, ובזכרון הדברים האלה נשוב להיטיב, כמו שנאמר והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם. ולכן חייב כל איש לשום אל ליבו באותם הימים לפשפש במעשיו. כי אין העיקר התענית. כמו שנאמר באנשי נינוה וירא האלהים את מעשיהם, ואמרו רבותינו ז"ל וירא את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. ואין התענית אלא הכנה לתשובה. לכן אותם אנשים שכשמתענים הולכים לט"יל, ומבלים את היום בדברים בטלים, תפסו את הטפל והניחו את העיקר: (סימן ק"ב סעיף א')

על מה הוקבעו

ב. ואלו הם הימים. שלישי בתשרי, בו נהרג גדליה בן אחיקם. שלאחר שחרב בית המקדש, השאירו נבוכדנאצר הרשע מלך בבל בארץ ישראל, וישימהו לראש על יתר ישראל. ועל ידי שנהרג, גלו כולם, ונהרגו מהם לאלפים, ונכבתה גחלת ישראל הנשארת. עשירי בטבת, סמך נבוכדנאצר הרשע על ירושלם, והביאה במצור ובמצוק, ומזה נמשך הקרבן. שבעה עשר בתמוז, בו אירעו חמש

צרות. נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר, כמו שנאמר בתורה, וזה היה בשבעה עשר בתמוז, ונתבטל קרבן התמיד, והקבקה העיר בחרבן בית שני. אף על גב דבחרבן ראשון הבקעה בתשעה לחדש, דכתיב בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר וגו' ותבקע העיר וגו', אבל בחרבן השני בשבעה עשר בו הקבקה העיר, וחרבן בית שני חמור לנו, שהוא סיבת היותינו בגלות הזה (ועוד איתא בירושלמי, שגם בראשון היה בשבעה עשר, אלא שמפני הצרות טעו בחשבון). ושרף אַפּוֹסְטָמוֹס הרשע ספר התורה, והעמיד צלם בהיכל. ותשעה באב, בו נגזר על אבותינו שבמדבר שלא יכנסו לארץ ישראל, כי אז חזרו המרגלים ובכו ישראל בכָּה של חנם, ונקבע לבְּכִיה לדורות. ובו ביום היה החרבן הגדול, שנחרב בו בית המקדש הראשון וגם השני. ונלכדה העיר בַּיְתָר, שהיתה עיר גדולה והיו בה אלפים ורבות מישראל. ובו ביום חרש טוֹרְנוֹסְרוֹפּוֹס את ההיכל ואת סביביו, ונתקיים הפסוק ציון שדה תִּחְרַשׁ. [ועוד יש תענית צבור, היא תענית אסתר, ודיניה יתבארו בס"ד לקמן סימן קכ"ב סעיפים ב' ג' ד'] : (סעיף ב')

אם חלו בשבת

ג. אם חלו תעניות אלו בשבת, דוחין אותן לאחר השבת. אבל כשחל עשירי בטבת בערב שבת, מתענין אז. ונפלה מחלוקת בין הפוסקים אם צריך להשלים עד צאת הכוכבים, או שאין צריך. ויש הנוהגין כדעה הראשונה, ויש שמקדשין ואוכלין מיד אחר שיצאו מבית הכנסת, שכיון שקיבלו שבת והתפללו, הוי השלמה. ועיין לקמן סעיף י"א : (סעיף ג')

הכרזת החזן בשבת קודם

ד. יש מקומות נוהגין שהחזן מכריז בשבת שקודם הצום (אחרי ההפטרה ומי שברך וכו') באיזה יום יחול הצום. חוץ מתשעה באב וכיפורים, וצום גדליה ותענית אסתר: (סעיף ד')

חתן

ה. חתן שחל אחד מארבע תעניות אלו בתוך שבעת ימי המשתה שלו, אף על פי שאלו הימים המה לו כמו רגל, מכל מקום חייב להתענות, כיון דהרגל שלו הוי רגל דיחיד, אתי אבילות ותענית הרבים ודחי ליה. ועוד, הא כתיב אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי. והוא הדין לכלה: (סעיף ה')

חילוקים בין ג' תעניות לבין תשעה באב

ו. יש כמה חילוקים בין שלש תעניות הראשונות, לתשעה באב. בשלש תעניות הראשונות, מותר לאכול בלילה שלפניהם עד שיעלה עמוד השחר, והוא שלא ישן שינת קבע. אבל אם ישן שינת קבע, אסור אחר כך לאכול או לשתות, אלא אם כן התנה קודם שישן. ויש אומרים שאינו צריך להתנות על השתייה, דמסתמא דעת האדם לשתות אחרי השינה והוי כאילו התנה וכן המנהג. ובתשעה באב, צריכין להפסיק מבעוד יום שלפניו. שלש תעניות הראשונות, מותרים ברחיצה (אפילו בחמין) וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה. ובתשעה באב, אסורים בכולן. ואדם שהוא בעל נפש והוא בריא, יחמיר בכולן כמו תשעה באב. רק בנעילת הסנדל לא יחמיר, משום חוכא ואטלולא (פי' שחוק וליצנות): (סעיף ו')

הפטורים מתענית אם יאכלו מאכלים פשוטים

ז. עוד יש קולא בשלש תעניות הראשונות, שמעוברות ומניקות ואפילו אם אינן מצטערות, פטורות מלהתענות (ואינן צריכות לפרוע התענית ביום אחר). [ואם מרגישה בעצמה שהיא בריאה, ואין חשש שיגרם נזק ח"ו, אם רוצה להחמיר על עצמה ולהתענות רשאית. עיני יצחק אות כ"א] וכל שכן חולה אף על פי שאין בו סכנה, שלא יתענה. ומכל מקום אף אלה שמותר להם לאכול, לא יענגו את עצמם אלא יאכלו רק מה שצריך לבריאות גופם, והמעוברות והמניקות כדי קיום הולד. וכן ילדים וילדות קטנים אף על פי שאין הם חייבים להתענות ואפילו תענית שעות, מכל מקום אם יש בהם דעת להתאבל, יש אומרים שראוי לחנכם שלא להאכילם רק לחם ומים, או שאר מאכלים פשוטים, להתאבל עם הציבור, ולא נהגו כן: (סעיף ז')

גדר מעוברת ומניקה

ח. מעוברת שאמרנו, היינו דוקא אחרי שמלאו לה שלושה חדשים מתחילת ההריון. ואפילו אחרי ארבעים יום מתחילת ההריון, יכולה לאכול אם היא מרגישה צער. אבל פחות מזה, הרי היא כשאר הנשים, אא"כ היא מצטערת מאד, וכל שכן אם מרגישה חולשה. ומניקה שאמרנו, היינו דוקא כשמניקה בפועל, וכל מאכל התינוק או רובו הוא ממנה, ולא יותר מכ"ד חדשים אחרי הלידה: (סעיף ח') [באול"צ (ח"ג פכ"ה תשו' ז') כ' דאף אם מניקה מעט בלבד ונותנת תוספות של מאכלים אחרים, ג"כ יש להקל לה. וכן ראיתי בקונטרס הלכות בין המצרים שחיבר הרב אי"ש שפירא שליט"א נכד הגר"י שפירא זצ"ל שכ' (פ"א הי"א) שאפילו אם מניקה הנקה חלקית ג"כ אינה צריכה לצום. ושם בהערה י"ז הביא כן משם החזו"א וכעדות גדולי תלמידיו ז"ל ושליט"א, והוסיף לאמר שזקנו הגר"י שפירא זצ"ל היה מורה ובא להקל אפילו כשאינה מניקה אלא פעם אחת ביום, וכן שמע משם הגר"ן

קרליץ. עי"ש. והדבר ידוע שהרמ"א החמיר בזה יותר ממרן. ותמיה לי מילתא למה נקל כ"כ אחר ששלום לילד ושלום לאמו, והרי הרשב"א (שהובא בב"י סי' תקנ"ג) קרי בחיל שלא תאכל אלא כדי קיום הולד, וכיון שיכול הולד לאכול תחליפי חלב כגון מטרנה וכיוצא, ורוב ארוחותיו בנויות מזה, למה נקל בחינם? ! ואפשר כוונתם וכוונת חכם ב"צ זצ"ל דדוקא כשמניקתו ארוחה אחת קבועה ביום ולא כפי המזדמן, שבזה י"ל שכיון שרגיל התינוק בזה, לא ירצה לאכול מאכל אחר בזמן זה. א"נ שיפריע הדבר לבריאותו אחר שרגיל לאכול מחלב אם זמן מוגדר ביום. ונפק"מ לשני הטעמים אם מניקתו ארוחה שלמה אך לא בשעה מיוחדת אלא פעם בבוקר ופעם בערב, דלטעם הא' יש להחמיר, ולטעם הב' יש להקל. אך אם מניקתו ארוחה שלמה, רק לפעמים מוסיפה לו על אכלו ואין צריך הוא כ"כ להנקה, קשה מאד להקל בזה. וגם בזה שכתבנו, הטעם קצת דחוק ולא איפרק מחולשא. והן עתה ראיתי בשו"ת אלישיב הכהן (ח"א סי' ל') שג"כ כ' כנזכר שאם עיקר מאכלו תחליפי חלב ורק מדי פעם יונק מאמו ואינו צריך לזה חייבת אמו לצום. ורק אם רוב היום מניקתו אינה חייבת לצום. אך מש"כ שם הטעם שהקלו אם רגילה להניקו על אף שיש אפשרות לתת לו תחליפי חלב ומאכלים אחרים, משום שהמחקר מורה שזה יותר בריא לולד. עי"ש. לענ"ד אינו משום כן כי אף אם המצא ימצא חלב שהוא בריא יותר מחלב האם, לא ישתנה הדין כלל. אלא הטעם שאין מחוייבים אנו לשנות לולד את מאכלו כי הוא אינו מצווה להצטער במאכלו בתענית כלל. וק"ו שאפשר שיאכל פחות מהרגלו, ולא גרע הוא מחולה שאב"ס. וז"פ.]

ט. מעוברת אם היא חלושה ובפרט בחדשי ההריון הראשונים, וכ"ש אם היו לה מקרים קודמים של הפלה, וחשה בגופה כגון שסובלת מסחרחורת, חוסר דם, (10 ג' מוגלובין ומטה), דפיקות לב, לחץ דם גבוה או נמוך, דלקת שצריכה לקבל אנטיביוטיקה, חום עקב הצום, בכל המצבים הללו אין לה לצום. (פס"ת אות ה'). ועי' בס' מעין אומר שהגרע"י הורה כמה פעמים למעוברת שתתחיל לצום עד 10-11 בבוקר, ותראה איך מרגישה, ואז תחליט אם באפשרותה להמשיך לצום או לא.)

רחיצת פיו, בליעת רוק

י. צריך להחמיר בכל תענית ציבור, שלא לרחוץ פיו במים בשחרית, אעפ"י שהוא פולט, שמא יבלע. ובתענית יחיד, מותר. ואפילו בתענית ציבור יש להחמיר למי שמצטער בכך, רק יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יכנס מים לגרונו אפילו כל שהוא. והרוק, מותר לבלעו אפילו ביום הכפורים, כיון שאינו מכוין להנאתו. ומותר לטעום מאכל עד כדי רביעית (כביצה ומחצה) ובלבד שיפלוט. ולא רק בתענית יחיד, אלא אפילו בתענית ציבור, חוץ מיום הכפורים ותשעה באב שאסור: (סעיף ט')

בירך ונזכר שהיום תענית

יא. מי שלקח בטעות מאכל או משקה ובירך עליו, ונזכר מהתענית, לא יאכל ולא ישתה אפילו מעט, ואין לחוש לברכה לבטלה, אלא יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". וטוב שיטעם מעט בלא לבלוע, אלא יפלוט מיד. [אבל אם נזכר אחר כדי דיבור, לא יועיל לו התיקון, ולכן יטעום מעט]: (שו"ת עולת יצחק ח"ג סי' קנ"ז אות א') [בברכ"י או"ח (ר"ס תקס"ח) הביא פלוגתת פוסקים אחרונים לענין תענית, ש'רבו בס' נחפה בכסף כ' דיאכל מעט, והאדמת קודש גמגם בזה. ובשם רבנן קשישאי אייתי כרבו ז"ל. ועי' בשו"ת יבי"א (ח"י סי' מ"א) שפסק שיטעום מעט. וכ"כ עוד בחזו"ע (ד' תעניות עמ' כ"ב) וע"ע שם (עמ' קפ"ח קפ"ט)]. וכן לפי טעם השדי חמד (אסיפת דינים מערכת ביה"מ סי' א' אות ד') בבירך על בשר בבין המצרים אם יטעום שכ' דאינו עובר על המנהג, כי בכל שהוא אין לא משום שמחה וגם אינו ממעט באבילות. וכן לפי טעמו דשבט הלוי (ח"ט סי' קל"א) שאין שתיית היין אסורה בעצם שהרי הותרה לצורך מצוה ואינו אלא מנהג, זה לא שייך כששותה שלא תהיה ברכתו לבטלה (עי' מ"ב דרשו הע' 68 לא מצאתי כעת באיזה סימן. ועי' דרשו סי' תקס"ח הע' 1), מוכח דהיכא שהוא איסור בעצם, כגון תענית, אין לו לטעום כלל. מיהו י"ל דליכא ראייה מינייהו, שלא הוצרכו לכך ואמרו הטעם

הפשוט, ואה"נ אפשר שיודו שגם בתענית כן הוא, וצ"ע בגוף דבריהם. - ולפום קושטא נראה דמסתברא מילתא כרבינו שליט"א, דהא בשכמל"ו תיקון הוא אף שנאמר תיקון דיעבד, מ"מ הא מיהת ודאי לא עשה איסור. וא"כ לא מיבעיא אי עבר באכילתו באיסור דאורייתא, פשיטא שלא יאכל, אלא אף א"נ דבאכילתו עבר באיסור דרבנן, ולא תשא הוא דאורייתא לכו"כ פוסקים, אפ"ה הא הוי תיקון ולא עבר כלל. וביותר מכך דאף לגבי תענית שבפחות מכזית אי אכל (בהיסח הדעת שלא במתכוון), בדיעבד לא עבר איסור, אפ"ה לא יאכל, דכיון שיש לו תיקון אחר פשוט יותר שלא עבר כלל, תו לא הוי שעת הדוחק, כי מפלט אחר לו מן האיסור. והשד"ח שפסק שיש לו לאכול מעט מהאי טעמא, י"ל דס"ל דכיון דסו"ס דהשתא לא עשה התיקון באמירתו (בשכמל"ו) אלא באכילתו, שוב הוי דיעבד כי עשה כן לצורך התיקון אף שאפשר לו בדרך אחר. ומ"מ יראה שאף לרבינו שליט"א במידי דמנהגא וכגון בשר אחר ר"ח אב לספרדים וע"מ, יאכל הבשר, דלא עבר כלל בכה"ג, ובפרט שאינה אכילת תענוג.

אך תמיה מילתא מש"כ בס' שדי חמד (ח"ו מע' בשר בחלב אות י"ב) דהזכור לאברהם אייתי עובדא בדידיה שהיה ד' שעות אחר אכילת בשר בחורף ונזכר בעודו בפיו ובלע מעט כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, דהא לדעת הפר"ח סגי בד' שעות ואף שהאחרונים דחוהו מ"מ בנ"ד כו"ע ל"פ דשרי כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. וביד אפרים כ' דבמקום מיחוש חולי אפשר לסמוך על הפר"ח. וס"ל להשד"ח שם דל"ד ד' שעות אלא אפילו תיכף (כל שהוא סעודה אחרת, שאז להרמ"א ועוד יש לסמוך להקל כ"כ בשו"ת יד נתן לרבה של לוד ח"ב יו"ד סי' ל"ד). וצ"ע דכיון דלדעת מרן איסורא קעביד דקרי בחיל ו' שעות ובציר מינה לא, אפילו בחורף שמתעכל מהר יותר, למה יכניס עצמו לאיסור, כשאפשר לו לתקן עיוותו בנקל. ואף א"נ שבמקום חולי יש לסמוך על הפר"ח, מ"מ הכא גרע טפי מחולי, כיון שיכול לתקן לקללתו. וצ"ל דס"ל שאף שמתקן אין תקנתו שלמה, ומ"מ איסורא קעביד.

ואף לדידי' לא יהא אלא ספק אם מתקן גמור הוא או לאו, ואם יאכל ודאי עבר אדרבנן. ועוד, דלמה לו להכניס עצמו להדיא לאיסור, והרי ודאי דקעבר איסורא אף בפחות מכזית כמש"כ המ"ב (סי' תקס"ח סק"ה) דאסור לאכול אפילו משהו, אלא שבדיעבד עולה לו התענית כיון שלא אכל כזית בכדי אכילת פרס. וכ"כ בכה"ח (שם סקי"ג וסקט"ז) דדעת הריטב"א בחידושו והריב"ש (סי' רפ"ז) דאע"ג דבפחות מכזית לא איבד תעניתו, מ"מ אסור באכילה דהא חצי שיעור אסור מה"ת, ודלא כהרב נחפה בכסף (סי' ו') עי"ש.

והקשה בס' ערך השלחן (אות ב') מכח הריטב"א והריב"ש הנז"ל איך יאכל והא קעביד איסורא דחצי שיעור נמי אסור, ומתוך זה פליג למימר דאין לו לאכול ויאמר בשכמל"ו. ולדברינו לעיל א"ש דס"ל דבשכמל"ו אינו מתקן כדבעי ומ"מ קעביד איסורא, ובאכילתו כיון דאוכל לצורך לתקן את אשר עיוות התירו לו חז"ל (שו"ר שכ"כ רבינו שליט"א בעו"י הנז"ל דס"ל דלא הוי תיקון גמור), והא ניחא א"נ דברכה לבטלה דאורייתא, אלא אא"נ דברכה לבטלה דרבנן מ"מ ברכה שא"צ חמירא טפי, ועוד דעיקרה דאורייתא משום לא תשא. שו"ר שכ"כ הרב נחפה בכסף (סי' ה', הביאו בחזו"ע שם עמ' כ"ג מול סו"ף) שבנ"ד ששכח ובירך שאוכל כל שהוא כדי להנצל מברכה לבטלה כו"ע מודו דשרי. ע"ש. וחזינן מיניה תרתי, חדא דכשאוכל כדי שלא לעבור על איסור, מותר. ועוד, דתיקון בשכמל"ו אינו תיקון גמור.

ועי' חזו"ע (עמ' כ"ד) שיישב מה שהק' במטה יהודה עייאש (דף מ"א ע"ב) שהרי איסור ברכה שא"צ מדרבנן כמש"כ תוס' (ר"ה לג.) והרא"ש (פ"ק דקידושין) ועוד, וגם איסור אכילה ביום הצום מדרבנן, וא"כ למה יעשה איסור דרבנן במתכוון. ודחה החזו"ע שם דדעת הרמב"ם ומרן דברכה שא"צ הויא דאורייתא ע"ש. ולהנ"ל י"ל עוד אא"נ דרבנן, דמ"מ הא חמיר טפי כנזכר.

ואנכי הרואה להרב ברכת ה' (ח"ב עמ' פ"ה, והביאו גם בחזו"ע שם) שכ' כדעת מו"ר בצומות אלא שהפליג יותר בחידושו לומר שאף במאכל לפני התפילה דינא הכי, שאם בירך בטעות על מאכל קודם התפילה לא יאכל אפי' מעט, אלא יאמר בשכמל"ו. ע"ש. ורחוק בעיני זה הדבר כי ודאי בטעה ואכל מעט אין כאן איסור כלל כי אינו מביא גאות זה המעט ובפרט שהיה כן ע"י שכחה. וכבר העיר על דבריו בשו"ת אלישיב הכהן (ח"א סי' א') והסכים עמו הגר"ש עמאר שליט"א בהסכמתו שם.

אחר הדברים האלה ראיתי למורנו שליט"א בעולת יצחק (ח"ג יו"ד סי' ר"ה) שכ' באות ב' שם ובהעולה דלינא שבאופן שאם יפלוט תהא ברכתו לבטלה, מותר לו לבלוע מעט, ובזה יש כמה פרטי דינים המבוארים בפוסקים, ע"ש. משמע דלא סגי במה שיאמר בשכמל"ו שכן נראה מסתימת דבריו. מיהו פשוט דלפום דינא יש להתנהג כהתשובה דלעיל, חדא שהיא מאוחרת טפי כיעויין בתאריכי התשובות. ועוד, דהתם קדח וחרז בענין זה ובא בארוכה למימרא דעסיק בהאיי עניינא טפי. ובפרט שי"ל שגם בתשובה זו (דסי' ר"ה) היינו דוקא כשתהיה הברכה לבטלה, כלומר שעבר כדי דיבור מזמן הברכה, ששוב לא יועיל לו כ"כ אמירת בשכמל"ו, וכמש"כ שם (סי' קנ"ז ד"ה אבל) שאם לא נזכר מיד אינו יכול לתקן, ולכן יאכל מעט כי השהייה לא הויא הפסק דיעבר בין הברכה לאכילה.

ומ"מ נלע"ד דמי שאוכל מעט לתקן ברכתו אשר בירך בלא דעת לא הפסיד, דהא אייתי לן הגאון חזו"ע (הנ"ל עמ' כ"ב – כ"ה) אמבואה דספרי דהכי ס"ל, וביארנו דבריהם דס"ל דלא הוי תיקון גמור, ע"כ לא נוכל לדחות דבריהם בנקל. מה גם דרבינו שליט"א נמי בעול"י (סי' ר"ה) הנ"ל הראה פנים לדבריהם].

בעלי מסעדות

יב. בעלי מסעדות י"א שימנעו מלספק מצרכי מזון ביום התענית אא"כ יודעים בבירור שהקונה אינו אוכל בתענית, ויש מקילים בזה מעיקר הדין. ונכון שיתלו שלט גדול במקום הניכר שיהיה כתוב בו "היום יום צום שנתפשט בכל תפוצות ישראל" השומע ישמע והחודל יחדל. [כ"כ בפס"ת (סי' תקמ"ט סוף אות א') להחמיר, והערה מקורו (בהע' 8) מדברי הילקו"י מועדים (עמ' תק"ל). אמנם כבר שנה פרקו הגאון חזו"ע (ד' תעניות עמ' ל"ז) וכ' להקל. וע"ע שם (עמ' ר"ד). וע"ע שו"ת יבי"א (ח"ב סי' ט"ו אות ד' והלאה). וכמה סניפים יש כאן, חדא, שיש ראשונים הסוברים שבאיסור דרבנן אין לפני עור (עי"ש בחזו"ע עמ' ר"ה). ועוד, אפשר שחולה הוא ומותר לו לאכול, וכגון שיש לו ל"א מחלת הסכרת, או שאר מרעין בישין ה' יצילנו, וא"כ אף שמתחזק והולך כבריא אין כאן ראייה. או אפשר שקונה לצורך אשתו המינקת והמעוברת, או לחולה שבתוך ביתו ל"א א"נ לצורך בניו הקטנים פחות מגיל מצוות. והארכנו בזה באורך וברוחב ככו"כ פרטי דינים דלפני עור ומסייע במקום אחר, עודנו בכת"י.] אך בעלי מכולות לממכר מצרכי מזון פשוט להקל, כיון שי"ל שאין בכוונתו לאכול בתענית, וגם י"ל שקונה לבני ביתו, וכן עמא דבר: (*).

מכונות ממתקים

יג. להמחמירים לעיל צריך לסגור מכונות לממתקים ומשקאות המוצבות בחוצות כדי שלא יקנו מהם בתענית כי יש בכך משום מכשול, אך להמקילים פשוט שגם זה בכלל ההיתר: [צ"ע למחמירים, דהא במכבסה הקל בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' רל"ה) באופן שיש שם עוד מכבסות של גויים או ישראלים מומרים. ואמנם בזה הגר"מ פיינשטיין חולק כמובא במ"ב דרשו

(תקנ"א הע' 48), מ"מ מכבסה אוטומטית מותר, שאין המכבסה נקראת ע"ש ישראל כמבואר שם. ובל"ז לענ"ד יש היתר דאפשר שיכבסו שם בגדי תינוקות. וא"כ לסברתן פשוט להתיר, דאפשר שיקנו משם ילדים או חולים וזקנים שאינם חייבים לצום. וכן לסברת הדברי יציב, כי יש עוד מכונות וחנויות באיזור. ולדברי הגרמ"פ יש לעיין. ומ"מ לפ"ד החזו"ע דלעיל פשוט הדבר להקל. וכ' שם שכן הורה הגרשז"א. ונראה דלכו"ע יש להקל במכונות ממתקים בערים חרדיות באופן שאין כמעט חשש שיקנו שם חופשיים. [*]

מסטיק

יד. אסור ללעוס מסטיק בתענית ציבור (וכן בתענית יחיד). כיון שהטעם נכנס לגרונו והוי כאכילה ממש (חזו"ע עמ' כ"ט והתיר שם רק מצטכי (שרף אילן) שהוא בלי מתיקות כלל עי"ש, וכמדומה לי שאינו קיים היום בחנויות). אלא שדבר זה אינו ראוי כל ימות השנה, זולת למי שצריך לכך, כגון הרוצה להיגמל מעישון סיגריות. וגם לזה אין ראוי ללעוס בשוק בימות השנה: [*]

חינוך הקטנים

טו. קטנים כל עוד לא הגיעו לגיל י"ג לבן, וי"ב לבת, פטורים מתענית ואין חובה להרגילם מדין חינוך. ואפי' בתענית שעות אין חייבים ואפי' בתשעה באב, לפי שיתבטלו צומות אלו לעתיד ואנו מצפים לישועה וגאולה ולא נצטרך לצום, אבל ביוה"כ מרגילין אותו תענית שעות לפי שלא יתבטל לעתיד: [*] (חזו"ע עמ' ס"ו סעיף ד').

קטן שהגדיל בתענית שנדחה

טז. קטן שהגדיל ביום י"ח בתמוז והתענית נדחתה ליום ראשון שהוא י"ח, לכתחילה יש לו להתענות. ואם הוא חלוש בטבעו יכול

להקל: נוכ"כ בפס"ת (סי' תקנ"נ אות ד'). וכ"כ בחזו"ע (עמ' ס"ח סעיף ח') לאפוקי ממש"כ בס' יוסף דעת ח"ב דיני חינוך קטן (פי"ח ה"ז) וכן בשו"ת כולו מחמדים להגר"א זאדה שליט"א (ח"א סי' מ"א אות ה') שצריך לצום. וזה אינו דכיון שלא יצא הדבר ממחלוקת הפוסקים, אין להחמיר בזה כ"כ לחלש בטבעו. ובפרט ששני עמודי ההוראה הקלו בזה הלא המה האבני נזר והגאון מהרש"ם. ואין בזה חילוק בין שאר התעניות לת"ב שנדחה. ואף לדברי הרשב"א בתשובה (שהובא בשו"ת אבני נזר או"ח סי' תכ"ו) שהביאו שכ' "ומה ששאלת בט"ב שחל להיות בשבת מהו בתשמיש המטה? תשובה, נראה לי שאין נוהג בו שום אבילות, דהא אמרינן מעלה על שלחנו כסעודת שלמה וכו', וכ"ש דלגמרי עקרוהו מתשיעי ואוקמוהו אעשירי, ומעיקרא היה ראוי לקבעו בעשירי". ע"כ. ודין גרמא להו להחמיר בדבר דחזינן דלא הוי תשלומין. וכ"כ בשו"ת להורות נתן (ח"ה סי' ל"ג – ל"ד) מכח רשב"א זה. אכן אף אי יהיבנא להו כל דילהו, מ"מ בי"ז בתמוז שנדחה אין להחמיר, דדוקא בת"ב י"ל כן משום דמעיקרא היה ראוי לקבעו בעשירי. ועוד, דיש לפקפק בעצם הראיה כי י"ל שגדר התשלומין הוא שלגמרי עקרוהו מתשיעי ואוקמוהו אעשירי, ואין כוונתו שאין כאן תשלומין כלל רק עקירה, אלא כלפי הדין ידבר, שאף אם תשלומין הם, מ"מ לדינא לא נותר מאום בשבת מדין ת"ב. וע"ע מה שנאריך בזה בחלק התשובות תשובה א'. (*)

ברכה

יז. המותרים לאכול ביום התענית חייבים לברך תחילה וסוף:
(חזו"ע) (*)

תספורת

יח. בעל נפש ראוי להחמיר שלא להסתפר בתענית ציבור כעשרה בטבת וצום גדליה (למעט תענית אסתר) ולא בלילות שלפניהם. (אך בבא"ח (דברים ש"א ה"ה) כ' להדיא בי' בטבת להחמיר גם בלילה) ואם י' בטבת חל בע"ש אין להחמיר, משום כבוד שבת: (פס"ת סי' תקנ"נ אות ח') (ומש"כ שם דנוהגים אנשי מעשה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בליל התענית, לדידן דאף בכין המצרים ובשבוע שחל בו, מותר בבשר ויין ואין נוהגים להחמיר, גם בזה לא שנא). (*)

כדורים

יט. הלוקח גלולות לרפואה מותר לבלען אף אם הן מתוקות, ללא מים, ובלבד שיעטוף הגלולה בנייר דק. ואם הן מרות מותר לו לבלען כמות שהן. ואם רוצה ליקח עם מים יערב במים דבר מר כדי שלא יהי' הנאת החיך, זולת אם לולא התרופה יגיע לחולי הפוטרו מן הצום, שיכול לבלוע הכדור עם מים רגילים וישתדל מאד שיהי' פחות מרביעית: [כ"כ באול"צ (ח"ג פכ"ט י"א) שאם צריך מים, יתן במים דבר מר כגון תמצית תה מרוכזת, או אבקת סודה וכדו'. ודבר פלא ראיתי בהלכות בין המצרים שחיבר נכד הגר"י שפירא, שכ' שם (פ"א הט"ז) שמותר לשתות מעט מים כדי להקל על הבליעה, ואינו צריך לדקדק לשתות מעט ממש, אלא יכול לשתות מים כדרכו. והערה מקורה (הע' כ"ד) משם זקנו הגר"י שפירא והגר"ש וואזנר זצ"ל, וטעמא טעים כי אינו מחשיב את המים כשתיה אלא כעזרה לבליעת התרופה בקלות, ואין בזה חשיבות שתיה. וא"צ לדקדק בשיעור כי רק ביוה"כ יש לדקדק. עי"ש. והוא פלאי, דסו"ס נהנה מכך ואינו חש בצער התענית, ומנא לן להקל רק משום שאינו מחשיב את המים לשתיה. ולדבריו יהיה מותר להשקות לישן מים, כיון שאין מחשיבם לשתיה שהרי ישן הוא. ולכן אין לנו אלא דברי חכם ב"צ בזה. וכ"כ הגאון חזו"ע (עמ' ל') שמי שסובל בתענית ציבור ממיחושי ראש, מותר לו לבלוע גלולה בלא מים, כל שאין בה טעם טוב שהחין נהנה ממנה. ואם א"א לו לבלוע הגלולה בלא מים מותר לו לבלעה עם מעט מים. וטעמו שם כיון שמן הדין פטור הוא לגמרי מן התענית, עי"ש. מוכח שאם אינו פטור אין להתיר עם מים יותר מרביעית. וכ"כ להדיא שם (בעמ' רע"ט הע' א' ד"ה חולה) ש"חולה שעליו לבלוע כדורים לרפואתו וא"א לו לבלעם בלא מים, ישתה פחות מכשיעור. אמת ליעקב שם (סי' תקנ"ד ס"ו), וכ"כ הגאון בעל באר משה שאין לאסור בליעת כדור לחולה עם קצת מים, הובא בנטעי גבריאל עמ' נ"ד בהערה". עכ"ל הקדוש]. (*)

טיסה

כ. הטס מישראל בקרו של הצום, והגיע למדינה אחרת והם עדיין שרויים בצום, יש לו לצום עד צאה"כ שבאותה מדינה על אף

שכבר עברו י"ב שעות וה"ה לקולא וכן הלכה, ובת"ב י"א שבכל מקרה לא יצום יותר מכ"ד שעות, ועדיף שיסיים כפי המקום שיצא משם: (מיהו במעין אומר (ח"ג סי' כ"ז) כ' עבר מארה"ב לישראל באמצע היום ויוצא שלא צם כ"ד שעות בת"ב, א"צ להשלים וכ"כ בחזו"ע עמ' ת"ז שאין לך אלא מקומו ושעתו (וכן להיפך כשצם יותר שעות, עיי"ש עמ' ת"ט ד"ה וראיתי). וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ע"ז) שלדעתו יש לו לצום עד צאה"כ של אותו מקום. ושם (בח"ח סי' רס"א אות ב') שכשהוא בדרך יכול לשער לפי צאה"כ של א"י. מאידך בטה"ב (ח"א עמ' קי"ט – קכ"א) כ' לענין פרישת יום הוסת שיש להחמיר לשני הצדדים. ונראה שהקל בת"ב לפי שהוא דרבנן, משא"כ נדה דחמירא טפי. וזה דלא כמש"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סי' ל"ח עמ' ע"ב) דיש לצום כ"ד שעות בכל אופן. ומש"כ ובת"ב י"א וכו' לא מצאתי כעת מיהו שאומר כן, וסברתו נראה מפני פיקרו"נ, דאל"כ אין לחלק בין יותר מכ"ד שעות לפחות מכך. וא"כ הוא דין פשוט שכשחושש לסכנה אין לו לצום יותר. ומש"כ ועדיף שיסיים הוא כדי לצאת ידי האומרים דאזלינן בתר המקום שיצא משם כנלע"ד. (*)

כלי זמר

כא. אין לשמוע נגינה וכלי זמר ביום התענית ואף לא בליל התענית, [פס"ת (סי' תקנ"ג אות ז'), וכ"כ במעין אומר (ח"ג סי' פ"ד עמ' קכ"ב), שאסור לשמוע שירים בצומות. ושם (סי' ל"ו) הקפיד גם על ערוצי הקודש בזה. וכ"כ בבא"ח (דברים ש"א ה"ה) אלא שלא החמיר רק ביי"ז בתמוז ובעשרה בטבת, נראה דס"ל דתענית אסתר ואף צום גדליה אינן בכלל, כי אין זה אבילות כללית על חרבן ביהמ"ק, רק אבילות על יחיד ולא חמיר כ"כ. אכן צ"ע כי לא מצינו חילוקי דינים בין התעניות. וצ"ע.] ויש מתירים לערוך חופה ביום הקודם לתענית לפני השקיעה, ואז מותר לשמח החתן והכלה בלילה: [פס"ת שם ועיי"ש בהערה 28 בשם אג"מ וארחות רבנו הקה"י, והעיר דאינהו מיירי בליל י"ז בתמוז, ואפשר דוקא אז יש להקל, שאם לא יערכו הנישואין אז, ידחה עד אחר בין המצרים. וע"ע מ"ב דרשו (הע' 31). אבל בשאר תעניות, אפשר שיש להחמיר, עיי"ש. ובשאר סעודות מצוה בלילי הצומות, נראה דחמיר יותר מבין המצרים, שכן ביחוד"ד (ח"ו סי' ל"ד) הקל בבין המצרים, ומ"מ החמיר במעין אומר (ח"ג סי' ק"ג עמ' קצ"ו) אפילו

כבר מצוה שחלה בליל י"ז בתמוז שיקיימוה בלי כלי שיר, ולא יועיל סיום מסכת, עי"ש. [*]

רחיצה, וחפיפה לטבילה

כב. בעל נפש יחמיר על עצמו שלא לרחוץ גופם במים חמים בתענית ציבור, אבל בצונן מותר לכו"ע. אשה שחל יום טבילתה במוצאי התענית מותרת לחפוף ולהתרחץ בתענית בחמין: [*]

עננו, ומנהגינו בקריה"ת וחליצת התפילין

כג. לא רק בשחרית ומנחה אומרים עננו, אלא אפילו בערבית של ליל התענית אעפ"י שמותרים עדיין באכילה ושתייה, וכן המנהג. והנוהגים שלא לאמרו בערבית, אינו אלא מחסרון ידיעה. [ואם שכח ולא אָמַרו, עיין בשע"ה סימן י"ז סעיף ט"ו, וסימן י"ח סעיף ט']. ואומרים סליחות בשחרית אחר שמונה עשרה, ולא נהגו להעמיד שנים אצל הש"צ האומר הסליחות, מזה אחד ומזה אחד, אלא הוא לבדו, ואפילו ביוהכ"פ. ומה שנוהגין האשכנזים בקריאת ויחל שחרית ומנחה, שכל הציבור אומרים תיבות שוב מחרון אפך וגו', וכן י"ג מדות ובעמידה, ואח"כ חוזרם החזן, מנהגינו אינו כן, אלא הקורא קוראם כדרכו, והכל מְיוֹשָׁב. ואין מנהג אצלינו להפטיר בתעניות לא בשחרית ולא במנחה, זולתי בתשעה באב [וכן ביום הכפורים]. ונוהגין להתפלל מנחה של כל התעניות בתפילין, ואין חולצין אותן עד ק"ש של ערבית, כשמגיעין לכימי השמים על הארץ (מפני שאומרים בוהיה אם שמוע, וקשרתם אותם לאות על ידכם וגו'). ויש שחולצין אותן אחרי סיום מנחה. [ולעניין תענית אסתר, עיין לקמן סימן קכ"ב סעיף ל"א]: (סעיף י')

קריאת התורה, הוצאה גלילה וכדו'

כד. מי שאינו מתענה לכתחילה לא יעלה לתורה (אף כהן ולוי) ובדיעבד אם קראוהו יעלה רק בימי שני וחמישי אך בשאר ימים, אף אם קראוהו לא יעלה, אלא יאמר שאינו מתענה וא"צ הגבאי לשאול את העולה אם צם, לפי שחזקה על אנשים שמתענים זולת זקן או חולה שיש לוודות שמתענים. הוצאת ס"ת, גלילה, הגבהה, וכדומה, אין מניעה שיעשה מי שאינו מתענה: (*).

כשחל עשירי בטבת בע"ש

כה. גם כשחל עשירי בטבת בערב שבת (עיין לעיל סעיף ג') מנהגינו להניח תפילין גם במנחה, [ומ"מ נראה שעדיף שלא להניחם אז שכן דעת רוב המקובלים. עיני יצחק אות ל"ג] וכן מוציאים ספר תורה לקריאת ויחל. אך אין אומרים אל ארך אפים, אלא יהי וגו', מפני שהוא ערב שבת, ולכן גם אין נופלים על פניהם אז. ואין הכהנים נושאים כפיהם, כיון שבערב שבת רגילים להתפלל מנחה בעוד היום גדול: (סעיף י"א).

על כל צרה שלא תבא מתענים ומקבלים עליהם

כו. מצוה על כל עדת ישראל, שעל כל צרה שלא תבוא, יתענו ויתפללו על צרתם לפני ה' יתברך. ואם אין העת מוכשרת להתענות כגון הנרדפים שאינם רשאים להתענות שלא לשבר כחם, יקבלו עליהם להתענות כך וכך תעניות לכשינצלו, ונחשב להם כאילו התענו עתה, כמו שמצינו בדניאל, דכתיב ויאמר אלי אל תירא דניאל, כי מן היום הראשון אשר נתת את ליבך להבין ולהתענות לפני אלהיך, נשמעו דבריך: (סעיף י"ב).

כמה מנהגים כשיש צרה ל"ע

כז. מנהגינו כשיש צרה ח"ו, לקבץ את הציבור אחרי תפילת שחרית או בזמן המנחה, וקוראים מזמורי תהלים, ואומרים לפניהם דברי כיבושין מזעזעים, וסליחות ותחנונים. ותוקעים בשופרות רבים יחד, להחריד הלבבות ולעורר את הרחמים (בזמן שאומרים י"ג מדות, וכן י"י הוא האלהים וכו' י"י מלך וגו'). וכשהוא מפני עצירת גשמים, משנים במרנות, תמורת והב לך ליבא לתיובתא ולא נהדר וכו', אומרים והב לך טלא ומטרא דברכתא, ולא נהדר וכו'. וכשהוא מחמת האויבים, מלבד תהלים וסליחות כנז"ל, פותחים ההיכל בשחרית כשמגיעים לויושע ואומרים השירה בעמידה בכוונה ובהתעוררות, ופסוק תפול עליהם אימתה וגו' חוזרים ג' פעמים. וכשקובעים תענית ציבור, לא נהגו שיאמר הש"צ עננו בחזרה, וגם אין מוציאים ספר תורה. גם בשבת אומרים תהלים אם השעה צריכה לכך, אבל אסור לומר אז תחנונים וגם לא פיוטי תיקון הגשם, רק פסוקים מעין המאורע. וי"ג מדות מותר לומר בשבת, אבל לא נהגו כן: (סעיף י"ג)

סימן ב' (ק"ג)

הלכות בין המצרים, ושבוע שחל בו תשעה באב

נשואין, שידוכין, מילה, פדיון הבן, שירה

א. כיון שבשבעה עשר בתמוז התחילו צרות הקרבן, לכן נוהגין כמה ענייני אבילות מיום זה עד תשעה באב. אין נושאים נשים אפילו מי שעדיין לא קיים מצות פרו ורבו, ואפילו סעודת שידוכין אין עושין בימים אלו, ולא סעודת חנוכת הבית וכיו"ב. ורבים נמנעים אפילו מסתם שירה בפה (חוץ מבשבתות). ורק סעודות של מצוה שהגיע זמנן, עושים, כגון מילה ופדיון הבן, ואז שרים כרגיל (א"ה, היינו שירה בפה) ואפילו בשבוע שחל בו תשעה באב: (סימן ק"ג סעיף א')

זמן התחלת בין המצרים

ב. הדינים הנהוגים בבין המצרים, יש אומרים כי הם מתחילים מצאה"כ דליל י"ז בתמוז, ויש אומרים כי הם רק מן הבוקר, וכן הוא העיקר: [בפס"ת (..) הסיק שמתחיל מהלילה. וכ"ד הגרש"א (הליכות שלמה תעניות פ"ג, ארחות הלכה הע' 1) שאף בשעת הדוחק אין לישא אשה בליל י"ז בתמוז, כיון שדיני בין המצרים מתחילים כבר בלילה, ובכללם איסור נישואין. ועי' מה שפלפל בזה הגרמ"פ באגר"מ (או"ח ח"א סי' קס"ח) וכ' שלצורך יש להקל בזה (ר"ל דמהני לסניף). ושם כ' שי"ל שאף להסוברים שמתחיל מהלילה יודו כאן. והובאו דבריהם במ"ב דרשו (סי' תקנ"א הע' 31, וסי' תק"ן הע' 20) וכ"נ דעת הבא"ח (דברים ש"א ה"ה) שכ' להחמיר בצומות ובעשרה בטבת בלילו וביומו, עי"ש. וא"כ ק"ו הכא שיש להחמיר מהלילה. וביותר שלא הוצרך לומר על י"ז בתמוז שהוא מהלילה כמו

שאמר להדיא על עשרה בטבת, כי ס"ל דכל דיני בין המצרים מתחילים מהלילה, וא"כ פשיטא לאסור ריקודים ומחולות מהלילה. וכ"נ מסברא דבכל דוכתא לילה הקודם שייך ליום שלאחריו ודוקא לענין ג' צומות הקלו, שלא להחמיר הצום, אבל בשאר חומרות מחמרינן מהלילה. וכ"ד שבט הלוי (ח"ח סי' קס"ח אות ז') וכ"כ בחזו"ע (לא מצאתי כעת) וכ"כ בס' נטעי גבריאל (ביה"מ ח"א ספ"א), ושנה דבריו בפרקים הבאים לחומרא, דמה שהקלו אינו אלא בתענית, לא בשאר הדינים. ואייתי לן ספרא דבי רב שו"ת חיים שאל (ח"א סי' כ"ד) דהכי ס"ל ודחה ספר אחד שהקל בזה. וכ"כ בשו"ת כולו מחמדים להגר"א זאדה שליט"א (ח"א סי' מ' בכלל העולה). מיהו דעת רבינו שליט"א להקל בזה, וכבר נמסר שיעור מפיו בענין זה. ובשע"ה חלק נישואין (סי' ר"ו עמ' מ"ג בעיני יצחק סוד"ה ולמעשה) כ' שהעלו רבים מרבני זמנינו כמבואר בס' הנישואין כהלכתם (פ"ה סעיף מ"ה והערה קמ"ד שם) שאין נמנעים כלל מלערוך נישואין וגם סעודת הנישואין בלילי ימי התעניות, עי"ש. אמנם שם לא דיבר בהדיא על י"ז בתמוז אע"פ דסתמו כפירושו, והיה מקום לחלק דמדין בין המצרים יש בו איסור, משא"כ בשאר לילי תעניות, אמנם לפמש"כ לעיל (סי' א' סעיף כ"א) בהערה אדרבה י"ל שלילי תעניות חמיר טפי. וכן דעת רבינו שליט"א שאין לחלק. [*]

בר מצוה, סיום מסכתא

ג. סעודת בר מצוה וסיום מסכתא, ראוי להימנע מי"ז בתמוז ולדחותם עד לאחר תשעה באב אף שהגיע זמנם. (עיני יצחק אות ב):

טיולים, ניתוחים

ד. יש נמנעים מללכת במקום סכנה ולערוך טיולים וכיו"ב בכל ימי בין המצרים (מי"ז בתמוז), ובפרט בתשעת הימים, מר"ח עד אחר התענית דת"ב. וכן נמנעים מלקבוע ניתוחים לימים אלו, אם אפשר להמתין עד אחר ת"ב. (פס"ת תקנ"א אות א'. וכ"כ הגר"י קמינצקי והגר"ש וואזנר, הובאו בדרשו (הע' 128) שטיפול רפואי שעלול להביא לידי סכנה – אם אין קושי בדבר, ראוי להמנע מעשייתו מי"ז בתמוז. עי"ש. ואם הרופא דוחק יש לעשות עכ"פ קודם שבת חזון (פס"ת שם בהערה 8 משם שערי הלכה ומנהג).

נסיעה במטוס

ה. גם מנסיעה במטוס ראוי להמנע ככל האפשר, להגר"ש וואזנר מי"ז בתמוז, ולהגרשז"א רק מר"ח אב (דרשו שם). ונראה שראוי להחמיר בזה אם אפשר לו מי"ז בתמוז. (שהרי כ' מרן (סי"ח) שלא לילך יחידי וכו' ולא יכו התלמידים בימים ההם, היינו מי"ז בתמוז כמש"כ שם. אף שהכאת התלמידים היא מכה קטנה, שכמעט ואין אפשרות שתעשה נזק, אפ"ה חיישינן. א"כ הכא ק"ו הוא ששמענו כמה מקרים של נפילת וחטיפת מטוסים רח"ל. ועוד, שלא שמענו לענין הסכנה חילוק בין י"ז בתמוז לר"ח אב, ורק לענין השמחה יש בהם חילוק. ואף שמר"ח אב המזל רעוע, מ"מ אין זה ענין לסכנה. ואמנם הכבישים שלנו מסוכנים יותר ויותר, מ"מ שאני הכא דלא אפשר. אך י"ל דס"ל דכיון שהמזל רעוע יש לחוש לסכנה יותר, כי הכל במזל תליא כמבואר במו"ק (כח). (ועי' תוס' שם ותוס' שבת (קנו). וע"ע מגילה (ג). אע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזו. ובב"ק (ב:) אדם דאית לי' מזלא וברש"י שם). שכשדנים את האדם למעלה כשנמצא במצב סכנה, כיון שמזלו רעוע יש לחוש יותר.)

שמחה של מצוה

ו. מיעוט שמחה בימים אלו, היינו דוקא בדברים של רשות, אבל בעבודת הי"ת בתורה ותפילה, אדרבה יש לעשותם בשמחה רבה וברעותא דלבא, כי הזמן מסוגל להתקרב אל המלך, ובייחוד בשבתות של בין המצרים. ויש להרבות בימים אלו באהבה ואחווה בין אדם לחבירו כנגד שנאת חנם שבעטיה חרב בית מקדשינו. (פס"ת סוף אות א').

בגדים וכלים חדשים, שהחיינו, פרי חדש

ז. ונוהגים גם כן שאין קונים ואין לובשים בגד חדש מי"ז בתמוז, והוא הדין שלא לקנות כלי חדש, משום שיש בזה שמחה, וגם

שהיה צריך לברך שהחיינו. ואפילו בשבת אין לובשין חדש. ועל מילה ופדיון הבן מברכים שהחיינו, שלא להחמיץ את המצוה. ועל פרי יש להקל לברך שהחיינו ובפרט בשבת, או אפילו בחול אם לא ימצא פרי זה לאחר תשעה באב. [וכלי חדש שקנאו קודם י"ז בתמוז ועדין לא נשתמש בו, יכול להתחיל להשתמש בו. עיני יצחק אות ה'] ולא יכו את התלמידים או הבנים בימים אלו: (סעיף ב') [בשבת – עי' שו"ת יחו"ד (ח"א סי' ל"ז) שהקל. וכ"כ עוד בחזו"ע (ד' תעניות עמ' קכ"ט) שמן הדין מותר בשבתות, ויש חסידים שנוהגים להחמיר בזה אף בשבתות. והדין עמו כאשר ביאר שם טעמו (עי' חזו"ע עמ' קל"ב ד"ה ולענין). והחסידים יכולים להחמיר לעצמם. אך בשו"ת תפארת יוסף (זליכה, או"ח סי' קט"ו) כ' שטוב ליוזר לכתחילה, וכשיש צורך יש לסמוך על המקילים. וכזה כ' בשו"ת אול"צ (ח"ג עמ' רל"ו) שאם א"א לשמרו לאח"כ מותר. וכ"כ בשו"ת מחוקק במשענותם (ח"ב סי' תקנ"א שאלה כ"ב). וכל זה משום שמדברי האריז"ל משמע שאין חילוק בין שבת לחול. עי' ברכ"י וכה"ח (ס"ק ר"ח). ואף שממזן משמע שאף בשבת דינו כבחול שהרי לא חילק ביניהם, מ"מ הרי נקט לשון של זהורי"ת "טוב ליוזר". וכיון שיש רבים המקילים בשבת, ובצירוף "עונג שבת", יש להקל יותר מבחול. והטעם כי התירו חכמים להפריש שלא מן המוקף בשביל עונג שבת כמבואר ברשב"א בתשובה (סי' קכ"ז) מגמ' יבמות (צג). ורוה"פ סוברים דעונג שבת דאורייתא. וכן התירו ללוות בריבית דרבנן לצורך עונג שבת כמבואר בהגר"ד (רמ"ב ס"ט). וכן הלכה, שכ"כ כמה וכמה פוסקים הביאם ופסקם להלכה בחזו"ע שבת ח"א (עמ' ה', ס"ג) ובהלכה ברורה להגר"ד יוסף שליט"א (שבת סי' רמ"ב סי"ז). (וזה דלא כהמ"ב שכ"כ פשיט"ל לאיסור (בסי' רמ"ב סק"ד) כי אם מגוי או מישראל בהיתר עיסקא, עד שהעלים שמו של המתיר בשעה"צ (אות ט"ו), שהוא ניהו מאור העולם הגר"ז צ"ל). ואחר שהראינו שיש לו לאכול זה הפרי משום עונג שבת חזר הדין לו לברך שהחיינו, וכמו דין חולה ומעוברת שאוכלים פרי החדש].

ספרים

ח. מותר לקנות ספרים חדשים אפילו משנכנס אב, דאין בזה שמחה שהרי אין מברכים עליהם שהחיינו. וגם דהוי צורך מצוה: [פס"ת (תקנ"א אות י') וכ"כ בחזו"ע (עמ' קס"ח) משום דהוי דבר מצוה. מיהו באול"צ

(ח"ג.....) החמיר דיש בזה שמחה אא"כ צריך להם עכשיו, או משום חשש ביטול תורה.] (*)

טלית ותפילין

ט. טלית ותפילין הנצרכים לו, ואין לו טלית ותפילין אחרים, מותר לו לקנותם בבין המצרים. (פס"ת אות י', ושם הוסיף שגם א"א לו לשאול מאחרים אז מותר לו לקנות, עי"ש. ולענ"ד יש להקל אף באפשר לו לשאול מאחרים, כמו שא"צ האדם לשכור דירה כדי שלא ירחיב ביתו כשנצרך לו. וכ"ש שהוא דבר מצוה, שלכן מותר לקנות ספרים אף שאפשר לשאול מאחרים או לקרות בהם בבית המדרש).

בנין ונטיעה של שמחה, ציור וכיור, כשיש הפסד ממון

י. מר"ח עד התענית ממעטים במשא ומתן ובבנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו, וה"ה כל בנין שא"צ לדירתו רק להרווחה בעלמא. וה"ה לצייר ולכייר ג"כ אסור. ובנטיעה של שמחה כגון אבוורנקי של מלכים שנוטעים לצל להסתופף בצילו, או מיני הדס ומיני אהלים. ואילו היה כותלו נוטה ליפול אע"פ שהוא של שמחה מותר לבנות. ואפילו אין בו סכנה, כגון שאפשר לגדור את המקום רק שיש לחוש להפסד ממון, ג"כ מותר. (ומזה נלמד שכל שיש לו הפסד ממון אם לא ישפץ ויבנה, מותר, וכ"ה לקמן דין י"ג). - ולצורך מצוה הכל שרי. (שו"ע סי' תקנ"א ס"ב, מ"ב סקי"ב, י"ג).

גינות נוי, ניכוש עשבים

יא. אין ליטע ולזרוע גינות נוי, פרחים, דשא, וכיו"ב. אבל מותר לנכש עשבים שוטים ושאר טיפולים בגינות נוי קיימות. ואם נוטע פרחים לצורך פרנסה, מותר בכל ענין. (פס"ת תקנ"א אות ט"ו).

דשא סינטטי

יב. דשא סינטטי – יראה לי שדינו דומה לטפטים לנוי שיש להחמיר בזה מהסיבות שנמנו שם. (כדלקמן דין י"ד, שגם שם אין זה פעולה בגוף הבית רק הדבקה בעלמא, ומסתמא ששניהם שוים בשמחה כנלע"ד. ואף שזה בתוך הבית וזה בחצר, הרי גם נטיעה של שמחה אסור, א"כ אין לחלק בזה כלל ופשוט).

קניית רהיטים וכו', סיוד וציור

יג. רהיטים חדשים הנחוצים לאדם, ואפילו דירה לצורך מגורים הכרחיים, ולא לנוי והרוחה, וכן לבנות מעקה, כל אלו מותרים בבין המצרים. (חזו"ע עמ' קס"ח). אבל אין לקנות תכשיטי כסף וזהב, וכן מכונית להרוחה בעלמא שאינה נצרכת לו בעת הזאת. וה"ה שאר רהיטים שמסיבים לו שמחה, ואינו נצרך להם כעת. (למעט כלי בית פשוטים ככלי בישול וכלי אכילה, שבדרך כלל נצרכים הם, ועוד שאין בהם שמחה). וכן יש להמנע מלסייד ולצייר את ביתו בימים אלה. אבל לצייר ולכייר בנין של בית הכנסת, מותר, משום זה אלי ואנוהו. (חזו"ע עמ' קס"ז, פס"ת אות י"א).

הדבקה טפטים לנוי

יד. טפטים לנוי – יש להחמיר שלא להדביקם בקירות דהוי כציור וכיור שאסור כמש"כ מרן (סי' תקנ"א ס"ב, והובא לעיל דין י'). (עי' בס' תורת המועדים (עמ' קמ"ו) שהקל בזה, דאין לנו אלא מה שאסרו חכמים דהיינו ציור וכיור, ותו לא. וכ"כ בס' אור ההלכה (מועדים עמ' תשפ"ח). ובס' מעין אומר (ח"ג פ"ד סי' מ"ט) כ' בשם הגרע"י שכדאי להחמיר. עיי"ש. ונראה טעמו דאף דס"ל בעלמא שאין לנו אלא מה שגזרו חכמים, מ"מ זיל בתר טעמא, ואין לך שמחה גדולה מזו. והרי גם שמיעת שירים בטייפ לא היה בזמנם ומ"מ פשט המנהג לאסור בלי חולק, דסו"ס הוא מביא לידי שמחה. ומ"מ לא אסר מדינא, כי לא ראינו איסור בזה ממש. ומ"מ לדעת רבינו שליט"א בשו"ת עולת יצחק (ח"ב סי' קי"ד, ושם קט"ז שאלה ד') שכל שהגזירה היא כעין גזירת חז"ל, ואילו היו בדורנו היו גוזרים ע"ז, בכה"ג לא שייך לומר אין גוזרים גזירות מדעתנו. ה"ה הכא יש לאסור מדינא, ופשוט. וכן ראיתי בפסקי תשובות (תקנ"א אות ח') שאסר להדביר טפטים.)

דבר האבד

טו. מותר לקנות בימים אלה בגדים חדשים שאם לא יקנם עתה, יתייקרו לבסוף ויפסידו. (חזו"ע עמ' קס"ז בהערה, וכ"ה בפסקי תשובות אות י"א) ויש להעדיף לשלם מעות קדימה ולהשאיר המוצר בחנות עד אחר ת"ב אם אפשר לו בכך. (פס"ת שם). ומ"מ לא ילבשם מר"ח כפסק מרן ז"ל (תקנ"א ס"ז, ומ"ב סקמ"ז).

קניית רכב

טז. גם קניית רכב משומש אין לקנות אם הוא להרווחה בעלמא. [בס' אור ההלכה (עמ' תשפ"ט) הביא מס' כי בא מועד (עמ' נ"ד) שמותר לקנות רכב לא חדש אף להרווחה בעלמא, ולא דוקא לצורך הכרחי, או משום דבר האבד. והמחמיר תע"ב. עיי"ש. ולענ"ד לא נהירא ואף בזה יש לאסור, דסו"ס יש בו שמחה.

והדבר פשוט שהרי הקונה דירה שאינה חדשה פשוט שאסור, משום שיש בה שמחה. א"כ ה"ה רכב שכיון שהוא כלי גדול ועלותו גבוהה, יש בו שמחה אף כשהוא משומש. ומה דאמרי' כלים חדשים בדוקא, היינו בכלים קטנים שהדרך לקנותן חדשים, ובמשומשים ליכא שמחה, משא"כ הכא שדרך לקנותו משומש ויש בו שמחה, אף זה בכלל האיסור, וז"פ לדידי. ופוק חזי שרוב הרכבים הנקנים כיום אין בהם חדש. ואחר זמן ראיתי חכם נוסף שהתיר בזה והוא בשו"ת ברכת יהודה להג"ר יהודה ברכה שליט"א (ח"ו סי' י"ד ד"ה ובעצם) שכ' ונראה שאף לא נאסר לקנותה לאחר ר"ח, מאחר ואין בזה שמחה גדולה (וק"ו מי"ז בתמוז שאין מברכים עליה שהחיינו, ע"ש). ולדידי פשוט הדבר כביעתא בכותחא לאסור איסור, לא מיבעיא כשהוא רכב ראשון שלו ודאי שמחה גדולה היא לו, אלא אפי' היה לו רכב מתחילה ועתה קונה הוא רכב מחודש יותר ומשופר יותר שיש בזה שמחה גדולה. והמוחש לא יוכחש. תן דעתך באם רכב חדש מסוג פשוט עולה 80,000 ₪ למשל, ה"ז אסור, א"כ כשקונה רכב משומש מחברה טובה ב-90,000 ₪ היתכן שישמח האדם בחדש אף שעלותו נמוכה מה שלא ישמח בחדש אף שעולה עליו עשרות מונים בטיב? אתמהא. וכיון שכן אף כשיקנה רכב ב-50,000 ₪ משומש, גם זה שמחה היא לו אף שכמעט לא נמצא חדש במחיר כזה, כי לא החידוש בעצם נותן לו שמחה, רק החידוש אצלו משמחו. וזה פשוט עד למאד. ולא הוצרכתי להאריך אלא משום שראיתי שני חכמים בדעה אחת, אמרתי אשיחה וירווח לי. ואתה תחזה לעיל דין י' שהבאנו משם החזו"ע שאין לקנות מכונית להרווחה בעלמא, ולא פירש דדוקא חדש אסור אבל ישן מותר (וכל כה"ג שהוא דין שאינו פשוט היה לו לפרש). ועוד, דדמי לתכשיטי זהב וכסף דבחדא מילתא נקטינהו, ובתכשיטי זהב וכסף יראה לאסור אפילו ישנים כל שהוא חדש אצלו, דסו"ס איכא שמחה בזה. -- אכן אם יעני האדם ל"א וימכור רכבו הטוב ויקנה רכב פשוט כי הוצרך לכסף העודף, בכה"ג אה"נ אינה שמחה היא לו. אלא שא"צ לפרשו כי הרי הוא בכלל שקונה לשימוש ולא להרווחה שפשוט שמותר.]

קניית בגדים שאין מברכים עליהם שהחיינו

יז. אף כלים ובגדים שאין מברכים עליהם שהחיינו אסורים בקניה, מטעם השמחה גופא, וכן המנהג היה בתימן. (ע"י שו"ת עולת יצחק ח"ג סי' קנ"ט). וה"ה שאסור לתפור בגד חדש. [מה שכתבנו במהדורא הקודמת "אמנם יכול לתפור בגד חדש", נמשכנו בזה אחר איזה ספר, וכשעיינתי בדבר ראיתי שאין לסמוך ע"ז, כי במ"ב (תקנ"א סק"ד) כ' ולכן מותר לתפור בגדים חדשים

לצורך נישואין שיהיו אחר ת"ב. ע"ש. ור"ל שהוא צורך מצוה. ובס"ח (סקנ"ד) כ' אמנם מותר לטוות חוטים, כדי לתפור מהם בגדים. ע"ש. אבל פשוט דלא מיירי לתפור הבגדים ממש, רק לטוות החוטים, שאין בזה שמחה כ"כ. וכ"כ בחזו"ע (עמ' ר"ז) במוחלט "אסור לתפור בגדים חדשים בימים אלו". ובגדים פנימיים (היינו לבנים וגופיות וכיוצא) שאין מברכים עליהם שהחיינו ואין בהם שמחה, מותר לקנות ולהשתמש בהם: (*).

קנייה לאחר

יח. מותר לקנות מתנה לאחר, וכגון לגנת בסוף שנה וכיוצא, שאין שמחה אלא כשקונה בשבילו. וה"ה לשלוח למקבל, מותר. דאין לאסור שליחת דורון אלא בת"ב, משום שאילת שלום. (אור ההלכה עמ' תשפ"ט משם פס"ת ח"ה עמ' ע').

קבלנים הבונים דירות

יט. קבלנים שבונים דירות למטרת ריוח כספי, בכל זאת מותר להם לבנות גם אחר ר"ח אב, מאחר שיש כיום מחסור גדול בדירות, א"כ אין בנינם להרווחה. ועוד, שבא"י יש מצוה גדולה של יישוב א"י. ומכ"ש אם התחילו לבנות קודם ר"ח אב שרשאים לגמור. (חזו"ע עמ' קס"ט).

שהחיינו

כ. י"ז בתמוז שחל בשבת, יכול לברך שהחיינו בליל שבת, אך ביום השבת יש להמנע מכך: (*).

כשאוכל בהיתר

כא. כל שאוכל פרי חדש בהיתר כגון מעוברת שרואה פרי חדש ומתאוה לו, או שלא יהיה אח"כ בנמצא, וכל כהאיי גוונא אוכלין בברכת שהחיינו, ואין להם לבטל ח"ו ברכת שהחיינו. (חזו"ע עמ' קל"ח וע"ע בשו"ת כולו מחמדים להגר"א זאדה שהקיף הענין לאשורו (ח"א סי' מ' ובפרט באות ד'). ומיהו במ"ב (תקנ"א סקצ"ט) כ' בשם האחרונים, דאשה מעוברת מותרת לאכול פרי חדש בלא שהחיינו, דשמא תתאוה ויגרום נזק לה ולולד, עי"ש. ומ"מ במ"ב דרשו (הע' 122) כ' דאם בירך על פרי חדש העץ יברך שהחיינו ויאכל, ועי"ש החילוק בין זה לחולה ומעוברת.)

הרואה את חברו

כב. ה"ה הרואה את חברו החביב עליו בימי בין המצרים ועברו שלושים יום ויותר שלא ראהו, מברך שהחיינו, כיון שא"א לדחות הברכה. (חזו"ע עמ' ק"מ בהערה ד"ה הרואה, ופס"ת אות נ"ד.) וברכת הטוב והמטיב לכו"ע מותר. (שם פס"ת)

שירה

כג. מותר לשיר בפה דרך הודאה בתפילה ובלימוד, וכן מותר לשיר בפה שירים הנוגעים לחרבן: (*).

ברית מילה, פדיון הבן

כד. לכתחילה יש לדחות מה שאפשר סעודות מצוה או אפילו סעודת בר מצוה שחלה בו ביום. ואף מילה ופדה"ב, לכתחילה יש לעשות ללא כלי שיר רק בשירה בפה. ובבר מצוה אם רוצה לקיים

בלי כלי שיר שפיר דמי. (מועדי השם ספירת העומר בדין כלי זמר בסעודת מצוה, עי"ש שהארכנו). (*)

מלמד נגינה

כה. למלמד נגינה יש להקל אפי' לאחר ר"ח ובפרט אם אין לו הנאה מכך, דחשיב כדבר האבד, ויעשה שאלת חכם: (עי' מש"כ בזה במועדי השם ה' ספירת העומר ומנהגיו בדין דבר האבד). (*)

במקום הפסד ממון

כו. מי שפרנסתו לנגן בכלי זמר אצל גויים, מותר לו להמשיך לנגן עד שבוע שחל בו ת"ב. וכן מורה לנגינה שמלמד תלמידים לנגן בכלי שיר, ויש לו הפסד ממון אם יפסיק ללמד, מותר לו להמשיך ללמד לנגן בכלי שיר עד שבוע שחל בו ת"ב. וטוב להחמיר מר"ח אב. (חזו"ע עמ' קנ"ו קנ"ז). ונראה דמש"כ וטוב להחמיר קאי נמי ארישא. עי' מ"ב..)

כז. מי שפרנסתו לנגן, אם מנגן אצל גויים, מותר עד שבוע שחל בו ת"ב. ואלם אם עושה כן אצל יהודים, יש לאסור מי"ז בתמוז, ואף אם אינם שומרי תו"מ. לפי שנמצא מכשילם בשמיעת כלי שיר בימים אלו. הליכות עולם (ח"ב עמ' קל"ח) אור ההלכה (עמ' תשפ"ב).

שיר בטלפון ובאוטובוס

כח. לכתחילה אין לשמוע מנגינה או שיר בהמתנה בטלפון, או בנסיעה באוטובוס וכדו'. (לאפוקי ממש"כ בס' אור ההלכה (עמ' תשפ"ו) שאין איסור בזה, ורק הוסיף שי"א שבמקום שאין טירחה לנתק את השיר מההמתנה, יש לנתקו. הגריש"א באשרי האישי (עמ' תנ"ט). והמחמיר תע"ב. עכ"ל. דהכא ודאי איכא

שמחה שלמה בשמיעת השיר, ולא שמענו טעם ברור להקל בזה. ויכול להסיר אזנו משמוע השיר. וע"כ העצה בטלפון - להרחיק השפופרת מאזנו ולא להתכוון ליהנות מן השיר. ובאוטובוס - אם יכול לומר לנהג לנתק הכי עדיף טפי, ואם לאו לכתחילה ישב במקומות מרוחקים, ובאין אפשרות יסיח דעתו מן השירים ולא יתכוון ליהנות).

להפיג עייפות

כט. הנוהג בנסיעה עירונית ומרגיש חוסר ריכוז ועייפות, ויש חשש סכנה, מותר לו לשמוע שירים המלווים בכלי נגינה בזמן הנסיעה. (אור ההלכה עמ' תשפ"ז, משם כי בא מועד עמ' ל"ג) וטעמו שאינו עשוי לשמחה. וע"ע מש"כ לקמן כ"ג).

להפיג פחד ובדידות

ל. שמיעת שירים ומנגינות שלא לצורך שמחה, אלא להפיג הרגשות של פחד ובדידות, מותר. (הגרשז"א בס' הליכות שלמה פי"ד דבר הלכה אות ו', הובא בדרשו סי' תקנ"א הע' 29 ד"ה ושמיעת שירים. אכן עי' באול"צ (ח"ג....) שלא הקל בשופי לכל עצב מאי שמיעת שירים, אלא רק כששווי בדכאון מחמת זה. וא"כ יש למורה לשקול כל דבר כראוי, ואין להקל בכל מקרה, כי אדרבה יש לנו למעט בשמחה בימים אלו. וע"ע מש"כ לק' כ"ג)

להתעמלות

לא. המתעמל בחדר כושר ורגיל לשמוע שירים ומנגינות בזמן ההתעמלות, עד ר"ח אב מותר לשמוע, אבל אח"כ אסור. (אור ההלכה עמ' תשפ"ז, משם כי בא מועד עמ' ל"ב.) וראיה פשוטה לזה מגמ' דסוטה (מח.) זמרי דנגדי ודבקרי שרי. ופרש"י שמזמרים בשעה שחורשים, ואינו אלא לכוון את השוורים לתלמיהם שהולכים לקול השיר שהוא ערב עליהם, עי"ש. והיינו טעמא דאין עושים זאת לשם זמר ושמחה, רק להמריצם במלאכתם. והובא להלכה במ"ב (סי')

תק"ס ס"ק י"ג) ומשו"ה כ' שם בשעה"צ (אות כ"ה) דאם מזמרות כדי ליישן התינוק, שפיר דמי (אם אין שם אנשים). וע"ע בחזו"ע (עמ' קנ"ז בהערה ד"ה מורה, וכן בעמ' קנ"ח ד"ה קייטנה משם אמת ליעקב קמינצקי עמ' קכ"ד בהערה). ולפ"ז נראה דגם אחר ר"ח אב, אינו איסור גמור, אלא שאין ראוי. כנלע"ד. ומ"מ נראה שאם אפשר לו לשמוע קצב תופים בלבד לשם ההתעמלות, או אפילו שירים עם תופים בלבד, הא עדיפא למעט בשמחה. וליכא ראייה כ"כ מן הרש"י דסוטה הנ"ל, דהתם השיר הוא ערב על השוורים, ואפשר שא"א בענין אחר.

מנגינות בטלפון

לב. יש להקפיד במנגינות הטלפון שלא יהיו ניגונים של שמחה אמנם במנגינה אחת לבד לא מוזיקלית יש מקום להקל (דאע"פ שאותו אדם אינו נהנה מכך, אך אַחַר ששומע זאת פעם ראשונה נהנה כא"ל רבינו שליט"א): (*)

חנוכת בית, הכנסת ס"ת

לג. סעודת חנוכת הבית יש להמתין עד אחר ת"ב משום סימנא טבא. הכנסת ס"ת אין לעשות בימי בין המצרים ואפי' בע"ש: [עי' חזו"ע (עמ' קס"ח בהערה ד"ה להכנס) שכ' שאפשר לעשות חנוכת בית ע"י לימוד תורה בלבד עם חלוקת מגדנות, ואת שמחת חנוכת הבית יעשה אחר ת"ב, ואז ילבש בגד חדש ויברך שהחינו, ע"ש.]. (*)

סעודת הודיה

לד. אין לערוך סעודת הודיה בימים אלו: (*)

תספורת

לה. וכן נוהגים רבים שלא להסתפר בימים אלו דהיינו מי"ז בתמוז לא שערות הראש ולא שער הזקן ולא כל שיער שבגופו.

חוץ מהשפה העליונה שבזקן, כל שמעכב את האכילה, מותר. ואסור לגדולים לספר את הקטנים. ויש שנוהגים לימנע מלהסתפר רק בשבוע שחל בו תשעה באב כפי עיקר הדין. ומי שלא הספיק להסתפר קודם י"ז בתמוז ושערו מגודל באופן שצריך להסתפר לכבוד שבת, מותר לו להסתפר גם אחרי ראש חודש [חוץ משבוע שחל בו ת"ב], אבל צריך להשתדל לא להגיע לידי כך: (סעיף ג')

[ומ"מ בעלי הברית והם המוהל הסנדק ואבי הבן, מותרים להסתפר ביום המילה אחר ר"ח עד שבוע שחל בו ת"ב, וה"ה חתן תוך שבעת ימי המשתה, כיון שיו"ט שלהם הוא. אבל בשבוע שחל בו ת"ב שאסור מדין התלמוד, אין להתיר אף לכבוד המילה. (שו"ת יחו"ד ח"ו סי' ל"ו, חזו"ע עמ' רי"ח).]

תספורת לבר מצוה

לו. נער הנעשה בר מצוה בבין המצרים, י"א שאין להתיר לו להסתפר אז, ויש מקילים עד שבוע שחל בו ת"ב, ובפרט אם שערותיו גדולות שמתנוול בהם. (פס"ת סוף אות ו', וטעמו לפי שניתן לסמוך על המ"ב (תקנ"א סקפ"ב) דמתיר תספורת לקטנים עד שבוע שחל בו. וכן הקל בחזו"ע (עמ' רכ"ד) שעד שבוע שחל בו מותר לו להסתפר. וכן הקל הגרשז"א כמו שהביא ברבבות אפרים (ח"ח סי' רכ"ח, הוב"ש) והוסיף החזו"ע שמותר לו ללבוש בגדי שבת ביום הבר מצוה (ר"ל בשבוע שחל בו ת"ב) אבל לא בגדים חדשים ממש, עי"ש).

בחורים תימנים הלומדים עם בחורים אשכנזים

לז. בחורים תימנים הלומדים יחד עם בחורים מבני אשכנז, מותרים (לנוהגים כן) להתגלח ולהסתפר עד זמן מנהגם ואין

לחשוש משום לא תתגודדו. ואף מותר לאשכנזי לספרם [ולא דאמי להא דאסור לגדולים לספר קטנים] (בא"ח שנה א' פרשת דברים אות ו'), משום דהוא מין במינו, ועדה אחרת שאני]: [וכ"כ בשו"ת יחו"ד (ח"ד סי' ל"ו, ורק אם רצו להחמיר תע"ב) ובחזו"ע ד' תעניות (עמ' קנ"ח ואילך) דאין כאן לא תתגודדו, מכמה טעמי תריצי. (ושם בחזו"ע הביא שאף הגרשז"א בשלמי מועד (עמ' תע"ו) הקל בפשיטות. וכ"ה בתורת המועדים (...), וכ"כ רבינו בשו"ת עולת יצחק (ח"ב....) שבמנהג לא שייך לא תתגודדו. וזה דלא כמש"כ בשו"ת מחוקק במשענותם (ח"ב סי' תקנ"א שאלה י"ז) שאסורים להסתפר, משום שצריך לנהוג כמנהג המקום, ויש בזה גם לא תתגודדו, עי"ש. ומש"כ לנהוג כמנהג המקום לא יהיה כן אלא בישיבה, שראש הישיבה אשכנזי והוא בעלים על הישיבה, כי בשאר מקומות, הרי יש בכל מקום גם אשכנזים וגם תימנים וספרדים המקילים, ולכ"א יש ביד פנ"ע, ואינו בטל ברובא. אך צ"ע אולי יש לחוש בישיבה שלא יראה כחתן בין האבלים, והוא כמו שלא יעמוד בין היושבים וכו', שבדבר שבפרהסיא יש ענין שלא לנהוג אחרת מרוב הציבור. אח"כ ראיתי שכן אמר הגר"י יוסף שליט"א משם אביו דלכתחילה לא יסתפר, שלא יראה חתן בין האבלים. (ומובן שהנפק"מ כמה תימנים וספרדים יש המסתפרים, שאם הם רבים וקרוב לחצי מהישיבה או פחות מעט, אינם בכלל זה). גם בחזו"ע (עמ' קנ"ט) סיים שהמחמיר תע"ב. ואם ראש הישיבה מקפיד בזה פשיטא ופשיטא שאין לעשות כנגד רה"י, ואין בזה חולק]. (*)

אשכנזי המספר תימני

לח. מותר לבחור ישיבה אשכנזי לספר את חבריו ספרדי או תימני עד שבוע שחל בו. (בפס"ת (תקנ"א הע' 135) כ' ספר אשכנזי מותר לספר ספרדים עד שבוע שחל בו ת"ב, כיון שעושה למען פרנסתו. אמנם טוב יעשה אם יכתוב על דלת חנותו שאינו מקבל בימים אלו רק ספרדים. (שו"ת קנין תורה ח"ו סי' ל') עי"ש. עכ"ל. מוכח דדוקא התם שעושה משום פרנסתו מותר, אבל בחור ישיבה אשכנזי, אין לו לספר ספרדי אחר זמן האיסור להם. ולדידי לא פשיטא לאסור, דהא מרן (תקנ"א סי"ד) כ' "אסור לגדולים לספר לקטנים". ובמ"ב (סקפ"א) פריש טעמיה משום דקטנים נמי שייך בהו חינוך אי משום אבילות או משום עגמת נפש. עי"ש. לפ"ז ספרדי דשרוי ומותר לו לגמרי, מותר לאשכנזי לספרו, דאין בזה לא חינוך ולא עגמת

נפש. ואכתי מיהא איכא לעיוני דהא בכיבוס אסור אף שאינו אלא להניח אחר ת"ב, לרש"י (תענית כט:): משום "שנראה כמסיח דעת מן האבילות שעוסק בכיבוס בגדים". ולתה"ד (סי' קנ"ב) היינו טעמא "כדי למעט בשמחה ולהראות אבילות". ונראה דפליגי אם האיסור בתוצאה שגרם שהכביסה תהיה נקיה, או שהאיסור בפעולת הכיבוס גופא. דלרש"י האיסור בפעולת הכיבוס, ולתה"ד האיסור בתוצאה. אמנם הא לא מילתא דהא פסק המ"ב (סקמ"ב) שמן הדין מותר לכבס בגדי גויים, ורק משום מראית העין אסור. והן הם דברי תה"ד (סי' קנ"ב הנ"ל), הרי דאין האיסור בפעולת הכיבוס. מיהו מהב"י לכאור' משמע שאסור מדינא, עי"ש בשם הירושלמי. וא"נ כרש"י א"ש, ותה"ד אזיל לשיטתיה. מ"מ כיון דלתה"ד פשוט וברור שאין האיסור בפעולה, וכן פסק המ"ב (ונראה מזה דס"ל דאין הכרח מהב"י), וכ"ז אינו אלא מנהגא, דהא לאשכנזי המחמיר קודם שבוע שחל בו אינו מדינא אלא ממנהגא, יש לנו לילך אחר המיקל, ובפרט שהלכה כדברי המיקל באבל (אמנם ראיתי שיש שכ' של"א בזה הלכה כדברי המיקל, כיון שהיא אבילות רבת שנים וחמירא טפי. כמודומני בשו"ת ישכ"ע.....) מלבד שאינו ברור דפליגי רש"י ותה"ד, וכאשר כתבנו לעיל בענין הכביסה, לכן נראה להקל בזה. וכ"כ בפס"ת (תקנ"א אות כ"ד) שמותר למכבסה בבעלות אשכנזית לכבס בגדי ספרדים עד שבוע שחל בו ת"ב. ומשום מראית עין נמי ליכא בזה, שלא חששו בזה אף לרמ"א אלא בשבוע שחל בו עי"ש. (מלבד דלא שייך מראית עין, מאחר דהיתרא קעביד). – וראיה גדולה לזה מדברי המ"ב (סי"ד סקפ"ב) שכ' בשם הח"א דמותר לקטנים להסתפר עד שבוע שחל בו ת"ב אף למנהג האשכנזים המחמירים מ"ז בתמוז, עי"ש. והא ודאי מיירי שגדול מספרם, ואפילו יהודי מדידהו ר"ל מבני אשכנז, שכן הוא דרך כלל, בפרט במקומו שלא היה מצוי מזרחי שם. ובכ"א קא שרי. מוכח דבן אשכנז יכול לספר בן ספרד, ושאיני לספר לקטנים בזמן שאסור לקטנים גופא להסתפר, כ"נ נכון ודוק.)

שערות החוצצים

לט. מי ששערות ראשו מגודלים, לדעת הסוברים שחוצצים להנחת התפילין של הראש, מותר לו לגלח באותו מקום לצורך זה: (עיין שע"ה הלכות תפילין סימן ט"ו ססי"ג) [כ"כ הגרשו"א בהליכות שלמה תפילה פ"ד ס"ו, הובא במ"ב דרשו הע' 97 ד"ה וכן מין] (*)

מ. מי שיש לו פגישה בימים אלו עם שר חשוב מאומות העולם, וא"א לו להשאר עם זקן בלתי מגולח, ישתדל שיהיה סנדק באותו היום ואז יהיה מותר לו לגלח, מפני שיו"ט שלו הוא (חזו"ע (עמ' רכ"ה) וידידי הר"ד נגר שליט"א עלה ונסתפק אם מותר לו לגלח כל אותו היום אף אחר שנהיה סנדק, לפי שכל אותו היום הרי הוא כיו"ט שלו, או שרק לצורך הסנדקות מותר לו לגלח. ונראה מדברי הפוסקים שאין לגלח אלא קודם הברית. שהרי כתבו שיחליף הבגדים אחר הסנדקות, מוכח שאין ההיתר על כל היום רק על אותה שעה. ואם יש בזה דבר האבד שיהיה לו הפסד ממון גדול עי"ז, יש להקל. (מ"ב דרשו הע' 33). והוא כמו בנגינה שזכר החזו"ע (עמ' קנ"ו קנ"ז) בכגון דא להקל.)

קציצת ציפּרניים

מא. מותר לקצוץ הציפּרניים אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, ויש מחמירים: (סעיף ד') [הט"ז (סי' תקנ"א סקי"ג) אוסר, והמ"א (סקי"א) מתיר, הובאו בשעה"צ (שם סקכ"ז). וכן נחלקו אחרוני זמנינו בבא"ח (דברים ש"א דין י"ג) ובחזו"ע (עמ' רכ"ז) ועוד, הקלו. ובאול"צ (ח"ג פכ"ז ד') אסר, זולת בשינוי כגון בידים או בשיניים הקל ואפילו בת"ב עצמו, כדין אבל המבואר בש"ע (יו"ד סי' ש"צ ס"ז)].

קייטנות ומחנות קיץ

מב. התירו האחרונים לערוך קייטנות ומחנות קיץ ואף לערוך להם פעילויות כרקמה וכדו': [פס"ת אות ל', ושם הקל במקום ההכרח רק עד שבוע שחל בו ת"ב, ובתנאי שלא יעשו המלאכה עד גמירא, אלא ישאירו סיום הבגד לאחר ת"ב. וצ"ל שכאן מדובר בילדים קטנים, אבל לנערות עי' בסעיף הבא. (*)]

מג. תמונה הנעשית ע"י השחלת חוטים צבעוניים על בד או רשת פלסטית, במקום צורך חשוב יש להקל לנערות במחנות קיץ לעשות עבודות רקמה. (כ"כ הגרשו"א. והגר"ש וואזנר התנה שלא יסיימו

העבודה קודם ת"ב. ובצל החכמה (ח"ד סי' נ"ד אות ב') ס"ל להקל רק עד שבוע שחל בו ת"ב, אם יש חשש שיבוא מחמת הבטלה לדברים אסורים. (עי' מ"ב דרשו סי' תקנ"א הע' 64). וצ"ע בעצם האיסור, חדא, דהא כ' המ"ב (סקנ"ד) משם המ"א (סקכ"ג) שמותר לעשות קרוני"ן (מיני עיטורים שעושים בלוחות עץ וכדו') שאורגי"ן בעצים דלאו בכלל בגד הוא, עי"ש. וכ"פ הבא"ח (דברים ש"א ה"ט). ומדכ' "שאורגי"ן, משמע שהוא כעין אריגה ע"י חוט, ובכ"א התיר כיון שאינו בגד אלא עץ. וא"כ אף הכא ה"ה דשרי, דהא לא חשיב בגד שאינו אלא פלסטיק קשית. ואה"נ על בגד יאסר. (אך המפרש בבא"ח כ' שהוא קיפולי צוארון, עי"ש. ולא הבנתי השייכות לעץ כלל.) ועוד, דכ"ז אינו אלא מנהגא, וכל שיש לחלק בין זה לבין המנהג אין לנו להחמיר יותר. ועוד י"ל דכיון שאין עושים כן לשם שמחה, הוי כעין זמרי דנגדי ודבקרי דשרי (סוטה מח.), שאין השיר לשם שמחה אלא לכוון את השוורים לתלמים, כמש"כ שם רש"י. ואף כאן אין עושים כן אלא לתעסוקה בעלמא, לכן נראה דלצורך חשוב יש להקל כמש"כ הגרשז"א, ובפרט דרב גוברי' וחילי' כידוע. וכ"ז הוצרכנו לבד, אבל בפלסטיק צ"ע למה לא הקל בפשיטות דסו"ס לא חשיב בגד. והן הם דברי המ"א ופסקן המ"ב. ולא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה להקל בפלסטיק בהחלט נגד מי שגדול הוא הגרשז"א, אך ודאי כשיש אפשרות לזה ולזה, פשוט שפלסטיק עדיף [מבד].

סדר ההפטרות

מד. בשלושת השבתות שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, מפטירים תלת דפורענותא, שהן דברי ירמיהו, חזון ישעיהו, איכה היתה, וסימנם דח"א, לפי מנהג הבלדי. ובשאמי מפטירין דברי ירמיהו, שמעו דבר י"י, חזון ישעיהו, וסימנם דש"ח. ואפילו כשחל ראש חדש אב להיות בשבת, אין מפטירין השמים כסאי, אלא שמעו בשאמי, וחזון ישעיהו בבלדי. ואין מְשנים נעימתם, רק יש שמנמיכים הקול קצת. וכן אין אומרים קינות בשום שבת. ויש נוהגים להעלות להפטריות אלו חשובי וזקני בית הכנסת, ונכון הדבר, מפני שהן תוכחה: (סעיף ה')

בגדי שבת, פרוכת

מה. בכל שבתות אלו, לובשים בגדי שבת וטלית של שבת, גם בשבת הסמוכה לתשעה באב ואפילו בשבת שחל בו תשעה באב ונדחה ליום ראשון. וכן אין למנוע פריסת הפרוכת של ארון הקודש אפילו אם היא מיוחדת לשבת: (סעיף ו')

בשר ויין בתשעת הימים

מו. בשאר קהילות ישראל נוהגין שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בתשעת הימים שמן ראש חודש עד לאחר תשעה באב, ואפילו תבשיל שנתבשל בו בשר או שיש בו שומן ואפילו בשר עוף. אבל בקהילות תימן לא נתקבל מנהג זה, ואפילו בשבוע שחל בו תשעה באב אין נמנעים אפילו מאכילת בשר בהמה ומשתיית יין, זולת בסעודה המפסקת כדינא דתלמודא. ואז נוהגים להחמיר להימנע אפילו מאכילת בשר עוף (כדלקמן סימן ק"ד סעיף ג'): (סעיף ח')

שבוע שחל בו תשעה באב, כיבוס וגיהוץ, בגדי ילדים, נעלים

מו. שבוע שחל בו ת"ב אסור לכבס, והוא הדין לגהץ. [כ"כ בשו"ת אול"צ (ח"ג פכ"ז ב') לאסור גיהוץ, וכ"כ הגר"מ אליהו זצ"ל בהערותיו לקיצוש"ע גאנצפריד (סי' קכ"ב הע' 7) וכ"כ בפס"ת (תקנ"א אות י"ח), וכ"כ במחוקק במשענותם (ח"ב תקנ"א שאלה כ"א). וכן פשטות דעת מרן ז"ל (תקנ"א ס"ג). מיהו דעת החזו"ע (עמ' רל"ח) להקל בגיהוץ, וחילי' מחוה"מ דשם התירו האחרונים לגהץ, (עי' מ"ב תקמ"א סק"ט, וכה"ח שם סקי"ב). ולכאורה י"ל דלא דמי, דהתם כיון שהיא מלאכת הדיוט ולצורך חוה"מ, שפיר דמי. אבל הכא הכיבוס גופא אינו אסור משום מלאכה, אלא כדי למעט בשמחה ולהראות האבילות כמש"כ תה"ד (סי' קנ"ב), וכ"כ מ"ב (סקמ"ב). או משום דנראה כמסיח דעת מן האבילות כמש"כ מ"ב (סי' תקנ"א סקכ"א). וא"כ הכא נמי יש לאסור. שו"ר שהקשה כן בקצרה בגליון "בית נאמן" (גליון 74 פ' ואתחנן, תשע"ז פסקא ל"א) והצריך עיון, ולכן החמיר בדבר.

וראיתי בספר מנחת איש להרה"ג אי"ש שפירא שליט"א (עמ' תשס"ד הע' 17) שכ' דגיהוץ שלנו אינו כגיהוץ שלהם, כי בגיהוץ שלהם הבגד היה מתלבן ג"כ. עיי"ש. ודבריו נכוחים למבין, שכן ראיתי להדיא ברמב"ן בס' תורת האדם שהובא בב"י (תקנ"א ד"ה ומ"ש רבינו גבי כלי פשתן) שכ' דטעמא דכלי פשתן אין בהם משום גיהוץ, מפני שאינם מתגהצים כהוגן, ואין זיעה וטינוף יוצאה מהם. ע"כ. מוכח שהגיהוץ מסיר הזיעה והטינוף, אלא שבגדי פשתן היות והם סמוכים לגוף וומרובה בהם הזיעה והטינוף, אין מועיל להם הגיהוץ להסיר מהם הטינוף, אך בחדשים מהניא להו, וכאשר הסביר הב"ח (בריש סעיף ו').

עוד א"ל ידידי חו"ב הרב ראובן זביב שליט"א שכהיום אף כשהבגד אינו מגוהץ, אינו מקומט כ"כ כמו אז שהיו מכבסים ביד, ולכן אין הגיהוץ של היום מחשיבו כחדש. והנאני. וסברתו היא סניף נוסף להקל.

ולפ"ז נראה פשוט דזה כוונת הגאון חזו"ע שכיון שבחזו"מ לא אסרו האחרונים (מ"ב וכה"ח) גיהוץ, משום שאינו כגיהוץ שלהם ואינו מענף כיבוס, מוכח דאף הכא אינו מענף כיבוס, ואין לו ליאסר בהדי כיבוס. ואמנם מצינו במ"ב (סי' תקנ"א סקמ"ד) שכ' להדיא לאסור איסור וז"ל "ובמקום שדרך לכבוש הבגדים במכבש, א"כ הו' בכלל מגוהצין ואסורין אפילו הם ישנים, שהגיהוץ עושה אותן כחדשים". מ"מ הלא לא בא אלא מצד דדמו לחדשים, והמופת לזה כי במ"ב לא כ' דין גיהוץ לאסור בו בס"ג דשם מיירי מדיני כיבוס, אלא בס"ו דשם מיירי בכלים חדשים, מוכח דאין לאסור גיהוץ משום כיבוס כלל, והוא כמש"כ לעיל דגיהוץ שלנו אינו כגיהוץ שלהם.

ובזה יתכן לחלק בין חולצה מגוהצת דלא חשיבא כחדשה כ"כ, לחליפה המגוהצת דחשיבא כחדשה. ומובן כי בבגדיהם היה חילוק גדול בין קודם גיהוץ לאחר גיהוץ משא"כ בבגדינו שמעיקרא אינן מקומטים כ"כ לא נראין חדשים כ"כ אחר הגיהוץ. (וכמדומה שבחזו"ע ספה"ע כ' ג"כ לחלק בין חולצה לחליפה). אלא שיל"ע שהרי כ' מרן (ס"ג) שנהגו לאסור אפילו בכלי פשתן, וא"כ אין לנו מקור להקל בגיהוץ באיזהו בגד שהוא. וצ"ל שנהגו להחמיר רק בכבוס אבל לא בגיהוץ שלנו. תדע שהרי בחזו"מ כ' מרן (תקל"ד ס"ב) שנהגו לאסור לכבס כלי פשתן אף שמדינא מותר. ולענין גיהוץ הקלו בכל הבגדים, מוכח דאין המנהג אלא על כיבוס. וב"ה שזכינו לברר מקחו של צדיק. - **תדע** כי בב"ק (פ"ב.) אמרו שתיקן עזרא לכבס הבגדים בחמישי (ולא בשישי), ושקלו וטרו הפוסקים (בסי' רמ"ב) בדין זה כהיום. וגם המחמירים שבהם בכיבוס, לא העלו על דעתם לאסור גיהוץ ביום שישי. מוכח דגיהוץ אינו בכלל כיבוס.

ומיהו נראה שגיהוץ קל כדי שהבגד לא יהיה מקומט הרבה, מותר גם לרבינו שליט"א ורוב הפוסקים. חדא, דאין כאן חשיבות של גיהוץ כיון שאינו נראה כחדש עי"ז. ועוד, דיש בזה כבוד הבריות. ועוד, דיש ללמוד כן ממש"כ לקמן בסכ"ב.... ועוד, דבכה"ג ודאי יש לסמוך על החזו"ע, ובפרט אחר שהסברנו בו פנים, אב"א קרא אב"א סברא.

וה"ה ללבוש מגוהץ אסור, כשם שאסור ללבוש מכובס לדעת רבינו שליט"א וסיעתו האוסרים גיהוץ, מ"מ מסתברא לענ"ד שבעת שמכין הבגדים א"צ לקמטם להדיא, ויש לו לסמוך על לבישתו דשוב איננו מגוהץ כקודם, ואף אם כן לית לן בה. חדא, דשוב ל"ח חדש ואף גם ל"ח מכובס, כי הרי כבר נתלכלך מעט, ולא נוכל לתת תורת כיבוס לאותו גיהוץ כשהוא ודאי אינו מכובס כי כבר נתיישן. ועוד, דתליא בפלוגתת הפוסקים בזה כמו שהביא בנטעי גבריא, האם צריך לקמט שלא יהיה ניכר הגיהוץ, עי"ש. כיון דהוא מילתא דרבנן יש לסמוך על המקילין. ועוד, דבחזו"ע הקל לגמרי אף לגהץ ממש, ויש לצרף סברתו לנדוננו. ועוד, פוק חזי מאי עמא דבר, ולא מצינו להבא"ח ודעימיה שידברו בזה להצריך קימוט ג"כ חוץ מן הלבישה. ולפני כן, מותר. ואסור לכבס או לגהץ אז אפילו חלוק או בגד שאינו רוצה ללבוש כעת, אלא להניחו לאחר תשעה באב, ואפילו במכונת כביסה. וכן אסור אז ללבוש, או להציע במטות, אפילו את המכובסים מקודם, ובכלל זה הבגדים הפנימיים העשויים לזיעה, כגון "גופיות" ו"גרביים". [נדעת רבינו בזה דלא כמש"כ בחזו"ע (עמ' רכ"ט) שהקל בלבנים וגופיות וכדו'. וכ"ה בפס"ת (תקנ"א אות י"ז) להקל. מאידך במ"ב דרשו (הע' 40) הוכיחו מביה"ל (ד"ה וכלי פשתן) שאין להחליף אפילו את בגדי הזיעה הצמודים לגוף. ועוד מוכח כן מהרמ"א. אמנם מי שמזיע הרבה וקשה לו ביותר, ואינו מחליף לתענוג, הקל בשו"ת שלמת חיים (סי' רי"ז, ר"כ). וכן הקל בשו"ת אול"צ ח"ג.... דהוי כנתלכלך בטיט שרוהץ אפילו בת"ב ויו"כ. והוא הדין ל"מגבות" ומפות שולחן. ולכן צריך ללבוש מקודם כל הבגדים שיצטרכו לשבוע שחל בו ת"ב, במשך כשעה אחת. [אמר התלמיד, נראה שאין הכוונה שעה דוקא אלא זמן-מה, שכ"כ בש"ך (יו"ד סי' שפ"ט ס"א סק"ד), והעיקר שירוגש שהם משומשים, וזה משתנה מבגד לבגד, כגון בגדי זיעה מתיישנים מהר יותר מחולצות, וחולצה מתיישנת מהר יותר מחליפה] ואם שכחו להכין מקודם, יש עצה ללכלך הבגד מעט בקרקע או בתריסי חלונות וכיו"ב מקומות שיש

בהן אבק קודם שילבשנו, שעל ידי זה סר חידושו. וחיתולים שמלפפין בהן את התינוקות, שמלכלכין אותן תָּדִיר, מותר לכבסן. ואפילו בגדי שאר ילדים קטנים, נוהגים להקל. ומכל מקום אין לכבס הרבה ביחד, ויכבסו בצנעא אם אפשר. ומנעלים שהוסר צבעם, מותר לצחצחם, אבל ראוי שלא להבריקים: (סעיף ט') [החזו"ע (עמ' ר"י) כ' שיותר לצחצח הנעליים ולהשחירם במשחה בע"ש, ולהבריקים לכבוד שבת כמו בכל השבתות. וז"פ דלא פליג עליה רבינו שליט"א שהרי דיבר בשבוע שחל בו, ובערב שבת חזון עדיין לא נכנס באבילות דשבוע זון].

מח. מותר לסרוק במסרק שערות הראש בשבוע שחל בו ת"ב בין איש בין אשה. וכן המנהג פשוט. (חזו"ע (עמ' רט"ז). וכ"פ המ"ב (סק"כ) שאין להחמיר אף בשאר ימי השבוע (ר"ל ל"ד לכבוד שבת).

מט. חפיפת פאה נכרית דומה לכיבוס בגד ואסור לחפפה, ורק סירוק מותר. ובלא"ה פאה נכרית אסורה בכל ימות השנה, ולא כתבנו זה אלא ללמד לאותן נשים שלא יעברו גם על איסור כיבוס. (פס"ת (אות כ'), ושם כ' שרק סירוק פשוט בבית מותר, ומשמע שאם לוקחת לסירוק מקצועי בחוץ, אסור. ואינו נראה דא"כ גם סירוק מקצועי לשיער טבעי של בנות, ולא שמענו כזה, שהרי אינו כיבוס כלל, ולא אסרו סירוק כלל. וכ"כ במ"ב דרשו (הע' 37) לאסור לחפוף פאה נכרית משם הגר"ש וואזנר והגריש"א. אך דעת הגר"ח"פ שיינברג שאין לפאה דין בגד ולכן מותר, עי"ש. ומ"מ אין להקל, דלפי הטעמים הא חמירא טפי מכיבוס, זולת א"נ דאין לגזור גזירות מדעתנו, אבל דעת רבינו שליט"א שכל שהוא קרוב לגזירת חז"ל, הוא בכלל גזירתם. עי' שו"ת עול"י (ח"ב סי' קי"ד, ושם קט"ז שאלה ד') וק"ו הוא ממש"כ בשע"כ (סי' ק"ג סוף ס"ט) שראוי שלא להבריק הנעליים, אע"ג שגם בהם אין תורת בגד, והכא חמיר טפי.)

נ. ללבוש בגדים מכובסים בשבוע שחל בו ת"ב לצורך פגישת שידוך ויכול הדבר להשפיע על הצלחת השידוך, מותר. (אכן אין הדבר מצוי כ"כ, כי תמיד יוכל ליישן הבגד במעט אבק באופן

שלא יורגש). וכן מותר ללבוש בגדי שבת לצורך זה. (מ"ב דרשו תקנ"א הע' 53)

נא. מעיקר הדין יש להקל להפעיל מכונת כביסה לפני שבוע שחל בו ת"ב באופן שנגמרת הפעלתה לאחר זמן האיסור, והמחמיר תע"ב. (בשע"ת סי' תקנ"א סקי"ז כ' שיש משום מראית העין בכהאיי גוונא. ועפ"ז כ' בפס"ת (אות כ"ב) להחמיר. אמנם אם עיקר הכיבוס נעשה לפני זמן האיסור, ורק הסחיטה נעשית אח"כ, אף הפס"ת כ' להקל, כי כל אדם יודע שהכביסה כבר נתכבסה. (ר"ל לפי שאין קול הסחיטה במכונה כקול הכיבוס עצמו). ובמ"ב דרשו (הע' 38 ד"ה ולהכניס בגדים למכונת כביסה) כ' שדעת הגר"ש וואזנר זצ"ל שאסור אם יגמר כיבוסם לאחר זמן האיסור. אך דעת הגריש"א והגרמ"ק להיתר, עי"ש. ולפ"ז נראה דליכא ראייה גמורה משע"ת הנז"ל. חדא, דאף התם כ' דמדינא שרי, אלא ש"נכון ליזהר בזה משום מראית עין". ועוד, שם מיירי שגומרת ללבנם באפר ובורית וכו' אחר זמן האיסור, וכיום זה מעשה המכונה בלבד, והוא כבר גמר מלאכתו קודם זמן האיסור. ועוד, שם היו מכבסים בידיהם ורואים הכיבוס להדיא, משא"כ היום ששומעים קול רעש בלבד, ואפשר שיש שם בגדי קטנים וכו'. ועוד, שכל אדם יודע שאפשר הפעילו המכונה בזמן ההיתר.)

בגד מלוכלך מזיעה

נב. אם הבגד מלוכלך מזיעה ואין לו בגד אחר, מותר לכבסו. דלא חייבוהו להצטער כ"כ דגדול כבוד הבריות: [כ"כ בפס"ת (אות י"ז) שאין האיסור אמור אלא במחליף בגדיו לתענוג או להתנאות, אבל מחמת לכלוך או ריח רע של זיעה, מותר להחליף. וע"ע שם (אות כ"א) מי שנתלכלכו כל בגדיו ושוב לא נשאר לו בגדים להחלפה, מותר לכבסם ואף לגהצם (צ"ל דמיירי בגיהוץ קל) אם הבגד צריך לכך, עי"ש. אלא דשם המ"ב (סקכ"ט) לא הקל בשבוע שחל בו ת"ב. מ"מ אם נתלכלך הרבה מאד, יש להקל. וכ"כ בשו"ת אול"צ (ח"ג פכ"ז א') והביאוהו גם במ"ב דרשו (הע' 40). ושם באול"צ כ' שרק אם נהיו ממש מזוהמים שא"א להריחם, או שנתלכלכו הרבה. עי"ש.] (*)

חולצה אחת לשבת

נג. אם יש לו חולצה אחת לשבת ונתלכלכה לו, אסור לו לכבסה כל שיש לו חולצה של חול. בד"א שאין ניכר כ"כ ההפרש בין חולצה של שבת לחולצה של חול, אך כשיש הפרש ניכר ביניהם, מותר לו לכבס חולצה של שבת. וה"ה בכ"ז בחליפה ושאר בגדים עליונים. [הארננו הרבה בזה בס"ד במועדֵי השם סוכות בחלק התשובות, ושוב ראיתי שכ"כ במנחת איש (עמ' תשס"ג סי"ג). ומה מאד נאמנו דבריו בזה]. (*)

כיבוס ללא מים

נד. מותר לנקות כתם בבגד, ללא מים, כגון ע"י שפשוף וכדו' שאי"ז בכלל כיבוס, ואם משפשוף ע"י מים יש מחמירים, ויש מקילים כשהכתם ניכר. וכן מותר לשרות בגד במים כשחושש שהכתם לא ירד ללא חמרי ניקוי וייבשו כך: [עי' במקורות שהובאו בסעיף הבא] (*)

כיבוס כתם בחליפה של שבת

נו. חליפה של שבת שנפל עליה כתם ואין לו חליפה אחרת לשבת, מותר לכבס מקום הכתם אף בשבוע שחל בו ת"ב, שכל שעושה לכבוד השבת, מותר. כמש"כ המ"ב (סי' תקנ"א סקל"ב). [חזו"ע (עמ' רל"ג), ושם הביא דברי המתירים והאוסרים בדין ניקוי כתם אם חשיב ככיבוס או לאו, ולא מלאו לבו להקל בזה אלא ע"י צירוף דמצוה לכבוד שבת. ועי' מ"ב דרשו הע' 38 שהביאו שם פלוגתא בניקוי כתם, ודעת הגרשז"א והגר"ש"א להקל, דלא חשיב עיסוק בכיבוס. עי"ש. וכ"נ מסברא. ובס' אור ההלכה (מועדים עמ' תשצ"ד) הביא בשם האול"צ וחזו"ע שאם הכתם מכוער באופן שא"א לצאת עם הבגד כך ואין לו כתם אחר, מותר. עי"ש. ולפ"ז נראה דהכא הקל בצירוף כבוד שבת, משום דליכא חסרון דכבוד הבריות כ"כ, אבל שם שהכתם מכוער ויש כאן כבוד הבריות, א"צ

לצירוף נוסף. ולכן לא הקל שם באול"צ בכתם סתם כיעויין שם. ומ"מ נראה שהמקל בכל כתם יש לו על מה לסמוך דלא חשיב כיבוס. וגם לפי הטעמים שהוא משום מסיח דעת מן האבילות, ויש לו קצת שמחה שבגדו מכובס, אין הם שייכים בכתם. וכ"כ בס' מנחת איש בסוגיין (עמ' תשס"ח סכ"ב) מהאיי טעמא שאין לו שמחה בניקוי הכתם ככביסה, ושכן הורה זקנו הגר"י שפירא והגרשז"א ועוד גאונים. (אכן אי"ז מספיק כ"כ די"ל דלא פלוג רבנן וכל שיש עליו שם כיבוס אסרו, ולכן עיקר הנדון כאן אם הוא בכלל כיבוס אם לאו). וכ"כ רבינו שליט"א בהל' חוה"מ (סי' צ"ט עיני יצחק הע' כ"ו) דמסתברא דכתם אין עליו שם כיבוס. והביא שכ"כ הגר"ש וואזנר זצ"ל, עי"ש. וכ"כ הגר"ן קרליץ בהל' שבת (סי' רמ"ב פ"ב עמ' נ"ג ס"ג) שמתיר לנקות כתם בע"ש שאינו בכלל הגזירה, עי"ש. ואי תימא דכתם אף הוא בכלל כיבוס הו"ל למימר לא פלוג רבנן, אף שטעם תקנתם אינו שייך בכתם, מאחר דס"ל שגזירת עזרא קיימת גם היום שלכן אסור לכבס גם במכונת כביסה]. (*).

ניקוי יבש

נז. ניקוי יבש אסור כשאר כיבוס. (מ"ב דרשו הע' 38).

בגדי קטנים

נח. אין לכבס בגדי קטנים בשבוע שחל בו ת"ב, אף שאין להם יותר בגדים, וילבשו מלוכלכים. (כ' בש"ע (סי' תקנ"א סי"ד) אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם. וכ"ה במעין אומר (ח"ג סי' ע' עמ' קע"ג). והטעם דהכיבוס גופא אסור, משום דנראה כמסיח דעת מן האבילות (מ"ב תקנ"א סקכ"א) א"כ מה לי כיבוס בגדי גדולים ומה לי בגדי קטנים. וע"ע מ"ב (סקמ"ב) שכ' הטעם "כדי למעט בשמחה ולהראות האבילות").

להוסיף בגדי גדולים לתוך מכונה פועלת

נט. אין להוסיף בגדי גדולים לתוך מכונה שיש שם בגדי קטנים. (כ"ד הגריש"א הובא במ"ב דרשו (תקנ"א הע' 101) וכן אין לקטן לכבס בגדי גדולים

(דדמי לכובסת גויה שאסור ליתן לה בגדים לכבס כמש"כ הרמ"א (תקנ"א סס"ג) והטעם כמש"כ המ"ב (סקמ"ב) שהוא כדי למעט בשמחה ולהראות האבילות, וא"כ האיסור כאן בתוצאה שיש לו קצת שמחה שהבגדים מכובסים ונקיים. ואף שכ' המ"ב (סקכ"א) דהטעם שאסור לכבס אף שלא ילבשם, משום דנראה כמסיח דעתו מן האבילות (והוא מרש"י תענית כט:), שמזה נראה שהאיסור הוא בפעולת הכיבוס ולא בתוצאה, יש להשוות הדברים, שמה שמשתדל שבגדיו יהיו מכובסים ונקיים, ה"ז מסיח דעתו מן האבילות משום שיש לו צד שמחה. והשמחה המועטה שיש בזה נאסרת, משום שמסיח דעתו מן האבילות. דמצד שמחה ממש אין לאסור, לפי שהיא שמחה מועטה כנלע"ד. ועכ"פ הדין ברור שהרי כ' המ"ב (סקמ"ב) שמן הדין מותר לכבס בגדי גויים, אלא שאסור מפני מראית העין, עי"ש. מוכח דהאיסור הוא בתוצאה ולא בפעולת הכיבוס גופא, דהשמחה היא בתוצאה שבגדיו מכובסים. לפ"ז פשוט שיש לאסור גם באופן שאינו מכבס, אלא גורם שהבגדים יהיו מכובסים.]ובמחצית השקל (סקי"ט) כ' שבכיבוס בגדי גויים, אין גם משום היסח הדעת מאבילות וכמש"כ מ"א סקי"ב, כיון שבמלאכתו עוסק. אלא דלפ"ז הקשה דגם בשל ישראל אם אין הכתונת של המכבס מאי היסח הדעת שייך בזה, ודוחק לומר משום מראית עין שסברו שהוא שלו, ואולי אפשר דהאיסור משום בעל הכתונת שנתנו לכבס נראה כמסיח דעת, עי"ש]. וכ"כ בחזו"ע (עמ' רל"ז) דהנוהגים איסור כיבוס מר"ח, אין להם לתת בגדיהם למתירים אז, לכבס בשבילם. "כיון שיש להם קורת רוח לראות בגדיהם מכובסים". ומטעם זה אסור לתת לנכרית בגדים לכבסם, ולהניחם עד אחר ת"ב. עכ"ד. – ונראה דה"ה קטן בן שש שבע שלא יכבס את בגדיו שלו. חדא, משום חינוך, כמש"כ המ"ב (סקפ"א). ועוד, דיש שמחה להוריו שבגדיו מכובסים ונקיים ומסודרים, שהרי מזה הטעם אסור להם לכבס בגדי קטנים כל שאינן תינוקות. – ולפ"ז יפה כ' בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' רל"ה) שאם מכבס בגדי ישראלים אחרים, אין איסור עליו מדין כיבוס, אלא משום לפני עור אסור, שמכשיל את הלה באיסור כיבוס (כיון שאין האיסור בעצם מלאכת הכיבוס). ולכן הקל שם באופן שיש עוד מכבסות של גויים או ישראלים מומרים. ואמנם בזה הגר"מ פיינשטיין חולק כמוכא במ"ב דרשו (תקנ"א הע' 48). ומ"מ מכבסה אוטומטית מותר, שאין המכבסה נקראת ע"ש ישראל. ובלא זה לדידי פשוט ההיתר דאפשר יכבסו שם בגדי תינוקות.)

ייבוש בגדים בחבל

ס. ייבוש בגדי קטנים בחוץ, מותר. אבל מגבות אין לייבש בחוץ כיון שאין ניכר שהם של קטנים. (כ"כ הגר"ן קרליץ שליט"א, הובא במ"ב דרשו (הע' 102). דדוקא בכיבוס יש לעשות בצנעא, כמש"כ המ"ב (סקפ"ג) לפי שאין ניכר כ"כ מה מכבס, משא"כ כאן שניכרים הבגדים. ומ"מ במגבות וכדו' שאין ניכר שהם של קטנים, אין לתלותם בחוץ. ובפס"ת (אות מ"ה) דימה תלייה לכיבוס, ואסר לתלות בגדי קטנים בחוץ מכח זה. עי"ש. לא דמי כלל, וכמש"כ הגרנ"ק. וע"ע מש"כ במועדי השם חוה"מ (תשובה....).

הכנת בגדים

סא. יכול ללבוש כמה בגדים זה על זה דהיינו חולצה על גופיה אבל אין ללבוש שתי חולצות זה על זה וכדו' לפי שאין זיעה והתיישנות בחולצה העליונה: [המקילים ס"ל שהחולצה העליונה ג"כ מתקמטת מגיהוצה, כא"ל רבינו שליט"א. והנה באול"צ (ח"ג פכ"ז תשו' א') כ' שאף החולצה העליונה מתלכלכת מזיעה וכיוצא, ומתוך זה הקל, עי"ש. והוא דבר תמוה במציאות כי בפרק זמן קצר כשעה אם אין החום כבד כ"כ, רק מה שנוגע בגוף ממש מתלכלך, ולא הבגדים העליונים. ולדעתו הרי לא סגי במה שמתקמטת החולצה, שהרי לא הקל לשפשף את הבגד ברצפה וכדו' (עי"ש בהערה ד"ה ובגד לא מכובס), וצ"ע. ובס' מנחת איש לנכד הגר"י שפירא, (פ"ו הט"ו) כ' ג"כ להקל ללבוש ב' חולצות זו על זו. ולכאורה יש להוכיח להיפך מן הבא"ח (דברים ש"ר ה"ו) שחיזור אחר צדדים שיוכל להכין בשבת די בגדים, שילבש אחר שינת הלילה, וילבש אחר שינת צהריים וכו', ולמה ליה כולי האי אחר שאפשר ברגע קטון להכין כמה בגדים באופן שילבשם זע"ז. ונראה דס"ל דיש כאן ודאי הכנה מעליא שאסורה בשבת, שלכן הוצרך שלא יראה שעושה כן לצורך החול. וראי' ממש"כ האול"צ (שם בהע' ד"ה ומי) שהלבוש בגדי עבודה בחול, אין יכול להכין אלו הבגדים בשבת, שכן ניכר שמכין לצורך חול. עי"ש. וכ' עוד שם (במנחת איש שפירא) שאם החולצות מגוהצות יש להקפיד שבשימוש הקצר בהן יתקמטו לכל הפחות במקצת. ודבריו נאים למי שאמרם. – ויראה דלשיטת החזו"ע דלעיל (דין מ"ז) דמותר לגהץ בשבוע שחל בו ת"ב שאין גיהוץ ככיבוס, א"כ בגד שאינו מגוהץ לא חשיב כאינו מכובס, ולפ"ז לא יועיל מה שמקמט החולצה

דסו"ס אינה מלוכלכת. משא"כ להחולקים דגיהוץ נמי אסור שהרי זה מענף הכיבוס, א"כ כשאינו מגוהץ חשיב כאינו מכובס, לפ"ז לשיטתם יועיל לקמט מן הגיהוץ כנלע"ד. [*]

החלפת מצעים בבית מלון וכדו'

סב. המתאכסן בבית מלון ודרכם להחליף בכל יום המצעים, מותר לו להשתמש במצעים החדשים, שכל אדם חשוב כאיסטניס לענין זה להשתמש במצעים של חברו. ולכתחילה אם אפשר יניחם ע"ג קרקע ליישנם. ויבקש מבעל בית המלון שלא יחליפו לו הסדינים והמצעים בשאר הימים שישהה שם. ומ"מ אם החליפו מותר להשתמש בהם דיעבד ולכתחילה יניחם ע"ג קרקע כנזכר. (חזו"ע עמ' רל"ב בהערה ד"ה אכסנאי, וכן בפס"ת סי' תקנ"א אות ט"ז, ובמחוקק במשענותם ח"ב סי' תקנ"א שאלה... וכן במ"ב דרשו (הע' 43 ד"ה ומי) הביאו דברי המנחת יצחק (ח"י סי' מ"ד) שא"צ לישן על סדינים שישנו בהם אחרים דכולהו חשיבי איסטניסים לענין זה).

הכנת בגדים בשבת

סג. אם נזכר בשבת שלא הכין בגדים יכול להכין הבגדים בדרך זו שילבש הבגד בליל שבת ובבוקר ילבש בגדים אחרים, ובצהריים ילך לנוח ויפשוט בגדיו ויישן מעט שנת צהריים וכשיקום ילבש בגדים אחרים, אך יזהר שלא יוציא מפיו שמחליף לצורך הימים הבאים דהוי כמכין משבת לחול: [מרא דהא"י דינא הוא הבא"ח (דברים ש"א ה"ו) וכן פסקו כמעט כל הפוסקים אחריו. ומש"כ שלא יוציא בפיו דהוי הכנה, ראיתי להרב באר משה (ח"ו בהשמטות לסי' ק"ה) שכ' שיכול לומר לאשתו בשבת שתתן לו כתונת נקיה ללבוש, כדי להכין לשבוע שחל בו, ואין בזה הכנה משום דהוי דבר מצוה, עיי"ש. [*]

קטנים בלבישת מכובסים

סד. ילדים קטנים לפני גיל מצוות, יש לחנכם שלא ללבוש מכובסים ויכינו בגדיהם קודם שבוע שחל בו, ואם שכחו להכין יעשו כהגדולים ויסירו חידושים ע"י שישבו עליהם או שינקו בהם קצת אבק וכיוצא כמש"כ רבינו שליט"א בשע"ה (סי' ק"ג ס"ט). אך בפחות מגיל שש אין עליהם דין חינוך כלל. (בס' מעין אומר (ח"ג סי' נ"ד עמ' קנ"ט) כ' שרשאים הקטנים פחות מגיל מצוות להקל ללבוש מכובסים בשבוע שחל בו ת"ב, ואם אפשר יכינו. אך בשו"ת מחוקק במשענותם (ח"ב סי' תקנ"א שאלה י"א) כ' שאם יודעים ענין אבילות חרבן ביהמ"ק, צריכים לנהוג שלא ללבוש מכובסים, עי"ש. וכן החמיר לקטנים מדין חינוך בס' יוסף דעת (ח"ב דיני קטן פ"ח ה"ד). וכן נראה להדיא מדברי האול"צ (ח"ג פכ"ז תשו' א' עמ' רמ"ט, ובהע' ד"ה ולענין כיבוס בגדי קטנים) עי"ש. ונראה ראייה לזה ממרן הש"ע שכ' (תקנ"א סי"ד) אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם (בשבוע שחל בו ת"ב), ובמ"ב שם (סקפ"א) כ' הטעם דקטנים נמי שייך בהו חינוך, אי משום אבילות או משום עגמת נפש. ובשעה"צ (אות צ"א) כ' דנפק"מ בין הטעמים למי שהוא פחות מבן שש דלא הגיע עדיין לחינוך, ומשום עגמ"נ אסור, עי' בפמ"ג וח"א. עכ"ל. מוכח דמגיל שש, מקרי הגיע לחינוך גם לענין אבילות זו. ואמנם ממרן גופא אין הכרח, די"ל מדהשוה כיבוס לתספורת משמע דחד טעמא אית להו, והיינו משום דנראה כמסיה דעת מן האבילות, ולכן בגדי קטנים אסור לכבס. (ולכן אף פחות מגיל שש אסור לכבס להם כל שאין מוציאים רעי וכדומה כמש"כ הרמ"א סי"ד) וא"כ אין לנו ראייה ממרן לטעם המ"ב דקטנים נמי שייך בהו דין חינוך, מ"מ מהמ"ב ודאי קשיא. והרי מקור דברי המ"ב הללו שיש חינוך בקטנים בזה, הוא מתה"ד (סי' קנ"ב, ושם כ' כן לענין כיבוס) אף שלא ציינו שם. ועוד, דבגמ' להדיא אמרי' (תענית ל). דתינוקות של בית רבן בטלים בת"ב משום פיקודי ה' ישרים משמחי לב, מוכח דיש להם דין חינוך, והובא כן בתה"ד. ונפסק ג"כ בש"ע (ר"ס תקנ"ד). אבל פחות מגיל שש לא החמרנו, לפי שאינו ניכר לכל שבגדיהם מכובסים ולא נתיישנו מעט, וא"כ אין כאן חסרון דעגמת נפש. וגם מסיח דעת מן האבילות לא שייך אלא בעצם הכביסה ולא בלבישתם מכובסים, אם כבסם קודם לזה. והנה עי' אול"צ (ח"ג פכ"ז תשו' א') שכ' דלא מהני לנקות אבק, כי רואים אנו בעינינו שאין זה מאוס לאדם בלבישת הבגד, עי"ש. ולענ"ד א"צ לזה, אלא דסגי שסר מעליו חידושו, וזה שייך אף באבק בעלמא. מאידך שם הקל בלבישת כמה בגדים זע"ז, משום שיש זיעה גם בבגד

העליון. ופשוט כוונתו כמה חולצות זו ע"ג זו, או כמה גופיות זו ע"ג זו, דאם מיירי בגופיה וחולצה הא פשיטא. אך לפ"ז אינו מוכן טעמו, כי במציאות לא תגיע הזיעה לחולצה העליונה.)

קטן

סה. קטן יכול ללבוש בגד מכובס, ויש מחמירים בקטן מגיל שלש, ומגיל שש ודאי יש להחמיר: נכן מתבאר מדברי המ"ב (תקנ"א סקפ"א) דקטנים נמי שייך בהו דין חינוך, אי משום אבילות, או משום עגמת נפש. (והן הם דברי תה"ד סי' קנ"ב). וכ' שם בשעה"צ (אות צ"א) דנפק"מ בין הטעמים למי שהוא פחות מבן שש, דלא הגיע עדיין לחינוך, ומשום עגמת נפש אסור. עיין בפמ"ג וח"א. עכ"ל. מוכח דדין חינוך מתחיל מגיל שש, אלא דבכיבוס שייך נמי עגמת נפש כמבואר בתה"ד הנ"ל דמיירי התם בכיבוס, וא"כ אף פחות מגיל חינוך יש להנהיגם כן. ונר' שמגיל שיכול לשמור עצמו קצת בנקיות ואינו מתלכלך הרבה כדרך התינוקות או הילדים הקטנים שמשחקים בחול וכיוצא, יש להחמיר בזה, ואפשר שהוא בערך בגיל שש, וכל ילד לגופו. ומיהו במעין אומר (ח"ג סי' נ"ד עמ' קנ"ט) השיב הגרע"י זצ"ל לשואליו שילדים קטנים לפני גיל מצוות יכולים להקל ללבוש מכובסים בשבוע שחל בו ת"ב, ואם אפשר, יכינו. עי"ש. וצ"ע טעמו. והארכנו במק"א. ובאול"צ (ח"ג פכ"ז א') כ' כדברינו, שכ"כ שם "ובגדי קטנים פחותים מגיל שש שבע שנים שהתלכלכו, מותר לכבס. וכן מותר להם ללבוש בגדים מכובסים. עי"ש. מוכח דאדלעיל מיני' קאי עד גיל 6-7. אמנם ברחיצה הקל לילדים פחותים מגיל מצוות בשבוע שחל בו לרחוץ בצונן, מה שאסר שם לגדולים. ואולי הקל שם משום דהיינו רבתייהו, ואינם מורגלים לסבול צער זה, מה שהגדולים בקושי יכולים לסבול אותו. (ובמק"א כתבנו: עד איזה גיל נחשב בגדי קטנים שמותר לכבסם? נראה שראוי להחמיר מגיל שש. ד' לבוש עד 3-4, וכ' שם שמשמעות הב"י והד"מ עד גיל 13. ד' ח"א עד 2-3. הגרנ"ק – 5. הגריש"א בזמנינו – 8. הגרמ"ק בשם החזו"א – עד שנה. כיון שאפשר להלבישו את הבגד המלוכלך (לאחר שנה) עי' כ"ז במ"ב דרשו (הע' 103). וצ"ל שנתלכלך דרך אכילתו, אבל אם נתלכלך ברעי פשוט אינו בכלל זה. אכן עינינו הוראות דאף בכלל דרך אכילה א"א להלבישו כלל בגד זה, כי הוא נמאס ביותר. ובלא"ה א"צ להחמיר יותר מהאמור ברמ"א. הגרמ"פ – גם ילדים המתלכלכים תוך כדי משחק, אפשר לכבס, ושיעורו נראה שהוא קרוב להגריש"א. וטעמו נראה שה"ה כל לכלוך הרגיל אצלו שא"א ללבשו כן. וע"ע אול"צ (ח"ג עמ' רמ"ט) שכ' שבזמנינו הוא כבן 6-7. ובס' יוסף דעת (ח"ב דיני חינוך קטן פ"ח ה"ד) כ' שבגדי ילדים קטנים מאד עד גיל ארבע

שנים מותר לכבס. ולדינא נראה שראוי להחמיר מגיל שש אם אפשר ולא נתלכלך יתר על המדה, לפי שמחוייבים מגיל חינוך לא ללבוש מכובסים. ולענין לכבס להם הרי הרמ"א הקל משום לכלוך ברעי, א"כ דיינו להקל עד גיל שש, כנלע"ד.]] (*)

סו. ממתי הוי גיל חינוך? בשעה"צ (סי' תקנ"א אות צ"א) מבוואר להדיא שמגיל שש הוא גיל חינוך. (שכ' שם "ונפק"מ בין הטעמים למי שהוא פחות מבן שש, דלא הגיע עדיין לחינוך". ותמוה לי מש"כ במ"ב דרשו (הע' 86) שלא ביאר המ"ב הגדר בזה. והרי שלך לפניך. עוד כ' שם דדעת הגרי"י קנייבסקי זצ"ל שאפשר לתת לילד עד גיל שלוש עשרה לשתות יין הבדלה. וביאר הגר"ח"ק שבזמנינו גם בגיל שלוש עשרה עדיין אין יודעים להתאבל על ירושלים. עי"ש. ולענ"ד פשוט שא"צ להבין את עומק האבילות מה חסר לנו כהיום, וכיצד החסרון הלזה מתבטא בימינו עד שנבכה ונתאונן עליו, אלא די לו להבין מה היה בחרבן ביהמ"ק באופן כללי. ובלא"ה הלא ודאי שא"צ שידע בפועל מה היה וכו', רק שיש בו דעת לכך. וזה ודאי אף ילד בגיל צעיר נראה שיש בו דעת להבין אם יבארו לו על נכון. ודעת הגר"ח"ק שילד שמבין גמ' עם תוס' מן הסתם ודע להתאבל על ירושלים, עי"ש. מיהו א"א למחוק דברי שעה"צ שכ' להידא שמגיל שש נחשב שהגיע לחינוך, וה"ז כשאר מצוות שמגיל שש יש לאדם קצת הבנה בהם ע"מ לחנכו.)

בגדים בתפירת בגדים, בגד שנקרע, חיבור כפתור

סז. אִיתָא בתלמוד יְרוּשָׁלַיִם, שנשים הנוהגות שלא לסדר החוטין לאריגה משנכנס אב, משום שזה נקרא שְׁתִי, על שם שבטלה אבן שְׁתִיָה (שממנה הושתת העולם, פי' נתייחד) שהיתה בבית המקדש, אסור להתיר להן. ועפ"ז קצת נשים נוהגות שלא לעסוק בתפירת בגדים (והוא הדין רקמה) גם מראש חדש אב, שהכל הוא בכלל זה, לפי שהשתי הוא תחילת המלאכה. ולא רק לתפור לצורך עצמן או לבני ביתן, אלא אפילו לאחרים ואפילו עבור גויים. ויש נשים שאינן נמנעות מתפירה אלא בשבוע שחל בו ת"ב. וגם זה רק לצורך עצמן או לבני ביתן, אבל כשנתנו להן אחרים המלאכה

מקודם, עושות אפילו בערב ת"ב, ואפילו עבור יהודים. ולצורך גדול כגון לנישואין שיהיו מיד אחרי ת"ב, מותר לתפור ע"י אומן גוי, ואפילו בת"ב עצמו. ובגד שנפרס או נקרע, נוהגים להתיר לתפורו, וכן לחבר כפתור שנתלש, או לעשות טלאי: (סעיף י')

רחיצה, ולצורך רפואה

סח. אין ראוי לרחוץ את הגוף במים חמים בשבוע שחל בו ת"ב. אך במים צוננים או בפושרים הנוטים לצוננים, מותר. ואפילו עם סבון (לשם נקיון, לא לתענוג ולריח טוב) מותר. ולרפואה, כגון יולדת או אדם חלוש שציווה אותו הרופא לרחוץ, מותרים לרחוץ אפילו בחמים: (סעיף י"א) וכן נדה רוחצת וטובלת כדרכה: (עיני יצחק אות ל'). [באול"צ (ח"ג פכ"ז ה') כ' שאין לרחוץ כלל בשבוע שחל בו ואפילו לא במים קרים. שכן ל' מרן ז"ל (תקנ"א סט"ז) "י"נ שלא לרחוץ מר"ח, ויש שאין נמנעים אלא בשבת זו". ומוכח שאין לרחוץ כלל, שהרי לא נקט ל' הרמב"ם ז"ל (פ"ה מתעניות ה"ו) "ולא יכנסו למרחץ", שי"א בדעתו דוקא מרחץ שהוא בחמין אסור. וכ' שם באול"צ שכן נהגו ברוב קהילות ישראל שלא לרחוץ כלל. עי"ש. אולם לדידן אין מנהג שלא לרחוץ בצונן. ועוד, שכהיום י"ל דלכו"ע שרי, מחמת החום הכבד. ולגוף דברי האול"צ, הנה מב"י ודאי אין משמע כוותי', שכ"כ בשם תה"ד (סי' ק"ג) שמשמע ממרדכי (תענית סי' תרל"ט) דאפילו בצונן אסור מר"ח, ואף שמשלשון הרמב"ם (פ"ה ה"ו) מוכח שנהגו לאסור רק בחמין, נראה דאו"ז ומרדכי פליגי עליה בתרתי, דאינהו סברי מר"ח ואפי' בחמין, ואיהו סבר בשבוע שחל בו ובחמין בלבד. וסיים תה"ד שכמדומה לו שראה בימי חרפו רוחצים בנהרות מר"ח ולא מיחו בידם, והמחמיר תע"ב. עכ"ד ב"י. וא"כ יש לנו לילך אחר דעת הרמב"ם הברורה, ודלא כמנהג אשכנז. ואכן בשו"ע משמע כדברי האול"צ, אך י"ל דאולי סמך עמש"כ בב"י. א"נ כיון שהדבר תלוי במנהגים במאי דנהוג נהוג, ולכן השאיר הדבר סתום ולא מפורש במאי מיירי אי בחמין אי בצונן, ולכן גם השאיר המנהג כמות שהוא לנוהגים מר"ח ולנוהגים משבוע שחל בו. וא"כ ככה"ג אמרי' פוק חזי מאי עמא דבר שאין נמנעים הספרדים (וק"ו אנן בני תימן) לרחוץ בצונן בשבוע שחל בו, ומחמירים ע"ע רק בחמין בשבוע שחל בו. כנלע"ד בזה.]

משחות ודואדורנט

סט. מותר להשתמש במשחות גוף, חומרים המונעים זיעה וכדו', ואין זה בכלל רחיצה (אך אין להשתמש בבושם שריחו נודף): (*).

ים ובריכה, שטיפת ריצפה

ע. ורחיצה בים ובבריכות מים, מותר לפי הדין אפילו בערב תשעה באב, אעפ"י שיש בזה תענוג. אלא שיש נמנעים מזה בזמנינו מי"ז בתמוז מפני שהם ימי סכנה, כיון שנשמעו כמה אסונות רח"ל. ולשטוף רצפת הבית במים, מותר: (סעיף י"ב) [וכ"כ בחזו"ע (עמ' רי"ד בהערה, ושם בעמ' רמ"ח) בפשיטות להקל לשטוף הריצפה. וזה דלא כהפס"ת (תקנ"א אות ט"ו) שהגביל דוקא לכבוד שבת, או שישטוף בלי חומר ניקוי, או במקום שנתרבה רפש ולכלוך שאז מותר אף עם חומר ניקוי. ע"ש. וכן בדין להקל דמה שייך לדמותו לכביסה, ואין לנו אלא מה שגזרו חכמים].

לצום בי"ז בתמוז אף אם לא יוכל לצום בת"ב

עא. החושש שאם יתענה בי"ז בתמוז לא יוכל להתענות בתשעה באב, בכל זאת יצום בי"ז בתמוז. וטוב שיעשה שאלת חכם: (*).

אָבֵל

עב. אָבֵל שחל יום שלשים שלו בי"ח בתמוז או אחר כך עד ערב שבת הסמוכה לתשעה באב, מותר לו להסתפר אפילו להנוהגין איסור תספורת מי"ז בתמוז כדלעיל סעיף ג'. אבל בשבוע שחל בו ת"ב, גם בְּכֵהָאֵי גִּוְנָא אסור בכיבוס ובתספורת. ויש אוסרים מראש חדש: (סעיף י"ג).

דיני מוצאי ת"ב, ת"ב דחוי

עג. כל הדברים האסורים דלעיל, מותרים מיד במוצאי תשעה באב, כדלקמן סימן ק"ה סעיף כ"ג. [והלשון "שבוע" שחל בו תשעה באב, אינו אלא מפני שאין ת"ב חל ביום קבוע. והכוונה רק לימים שלפניו, כגון אם חל ביום שלישי מותרים כ"ל בהמשך אותו השבוע עצמו]. ותשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, אין נוהגין אז דיני שבוע שחל בו ת"ב, כדלקמן סימן ק"ו סעיף א': (סעיף י"ד)

תיקון חצות

עד. בר"ח אב וערב שבת אין לומר תיקון חצות לפי שאין לבכות ולהתאבל בימים אלו, וטוב לומר תיקון רחל: (*)
בעלי הברית שהם אבי הבן המוהל והסנדק לא יאמרו תיקון חצות ביום המילה: (*)

תיקון חצות ביום

עה. כתבו המקובלים שראוי לכל ירא שמים לבכות ולומר תיקון חצות בכל יום מימי בין המצרים (חוץ מראש חודש וערב שבת), לאחר חצות היום וכל שכן אחר חצות הלילה. ויזהר גם כן מאוד בימים אלה למעט בשחוק ובתענוג, כי כל העולמות מצטערים בחרבן הבית, והכל תלוי בתשובה. ובעוונותינו הרבים, כל דור שלא נבנה בימיו, כאילו נחרב בימיו. ואם יתבונן בזה, יקרע סגור לבבו: (סעיף ט"ו)

סימן ג' (ק"ד)

הלכות ערב תשעה באב

טיוול, לימוד

א. לא יטייל בערב תשעה באב. ויש אומרים שאין ללמוד אחר חצות כי אם בדברים שמותרים ללמוד בתשעה באב, ואין זו אלא חומרא בעלמא. ועיין לקמן סימן ק"ו סעיף ג': (סימן ק"ד סעיף א')

נפילת פנים

ב. מתפללים מנחה בעוד היום גדול כדי להספיק לסעודה המפסקת. ויש אומרים שאין לומר אז נפילת פנים משום דתשעה באב נקרא מועד, דכתיב קרא עלי מועד. ומנהג הבלדי לומר נפילת פנים אפילו בתשעה באב עצמו, משום שאינו אלא מועד לצרה וצוקה לשבור בחורֵי: (סעיף ב')

ברית מילה

ג. ברית מילה שחלה בערב ת"ב יש לקיימה בבוקר ולא יאחר עד חצות היום ובדיעבד שנתאחרו יעשו בצמצום בעשרה בלבד: (*)

דיני סעודה מפסקת

ד. סמוך לערב אוכלים סעודה המפסקת, ואסור לאכול אז בשר או לשתות יין, ונהגו לאסור אפילו בשר עוף והוא הדין דגים. ואסור לאכול שני תבשילין. [ומיץ ענבים בכלל יין. עיני יצחק אות ו'] ואוכלין כשהם יושבין על הארץ כאבלים, ואין צריך לחלוץ

המנעלים. ולא ישבו שלשה ביחד שלא יתחייבו בזימון. ואפילו אם ישבו לא יזמנו. ובגמר הסעודה, יש מחמירים לטבל קצת פת באפר ולאכול. וצריך ליזהר להפסיק מבעוד יום: (סעיף ג')
 וגחנון נחשב תבשיל וכן כובאנה בכלי סגור. (עיין שע"ה סימן ל"ד ס"י)
 ואמנם המקילין בכובאנה יש להם על מה שיסמוכו: (עיני יצחק אות ו') [נראה הטעם משום דאף דחשיב בישול, מ"מ ליכא ביה חשיבות כ"כ כתבשיל, דסו"ס הוא בא כמאפה].

זמן הסעודה שקודם סעודה מפסקת

ה. אין מנהג אצלינו לאכול סעודה קבועה עם הרבה תבשילין ואח"כ להתפלל מנחה ולאכול סעודה המפסקת, שנמצא אין זו רק סעודת עראי. אלא סעודת הצהרים הקבועה אוכלים מוקדם יותר משאר הימים, ואחר כמה שעות מתפללים מנחה וחוזרים לאכול סעודה המפסקת כדינה: (סעיף ד')

סלטים

ו. יש מחמירים שלא לאכול סלטים ודומיהם, שהם דרך תענוג וגוררים תאוות המאכל: [מקורם מדברי הגאון חיד"א (מחזיק ברכה סי' תקנ"ב סק"ב). מיהו הגאון חזו"ע (עמ' רנ"ה ד"ה ולפי האמור) מסיק להקל מדינא. עיי"ש. וכן בדין לענ"ד שהרי מה שלא שאסרו חכמים להדיא אין לנו לאסרם אף שהם באים לתענוג, וכמו משקאות ממותקים שאין לנו לאסור. רק שטוב לפרוש מכל דבר שמביא לתענוג.] (*)

הפסק בגד בישיבה על הארץ

ז. ע"פ הקבלה אין לישיב על הארץ אלא בהפסק בגד חוץ מבגדיו, וטוב להחמיר אף בקרקע מרוצפת: [כ"כ הבא"ח (דברים ש"א ה"כ) ומארי' דהאיי דינא הוא הברכ"י (תקנ"ב סק"ח) בשם מהר"ש שער אריה. וההיתר בקרקע מרוצפת כ' כן הראש"ל רב חמ"א בשו"ת משה האיש (או"ח סי' כ"ד) ובכה"ח (תקנ"ב

סקל"ט) וכן הסכים בחזו"ע (עמ' עד"ר). ומ"מ טוב להחמיר לצאת ידי החולקים. וגם בחזו"ע בהלכות (שם ס"י) סתם דבריו להחמיר ולא חילק. וכ"כ פס"ת (תקנ"ב הע' 28) שנכון להחמיר לשטוח בגד גם על קרקע מרוצפת. (*)

משקים המשכרים, משקאות ממותקים

ח. אין לשתות משקים המשכרים בסעודה זו ובכללם בירה, ואם הוא אדם חלש מותר (מ"ב סי' תקנ"ד סק"ד, וחזו"ע עמ' רס"ז) אך משקאות קלים וממותקים מותר לשתות, וגם בזה ראוי למעט משום תענוג: [עיי' מ"ב דרשו מילואים עמ' 13 הע' 4 ד"ה ולענין. ואבטיח אף שהוא לתענוג, כ' הבא"ח (דברים ש"ר הי"ט) להקל, משום שצריך לצום מאד בשביל החום, עי"ש. ומזה נראה דה"ה כל דבר שאוכלו כדי שיקל לו לצום ואינו משום תענוג, שפיר דמי. ואגב אורחא לדעת חכמי הטבעונים בזמנינו לא טוב לאכול אבטיח קודם הצום. (*)]

מאפה של תענוג

ט. דבר האפוי אינו בגדר תבשיל, לפיכך מותר לאכול אפי' כמה מיני מאפים. ומ"מ ימעט במאפה של תענוג: [עיי' מ"ב דרשו (תקנ"ב הע' 11) שיש בזה מחלוקת. עי"ש. ויש לדון דאפוי הוי כמבושל לענין זה, דהעיקר בזה הוא חשיבות, וכמש"כ בערוך השלחן (סי' תקנ"ב) ונ"ל שאין זה (הכבוש) בגדר תבשיל וכו' ואע"פ שלענין עירובי תבשילין מהני גם כבוש כמש"כ בש"ע (סי' תקכ"ז) אין זה דמיון להכא שבנ"ד תליא מילתא בחשיבות, וכמש"כ הריטב"א (תענית ל). והארחות חיים (הל' ת"ב אות ו' דף צ"ד ע"ד), וכ"כ הרא"ש והובא בב"י (ס"ג) "דבריו תבשילין כבוד ותענוג", וכבוש אין עליו חשיבות תבשיל. ע"כ. והסכים עמו הגאון חזו"ע (עמ' רנ"ה), עי"ש. -- ומזה נראה להקל בפרוסה עם ריבה, דאף שהריבה מבושלת אין בה חשיבות עיי' בזה מ"ב דרשו (הע' 22) שדעת הגרנ"ק להקל, והגר"ח מפקפק, והגר"ח אומר. -- שוב נ"ל דדבר אפוי אינו חשוב כ"כ, שהרי פת עיקר הסעודה היא, וכן שאר מאפים אינם חשובים מעצם הסעודה אלא לקינוח באים. ומש"כ בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' שמ"ט) דל"ה כמבושל, מ"מ הוי מאכל של תענוג, עי"ש. אינו מוכרח דיש האוכלם לשובע נפשו. ושו"ר שחילק כן באול"צ (ח"ג פכ"ח ג') שאם אוכלם לשובע מותר, אך לא יאכלם לתענוג. וראיה פשוטה לזה שהרי אנו אוכלים סעודה מפסקת בפת (עיי' פס"ת תקנ"ב אות א' שלכתחילה יש לאכלה בפת, וע"ע מ"ב דרשו) וכיון שכן שוב אינו יכול לאכול ביצה, דהוי ב' תבשילים, ובהכרח

דאפייה לא חשיבא תבשיל. וכן ריהטת ל' מרן ז"ל שכ' (בס"ה) נוהגים לאכול עדשים עם ביצים מבושלים בתוכם. ובס"ו כ' מי שאפשר לו לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חרבה במלח וקיתון של מים, עי"ש. ומבואר בטור שהמחמירים אין אוכלים אפי' ביצים ועדשים, וכ"כ ברמב"ם (פ"ה מתעניות ה"ט) וא"כ בס"ה ודאי מיירי דאוכל הביצה והעדשים עם פת, ובכ"א לא חשיב ב' תבשילים, שהרי בס"ה לא בא לגרוע הפת האמור בס"ו. וכן מוכח בערוך השלחן (תקנ"ב ס"ה) שכ' "נוהגים לאכול עדשים או ביצים מבושלים... וכן נוהגים לאכול פת", עי"ש. מוכח דבחדא מחתא אכיל להו לפי המנהג. ועוד נ"ל פשוט, כי ודאי אין לומר דהוי בכלל גזירת חז"ל דתבשילין, כי פשוט אין לאסור ב' לחמים אחר שאין בהם כל חשיבות, ולחם הוא מאכל עני. ואם רצונם לאסור רק מאפה תענוג, הו"ל לפרושי. ובהכרח שאין זה משום גזירתם, רק משום פרישות. וכיון שכן אינו איסור גמור, אלא שראוי לפרוש מזה. ותמוה לי אם יש חולקים בדבר פשוט כזה, זולת שיסברו לאסור מדין תענוג. וכן דעת רבינו שליט"א ברורה שכן כתב בעיני יצחק (אות ו') שהמקילין בכובאנה (להחשיבה כדבר אפוי), יש להם על מה שיסמוכו. מוכח דדבר אפוי פשוט הדין להקל. ותו לא מידי. (*).

גדר שני תבשילין

י. שני מינים שנתבשלו כאחד כגון מרק שיש בו בשר תפו"א גזר ושאר ירקות נחשב כתבשיל אחד, כי כן דרכו לאכול בכל ימות השנה, וכן פלפל ממולא באורז נחשב תבשיל אחד. (ר"ל דיש כאן ב' תנאים: א) אם בשלם יחד. ב) אם דרכו כן בכל השנה.) ויש מחמירים: (*).

פירות וירקות כבושים

יא. י"א שפירות או ירקות כבושים (כגון מלפפון חמוץ וכדו') דינם כמבושל וטוב להחמיר כדבריהם, פירות שבישלם אפי' אין דרך לבשלם נחשבים כתבשיל: [בחזו"ע (עמ' רנ"ה) הקל מדינא. עי"ש. אך מצד פרישות טוב להחמיר. (*).

סרדינים וממרח טונה

יב. סרדינים וממרח טונה – מותר לאכול בסעודה מפסקת, ונחשבים תבשיל אחד. ואף שנהגו לאסור אכילת דגים, היינו רק דגים חשובים, ואלו הדגים הקטנים אין בהם חשיבות. (כ"כ הגריש"א במ"ב דרשו (תקנ"ב הע' 6) וכ"כ בפס"ת, וכ"כ בשו"ת מחוקק במשענותם (ח"ב סי' תקנ"ב) וכן הוא בחזו"ע (עמ' רנ"ד, סוד"ה דג מלוח) ובלשונו שם "וסרדינים של דגים קטנים, עוברים בישול דרך הקיטור, ונחשבים תבשיל אחד, ומותר לסעוד בהם סעודה מפסקת". ע"כ. – ר"ל דדגים אסורים לאו משום תבשיל אלא משום שנהגו בהם איסור, ולכן אסורים לגמרי. אבל אלו הסרדינים אסורים משום תבשיל ולא משום דגים, ולכן אם אכלם בפני עצמם, מותר. ואע"פ שיש לפקפק בעצם ההיתר שהרי במ"ב (תקנ"ב סק"ו) כ' הטעם דדגים נהגו לאסור, "משום דאיכא דוכתא דדגים בכלל בשר הוא, כמש"כ ביו"ד (סי' רי"ז ס"ח). ועוד, דהא עולה על שלחן מלכים, ושמחה הוא לאיש באכילתו. (מ"א)". עכ"ל. וטעמא קמא איכא הכא אף בסרדינים, דסו"ס דגים הם, ואיכא דוכתא שהם בכלל בשר. וגם לטעמא בתרא י"ל כוונתו דדגים חשובים הם, כיון דמיזן זייני כבשר כידוע, ולכן יש שמחה לאיש באכילתו כעין מה דאמרינן בין דמיסעד סעיד, ומש"כ עולה על שלחן מלכים ממש י"ל שכוונתו על המין בכללות. ונראה ראייה לזה מהא דאיתא בש"ע (סי' רמ"ב) דכסא דהרסנא הוי בכלל "עונג שבת" כשאין לו דגים גדולים. וכסא דהרסנא הם דגים קטנים כעין סרדינים. ומוכח שיש בזה חשיבות ועונג. וכמו כן איתא בפוסקים התם לדקדק שיהיו שני תבשילים בשבת, שהוא דבר חשיבות. וגדר שני תבשילין כ' הפוסקים וכן בחוט שני (שבת פ"ד עמ' נ"ז) שגדר תבשיל הוא כמו שמצינו לענין סעודה מפסקת, עי"ש. ומוכח שכל שהוא עונג בשבת אסור בסעודה מפסקת, וא"כ דגים קטנים בכלל הם. (ואף מה שהביא בהלכה ברורה (שבת סי' רמ"ב ס"ד) בשם הפמ"ג (א"א סק"א) דגדר ב' תבשילין הוא כעירוב תבשילין, י"ל דלא דק בזה כ"כ, כיון שברוב הדברים דיניהם שוים, דמסתברא מילתא להשוות הדינים לסעודת מפסקת בדוקא, שכל שאסור בסעודה מפסקת מורה לנו הדבר שהוא עונג. וכמש"כ שם בשם התוספת שבת (בהקדמה להל' שבת) להשוות זה לדיני סעודה מפסקת עי"ש.) - אלא שמ"מ מוכח מהתם דדגים קטנים יש בהם עונג פחות מדגים גדולים, וא"כ י"ל דמה שנהגו לא נהגו אלא בדבר המענג ביותר היינו דגים גדולים, ואין לנו ראייה לאסור גם דגים קטנים. -- ואיך שיהיה ממרח טונה ודאי אינו בכלל זה ומותר לאכול בפשיטות, דלא חשיב כלל דגים, ואין שמו וטעמו עליו, וגם אינו חשוב כלל, וגם נותנים שם חמרים נוספים ואין ניכר כלל שהם דגים.)

דג מלוח

יג. "הרינג" – דג מלוח, אינו חשוב תבשיל, לפי שאינו מבושל בין לענין בישולי גויים בין לענין עירובי תבשילין, ובין לענייננו. (אולם צלי נחשב בישול). ואין בזה ג"כ מנהג לאסור, כמש"כ הטור בשם הרא"ש כאן. ובס' ברית כהונה (ערך ת"ב אות ט') כ' שכן נהגו בביתם לאכול בסעודה מפסקת דג מלוח צלי בשמן זית, עי"ש. (אמנם שם כיון שהיה צלי, לא היו אוכלים עמו תבשיל נוסף). עי' כ"ז בחזו"ע (עמ' רנ"ד ד"ה דג מלוח).

פיצה בלינצ'ס וכדו'

יד. גבינה אין עליה תורת תבשיל אא"כ אפאה כגון: פיצה, בלינצ'ס, או שטיגנה או בישלה: [וואף דאסיקינן לעיל דאפוי ל"ח כמבושל, מ"מ זאת הגבינה כשנאפית הרי היא מבושלת, ושם תבשיל עליה. והנה פיצה אף שכיום נאכלת דרך תענוג וחשיבות, אפ"ה מותרת לאכלה בסעודה זו, דלא גזרינן אלא בב' תבשילין, והגבינה המבושלת אינה אלא תבשיל אחד. ומ"מ מצד פרישות ראוי להחמיר, כ"נ לי נכון. ובעיקר הנדון האם פיסטור שלנו נחשב בישול או לאו, הדבר נפתח בגדולים, כי דעת הבא"ח (דברים ש"א הי"ט) להקל. וכ"כ בכה"ח (סקי"ג). וכ"כ בפס"ת (אות ד') בפשיטות להקל. וכ"כ בתוה"מ להגר"ד יוסף שליט"א (סי' ו' ס"ט עמ' רל"ה וטעמו שם בעמ' ר"ל בהערה ד"ה ויש לדון). מיהו באול"צ (ח"ג פכ"ח ב') החמיר. והביאוהו במ"ב דרשו (תקנ"ב הע' 10) בשתיקה ולפלא שלא זכרו דעת החולקים אף כי רבים ועצומים הם. ונראה לי להקל בזה מדין ס"ס, ספק שמא הלכה כד' כמה ראשונים וכד' התוס' (תענית ל'). שכל הנאכל כמות שהוא חי אינו חשוב תבשיל. ואא"נ דחשוב תבשיל, ספק אם פיסטור גבינה חשיב בישול, שהרי לא נעשה בה שינוי מהותי (וסברא זו העלה הגר"ן גופי' אלא שלא סמך עליה). ועוד, דענין תבשיל הוא משום חשיבותו, ופיסטור גבינה אין בה חשיבות בישול. ועי' חזו"ע (עמ' רנ"ה) ס"ס כעין זה לענין כבוש. ועוד יש להוסיף טעם להקל עפמש"כ במ"ב דרשו (מילואים עמ' 13 הע' 4) שמשקה שחיממוהו או הרתיחוהו לא נקרא תבשיל, עי"ש. והטעם נראה דלא שינה בו הבישול כלום, והיה כלא היה. א"כ ה"ה הכא אין הפיסטור משנה כלום בגבינה. אכן לכאורה יש לדחות הראיה ממים מבושלים, די"ל שחכמים גזרו על "תבשיל" ולא פלוג רבנן, ומים רותחים אין עליהם שם "תבשיל" כלל ואינו נכלל בגזירתם. אלא דלפ"ז אף כבוש היה צריך להיות כמבושל, דכן הוא בכל דוכתי

כגון בעירובי תבשילין (סי' תקכ"ז) ועוד. [ועי' ש"ך (יו"ד סי' פ"ז סק"א) שהוציא אכילה בלשון בישול "לא תבשל גדי בחלב אמו" לומר שאינו אסור מה"ת אלא דרך בישול אבל לא ע"י כבוש ומליחה, עי"ש. משמע דבלאו הך קרא הו"א דכבוש נמי בכלל]. ובכ"א כ' בערוה"ש (תקנ"ב) דכבוש ל"ה כמבושל, דאינו חשוב. לפ"ז הדר דינא נמי לאתויי ראייה ממים מבושלים דמשום הך טעמא הוא, ולא משום דאין שם "תבשיל" עליו. (*]

אכילת עדשים או ביצים

טו. טוב לאכול עדשים או ביצים בסעודה זו מפני שהם מאכל אבלים, ולא יאכל הביצה לאחר שאכל התבשיל דנחשב כשני תבשילין. ואף ביצה רכה וביצה קשה חשובים שני תבשילים: [כן הסיק בחזו"ע (עמ' רנ"ז ד"ה ביצה) ועי' מ"ב דרשו (הע' 7)] (*]

תה או קפה

טז. מותר לשתות תה וקפה אם אינו דרך תענוג אלא לפי רגילותו. ואפילו אם אכל ביצה מבושלת בסעודה, מותר לו לשתות תה או קפה, ואינם חשובים ב' תבשילים, משום שבישול ע"י עירוי אפילו מכלי ראשון שלא נפסק הקילוח, אינו בכלל תבשיל: [כן הביא בפס"ת (תקנ"ב אות ה'). ובחזו"ע (עמ' רס"ח ואילך) נשתתח בזה לארכו ולרחבו, לא שביק פינה וזוית, והסיק להקל. ומ"מ כ' שם (ס"ט) שמ"מ נראה שבעל נפש טוב שיחמיר לעצמו היכא דאפשר, כדי להתנהג בפרישות. עי"ש. מיהו אם עושה כן להשרות האכילה שבמעיו, וזה דרכו בכולא שתא, ואינו לתענוג, מותר. וכ"כ להקל במ"ב דרשו (מילואים עמ' 13 הע' 4). ועוד י"ל דלא הוי מילי דחשיבות. (*]

בין תנור וכיריים

יז. ראוי לחכמים ולחסידים לאכול סעודה המפסקת במקום שאינו מכובד (בין תנור וכיריים) בדאגה ובשממון ובבכּי, בעיניים זבות כמעייני דומעות, כמי שמתו מוטל לפניו: (סעיף ה')

בין השמשות

יח. בין השמשות, אסור בכל מה שאסור בתשעה באב. ולכן צריכים לחלוץ את המנעלים קודם בין השמשות, לפני שהולכים לבית הכנסת: (סעיף ו')

כדורים או טיפות להקלת הצום

יט. מי שקשה עליו הצום מותר ליקח כדורים או טיפות קודם הצום, כדי שיעזרו לו לעבור את הצום ובשבת יש להמנע מכך [משום הכנה], ובתוסף מזון ראוי לאכלו בשבת בשינוי ע"י שיעטוף אותו באוכל: (*)

לחזור ולאכול אחר ברכת המזון

כ. אע"פ שסיים לאכול סעודה המפסקת בערב ת"ב, ובירך ברכת המזון, מותר לו לחזור ולאכול. ואפילו אם קבל בלבו התענית, אין קבלתו כלום, אא"כ קבל עליו בפירוש והוציא בשפתיו. מפני שאין דין תוספת לתענית ת"ב, שלא אסרו אלא בין השמשות שלו. (ר"ל דאינו אסור אלא מדין נדר, ולכן צריך ביטוי שפתיים) (מ"ן בש"ע תקנ"ג ס"א, חזו"ע עמ' ער"ה). ואם קבל עליו בפירוש להתענות, ואח"כ הרגיש שהוא צמא מאד, יכול לעשות התרה על קבלתו בפני שלושה, דלא יהיה אלא נדר, הרי יש לו התרה ע"י שלושה. [חזו"ע שם (עמ' רע"ח בהערה ד"ה מ)]. ועי' הליכות שלמה שצויין במ"ב דרשו (תקנ"ג הע' 1) מ"ט אין הקבלה בלב חשובה קבלה.]

סימן ד' (ק"ה)

הלכות תשעה באב

מנהגים בערבית

א. ערבית נכנסין לבית הכנסת מעוטפים בטליתותיהם המצוויצות, [ויש המתעטפים בטלית היותר ישנה ובלויה שיש להם. ויש מהשאמי שאינם מתעטפים כלל בטלית בתשעה באב. עיני יצחק אות א'] ויושבים על גבי הקרקע. ואין מדליקין אורות כי אם בצמצום ובהכרח. ויש נוהגין להזיז את הפרוכת מארון הקודש לצד, או להסירה לגמרי. משום דכתיב בַּצֶּע אָמַרְתּוּ. ומתפללים ערבית בהכנעה וקול נמוך כאבלים. ואומרים איכה וקינות, וכל הסדר מפורש כבר בסדורי התפילות. וגם מי שהוא ביחידות שאין לו מניין, יאמר איכה וקינות: (סימן ק"ה סעיף א')

גובה הישיבה מהקרקע

ב. מותר לישב ע"ג שרפרף עד טפח, ומי שקשה לו יכול לישב ע"ג כסא שגובהו עד שלשה טפחים מהקרקע, ומותר לו לסמוך עצמו בכל אופן (על סטנדר וכדו') שאי"ז בכלל ישיבה לענין זה: (*)

מעוברת או זקן

ג. מי שקשה לו לישב על כסא נמוך כגון מעוברת או זקן וכדו' יכול לשבת על כסא רגיל ובעת הצורך יש להתיר למניקה ומעוברת לישב בכסא נוח: (*)

קימה מפני ס"ת או חכם

ד. חובה לקום מפני ס"ת או חכם אעפ"י שיושב על הארץ וכאבל דמי: (*).

דיני "רחם"

ה. מנהגינו לומר רחם בבונה ירושלים (ובשמי הגירסא נחם בנו"ן) לא רק במנחה של תשעה באב, אלא גם בערבית ת"ב ושחרית, בין ביחיד בין בצבור. ואם שכח, יאמרנו תוך ברכת רצה (אחרי תמיד עבודת ישראל עמך) בלא חתימה. ואם לא אמרו כלל, אינו חוזר: (סעיף ב')

מנהגינו בסדר מגילת איכה

ו. מגילת איכה קוראים בלילה וגם ביום. וזה סדר קריאתה לפי מנהגינו. הגדול שבציבור (או חזן בית הכנסת) פותח בקינת למי אבכה וכו' ואח"כ מתחיל הפסוק הראשון איכה ישבה וגו' והציבור שונים אותו בקול רם כולם בקול אחד וממשיכים עד סיום הפרק והוא חוזר על פסוק האחרון. וכסדר זה גם פרק ב' (איכה יעיב באפו) וד' (איכה יועם זהב). ושלושה פרקים הללו נקראים בקול נהי ואנינה, משא"כ פרק ג' וה' שהם פסוקים קצרים, ונעימתם כמו ספר איוב. ובהם פותח גם כן בפסוק הראשון והקהל שונה, וממשיכים כנזכר, אלא שבסוף חוזר הוא על ג' פסוקים האחרונים. ויש נוהגין שבפרק האחרון חוזר על ד' פסוקים האחרונים [דהיינו מן אתה י"י לעולם תשב], וכן עיקר. וכשהקהל מסיימים פרק ה', חוזרים על פסוק השיבנו וגו', וגם כשהוא מסיים לחזור על הפסוקים האחרונים, אומרים עמו כולם יחדיו פסוק השיבנו. ואין מברכין כלל על המגילה וגם אין קוראים אותה מתוך

קלף, רק מתוך ספרים הרגילים (ועיין לעיל סימן צ"ח סעיף ט"ז).
ובכל איכה יגביה קולו יותר מבראשונה: (סעיף ג')

מנהגינו במנין שנות החרבן

ז. מנהג הבלדי למנות שנות החרבן לא רק מבית שני, אלא גם מבית ראשון, לפי שמאז גלו אבות אבותינו לתימן. ושנתנו זאת שהיא חמשת אלפים תשנ"ה ליצירה, שהיא שנת אלפיים ושלוש מאות ושש למניין שטרות, היא אלף ותשע מאות ועשרים ושבע לחרבן בית שני, ואלפיים וארבע מאות ושבע עשרה לחרבן בית ראשון. ובשנה זו התשפ"א ליצירה, היא א' תתקנ"ג לבית שני. ב' תמ"ג לבית ראשון. על זאת נשכבה בבשתנו ותכסנו כלימתנו. ומה שכתוב בנוסח התפלה, לחרבן בית ראשון ולפיזור אנשי גלותנו אנחנו הגולים פה בארצות מונינו וכו', עכשיו שאנחנו בארץ ישראל, צריך להשמיט שלש תיבות אנחנו הגולים פה: (סעיף ד')

יצטער במשכבו

ח. ראוי לאדם להצטער בענין משכבו בליל תשעה באב, כגון שאם הוא רגיל לשכב על שני כרים ישכב עתה על אחד. וטוב אם יוכל לשכב על הארץ, ולשים אבן תחת ראשו, זכר למה שנאמר ויקח מאבני המקום וגו' שראה את החרבן ואמר מה נורא וגו': (סעיף ה')

שעשה לי כל צרכי, המעביר, ענט"י

ט. בברכות השחר, צריך לדלג ברכת שעשה לי כל צרכי, לפי שאסורים בנעילת הסנדל, ואפילו מי שצריך לנעול אינו מברך. וכן צריך לדלג ברכת המעביר (עד סופה שהוא גומל חסדים טובים)

לפי שאין רוחצין העינים במים להדיא. [ובשאמי נוהגים לומר גם שעשה לי כל צרכי, ואף המעביר. עיני יצחק אות ח"י] אבל ברכת על נטילת ידים מברכין, כיון שנוטלין עד פרקי האצבעות וכדלקמן סעיף י"ג: (סעיף ו')

המנהג בתפילין, טלית גדול, ונפילת פנים

י. המנהג שאין מניחין תפילין בשחרית, משום דתפילין נקראים פאר. אבל מתעטפים בטלית גדול, רק אין מברכים עליו. ויש מהשאמי שאין מתעטפים בטלית גדול, אלא מי שיש לו טלית קטן, לובשו תחת בגדיו בלא ברכה. ויש נוהגים להניח תפילין בבתייהם ולברך עליהן ולקרות ק"ש ולחלצן, ואח"כ לילך לבית הכנסת. וכל סדר התפילה וקריאת התורה וכו' מפורש כבר בסידורים. [בבלדי נופלים על פניהם שחרית ומנחה, ובשאמי אין נופלים]. ומקוננים עד קרוב לשליש היום. ויש נוהגין ליתן מפה שחורה ע"ג הספר תורה. ואין נוהגין לילך על הקברות אחרי התפילה, אלא קוראים אז כל ספר איוב: (סעיף ז')

הפטרה

יא. ההפטרה ותרגומה, קוראין בנגינת קינה מיוחדת. חוץ משני פסוקים ראשונים ושנים אחרונים שהם כשאר הפְּטָרִיּוֹת: (סעיף ח')

מילה בת"ב

יב. כשיש מילה, המנהג לְמוֹל אחר שגמרו את הקינות ואיכה. ואינו מברך לא על הכוס ולא על הבשמים. ואבי הבן ואמו והסנדק והמוהל, מותרים ללבוש בגדי שבת לכבוד המילה, ואחר כך פושטים אותם: (סעיף ט')

אבל בתפילות

יג. אם יש אָבֵל, הולך לבית הכנסת בלילה וגם ביום בשחרית עד שיגמרו הקינות וספר איוב, שהרי כל העם כאבלים ומותר לו לשבת עמהם, וכן המנהג. ומותר לו גם כן לעלות ולקרוא בתורה וההפטרה. ומותר לעשות הספד על חכם שמת, ולומר צידוק הדין על כל אדם: (סעיף י')

אלו דברים מותר ללמוד

יד. דברי תורה משמחים את הלב, שנאמר פקודי י"י ישרים משמחי לב. ולכן אסור בתשעה באב ללמוד תורה כי אם בדברים שמעציבין את לבו, כגון בספר ירמיה בדברים הרעים שבו, ופסוקי נחמה שבו ידלג, וכן פורעניות על אומות העולם שכתובים שם ידלג. וכן מותר ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב, ומדרש איכה, [וידלג ד"ת שבמדרש שאינם שייכים לחרבן, כגון הקטעים של חד מאתינס בפסוק רבתי עם, (חזו"ע סוף עמ' ש"י)] וגמרא פרק אלו מגלחין [מדף כא. (חזו"ע עמ' ש"א)], דְּמַיְרֵי בדיני אבל ומנודה. ובאגדה דפרק הניזקין במסכת גיטין, וירושלמי סוף מסכת תענית, שמדובר על החרבן. ואף באלו שהוא מותר ללמוד, אסור לעיין בהם איזה קושיא ותירוץ או דרוש, כי משמחים את הלב. וכל מה שמותר האדם ללמוד בעצמו, מותר ללמוד גם עם התינוקות, וכן המנהג: (סעיף י"א)

לימוד בספרי מוסר

טו. ספרי מוסר ויראת שמים שמשברים לבו של האדם, מותר ללמוד בהם בת"ב. ומ"מ ספרי מוסר המסתעפים מענין לענין, ומביאים ביאורי פסוקים בדברים המביאים לידי שמחה, אינם בכלל היתר זה, ופשוט. (חזו"ע עמ' שט"ז סוף הע' ג'). וכ"כ בפס"ת (תקנ"ד

אות ב'). ושם העיר גם על הדורשים בת"ב לרבים שיזהרו שלא להסתעף: [ובמ"ב דרשו (מילואים עמ' 15 הע' 5) הביאו דעות מקצה לקצה, דיש מתירים ללמוד מוסר בכל אופן, ויש אוסרים כל שיש בהם פסוקים ומאמרי חז"ל, ומשמע שאף כשאין מסתעפים, אסור. עי"ש. ויבוא השלישי ויכריע, היא השיטה האמצעית, בפרט שמסתברא מילתא. וכ"ז דלא כמש"כ בשו"ת מחוקק במשענותם (ח"ב תקנ"ד שאלה א') שאם מוזכר פסוקים אסור.] (*).

הרהור בד"ת, ולהורות הוראה

טז. אסור להרהר בדברי תורה כיון שיש בהם שמחה, ובדרך עראי מותר, ולכן אין להורות הוראה אלא לצורך היום. ומותר אף ללמוד בעיון הנושא, כדי שיוכל להורות בו, אם היא הוראה הנצרכת לאותו היום: [עי' מ"ב (ס"ג סק"ה). וכ"כ הגרשז"א (הובא במ"ב דרשו הע' 10 ד"ה וכשנצרך) שמותר לאבל מורה הוראה ללמוד בעומק ובעיון, עד שיהיו הדברים מובנים וברורים לו כל צרכם. עי"ש. ונראה שע"ז סמך הגרע"י זצ"ל כשלמד בעיון הלכות אבילות בימי אבילותו כידוע.] (*).

חק לישראל

יז. אף הרגיל ללמוד חק לישראל בכל יום, בת"ב אין לו לקרוא בחק לישראל. וה"ה הרגיל בסדר "מעמדות" בכל יום, בת"ב לא יאמר המעמדות: [(כ"ד שעה"צ (תקנ"ד אות י"א) כהמ"א דלא כהט"ז. ועי' פס"ת (אות ד'). וכ"כ בחזו"ע (עמ' ש"ט).]

כתיבת חידושי תורה

יח. אסור לכתוב חדושי תורה ומי שנתחדש לו חידוש וחושש שישכח הדבר מלבו ירשום זאת בראשי פרקים אך חדושי תורה בדברים המותרים רשאי לכתוב, אם נתחדשו לו בדרך עָברו: (*).

הכנת הקריאה לפרשת השבוע

יט. חזן המוציא ספר תורה יכול לחזור על פרשת שבוע ולהכין הקריאה (רמ"א סי' תקנ"ד ס"ד): (*).

סיפורים ומעשיות

כ. אסור לאדם להסיח דעתו מן האבילות, ולכן לא יקרא בתשעה באב סיפורים ומעשיות אפילו על גדולי ישראל וצדיקיהם. ואצ"ל שאין לקרוא עיתונים וכדו'. אבל לקרוא חדשות (בעיתון חרדי מבוקר ע"י רבנים מוסמכים) אחר חצות, דרך העברה בעלמא, מותר. והמחמיר תע"ב: [ע"י חזו"ע (עמ' שט"ו ד"ה עיתון)]. ופס"ת (תקנ"ד סוף אות א') (*).

תהלים

כא. אין לקרוא תהלים בתשעה באב, אף מי שיש לו סדר קבוע בכל יום, ויש מקילין אחר חצות כשאומרם דרך בקשה (מ"ב ס"ד סק"ז), וכן יש להקל לצורך חולה אף קודם חצות: (ע"י מ"ב דרשו הע' 13). וכן אם אינו בקי ללמוד דברים הרעים, ואינו יודע אלא לקרוא תהלים, יכול לקרות בספר תהלים אף קודם חצות, כדי שלא יתבטל לגמרי מלימוד תורה. (חזו"ע עמ' שי"א ד"ה תהלים). וכן אשה שאינה יודעת ללמוד, וגם אינה יכולה לשמוע הרצאות על החרבן, יכולה להקל לקרוא תהלים. (ע"י חזו"ע עמ' שט"ו סוד"ה אף הנשים). (*).

מעוכרות ומניקות, חולה ויולדת בתענית

כב. גם מעוכרות ומניקות אף על פי שמצטערות הרבה, צריכות להתענות כל היום, אלא אם כן כשיש לחוש חס ושלום לסכנה. אבל חולה אף על פי שאין בו סכנה, אינו צריך להתענות כלל, וכל

שכן אם הוא חלוש בטבעו. וכן יולדת עד שלושים יום, דינה כחולה שאין בו סכנה אף על פי שאינה חולה. אך אם מרגישה בעצמה שהיא בריאה לגמרי והתענית לא יזיק לה, צריכה להתענות כל היום. ולעניין תשעה באב שנדחה, עיין לקמן סימן ק"ו סעיף ח'. ואלו שצריכין לאכול בתשעה באב, לא יתענגו במאכלים אלא בכדי צורך בריאות הגוף, ובברכת המזון לא יאמרו רחם (נחם) בבונה ירושלים: (סעיף י"ב)

ואם אירע ביולדת בריאה שמתענה ומרגשת באמצע היום שום חולשה יתירה, יש לפסוק שלא תתענה בשארית היום. (אחרונים. מ"ב תקנ"ד ס"ו סק"ט). ואם מרגישה חולשה יתירה, אף לאחר ל' אין לה להתענות. וכ"כ הגרשז"א שמי שהחלה לצום, ומרגישה מעט חולשה יותר מהרגיל, עליה לאכול ולשתות מיד כשמרגישה שינוי בהרגשתה הרגילה. (א"ה, אפשר דחייש לסכנה). וכן מעוברת שהריונה קשה, להגרשז"א לא תתענה. ומעוברת שמקיאה דינה כחולה ולא תתענה (הגרנ"ק). אך אם יש לה רק בחילות, ד' הגרנ"ק שתצום (אם אינה חלשה). (מ"ב דרשו הע' 27, וע"ש עוד.) (*)

רחיצה

כג. רחיצה אסורה בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו לתוך מים אסור. ודוקא רחיצה של תענוג, אבל שלא לתענוג מותר. ולכן רוחץ ידיו בשחרית ג' פעמים, ויזהר שלא ירחוץ רק עד סוף קשרי אצבעותיו שזהו עיקר הרחיצה בשחרית, מפני שרוח רעה שורה על האצבעות. ולאחר שניגבן קצת ועדיין הן לחות קצת, מעבירן על עיניו. ואם עיניו מלוכלכות ודרכו לרחצן במים, רוחצן גם עתה כדרכו ואינו חושש. וכן אם היו ידיו מלוכלכות בטיט וכדומה, מותר לרחוץ במקום המלוכלך. וכן אחרי שעשה

צרכיו מותר לרחוץ ידיו קצת כדרכו תמיד, וכן לתפילת מנחה ירחוץ אצבעותיו: (סעיף י"ג)

רחיצה המותרת

כד. נשים המבשלות וצריכות להדיח המאכלים, מותרות, שהרי אינן מתכוונות לרחיצה. ההולך לצרכי מצוה ואין לפניו דרך אחרת רק לעבור במים, עובר במים בין בהליכתו בין בחזרתו ואינו חושש. אבל אם הולך בשביל ממונו, בהליכתו מותר ובחזרתו אסור. הבא מן הדרך ורגליו כהות (דהיינו עייפות, שצריך לחזקם), מותר לרחצם במים: (סעיף י"ד)

ואע"פ שאין איסור כי אם רחיצה של תענוג מ"מ אשה שחלה טבילתה בליל תשעה באב לא תטבול כיון שאסורין בתשמיש. תשעה באב אסור בתשמיש המטה וטוב להחמיר אפילו בנגיעה, (וגם בהושטה מיד ליד) וביום אפשר להקל בנגיעה: (עיני יצחק אות ל"ח)

רחיצה מזיעה מרובה

כה. אדם המזיע הרבה יכול לרחוץ מקום הזיעה, אך ראוי להחמיר למי שאינו איסטניס: (*)

שטיפת הפה

כו. לא ישטוף את פיו בתשעה באב, ומי שיש לו ריח רע מפיו ומצטער רשאי לנקות ללא מים עם משחת שיניים או מי פה, ואם קשה לו יכול להדיח עם קצת מים, אך יכופף ראשו שלא יכנסו מים לגרונו: (*)

מגבונים

כז. מותר להשתמש במגבונים לחים ואפילו הם רטובים בשיעור של טופח ע"מ להטפיה (דהיינו שאם יגע בידו תירטב כ"כ עד שיוכל להרטיב בה דבר אחר) לנגב בה פניו, בשביל לנקות הלכלוך והזיעה, אבל לתענוג אסור. ואם אינו רטוב כל כך מותר להשתמש ואפי' עושה כן לתענוג: (*)

חש בראשו

כח. מי שכואב ראשו מותר לו לרחוץ פניו להקל ממכאוביו וחומו, דבמקום צער לא גזרו חכמים: (*)

סיכה

כט. סיכה, גם כן אינה אסורה אלא של תענוג. אבל מי שיש לו חטטין (פי' אבעבועות, פצעים) או לצורך שאר רפואה, מותר לסוך: (סעיף ט"ו)

להתאפר, דואדורנט

ל. אשה אסורה להתאפר דבכלל סיכה הוא, אך דואדורנט וכדו' מפני הזיעה מותר, שהוא לצורך הסרת ריח רע ואינו לתענוג: (*)

נעילת הסנדל

לא. נעילת הסנדל אינה אסורה אלא של עור, אבל של בגד או עץ או פלסטיק וכדומה, מותר, אם אין השוליים מחופים בעור. ההולכים בין הגויים, אין למחות בהם אם לובשים מנעלים שלא יהיו ללעג. וצריכים הם ליתן עפר בתוך המנעלים. ומכל מקום אין להקל בדבר, שאם ילעיגו הגויים, מה בכך, בלא"ה הם מלעיגים

עלינו. והיושבים בחנויות, ודאי אסורים. המהלך בדרך רחוקה ברגליו, כיון שהוא טורח גדול, לא אסרו חז"ל, ומותר בנעילת הסנדל. אך כשמגיע לעיר, חולץ. ואם נוסע במכונית, אסור בנעילת הסנדל: (סעיף ט"ז)

מנעל מעץ, ונעלים עם חתיכות עור

לב. מנעל מעץ שיש לו רצועה מעור למעלה מותר לילך בו. אך יש לזהר בנעליים שיש בהם חתיכות עור להחזקת התפירה (ובהילוכו דורך ג"כ על העור) שדינם כשל עור ואסור לנעלם: (ועי' אול"צ ח"ג פכ"ט תשו' ט') שכ' שאם יש לו רצועת עור קטנה למעלה רק בשביל לתפוס הנעל, מותר. אך אם היא רחבה, אסור.) (*)

מנעלי גומי שרגיל בהם

לג. ירא שמים ראוי להחמיר שלא לילך במנעלי גומי וכדומה שרגיל בהם, (אף שאינם עשויים מעור) משום דאינו מרגיש בהם עינוי. ויש שאסרו זאת משום מראית עין וחשד. ויש מחמירים לא לילך במנעל עם עקב ואפי' מבד או גומי ויש הולכים יחפים. וכן כל ירא שמים יש לו להחמיר שלא לנעול נעלי ספורט מהודרות, שהרי הן יותר נוחות מנעלי העור (עיי' כף החיים סי' תרי"ד אות טו"ב) וכן ראוי שלא ללכת בתשעה באב בנעליים סינטטיות שהן דמוי וחקי עור: (*)

מנעל חדש בת"ב

לד. מותר בתשעה באב לנעול מנעל חדש מגומי או בד, אך לכתחילה יחדשם קודם ת"ב. ואם שכח יחדשם ע"י קטן: (*)

שאלת שלום

לה. אסור לומר שלום לחבירו בתשעה באב. ואפילו ערב טוב, או בקר טוב וכיוצא, אסור לומר. [אמנם כתבו קדמונינו בספריהם כת"י שאומר לחבירו "תזכה לראות בנחמת ציון" והלה משיב "ואתה תזכה לראות בנחמת ירושלים" ע"כ, ודרך ארץ הוא שלא יפרדו פתאום באין אומר ואין דברים. עיני יצחק אות מ"א] ואם עם הארץ או גוי שואלים בשלומו, משיב בשפה רפה ובכובד ראש, שלא יקפידו עליו. וכן אסור לשלוח דורון לחברו, שזהו בכלל שאלת שלום: (סעיף י"ז)

שאלת שלום

לו. איסור שאלת שלום הוא כל היום: (*)

אמירת "מזל טוב", "בוקר טוב", "ערב טוב"

לז. מותר לאחל ברכה לחבירו כגון מזל טוב, דאין זה בכלל שאלת שלום, אלא ברכה שיהיה לו למזל טוב. וה"ה שמותר לומר "חיים ארוכים" מאותו טעם. אבל אין לומר "בוקר טוב" או "ערב טוב": (*)

טיול, עישון

לח. לא יטייל בשוק, שלא יבוא לידי שחוק ושמחה. עישון, יש אוסרין, ויש מתירין ובפרט אחר חצות בצנעא בתוך ביתו: (סעיף י"ח)

ביקור חולים, ניחום אבלים

לט. ביקור חולים וניחום אבלים מותר בתשעה באב: (*)

לשחוק עם התינוק

מ. יזהר שלא ישחוק עם התינוק, אך להרימו או להרגיעו מותר:
(*)

הליכה ביחד

מא. לא ילכו מספר חברים יחד, אלא ילך יחידי או עם חבר אחד
כאבלים ונזופים, וידברו ענייני החרבן: (*)

משחקים

מב. יש למנוע מילדים שהגיעו לגיל חינוך, לשחק במשחקים
בפרהסיא, ובפרט במשחק המביא לידי שמחה, וישתדל להעסיקם
בדברים אחרים ואפשר שיכול ליתן להם לקרוא מעשיות מגדולי
ישראל, ועדיף שיספר להם מענייני החרבן (אפשר בספר
"יוסיפון"). והגרע"י זצ"ל אמר לא' מבניו הגדולים להקריא לאחיו הקטנים
סיפורים מענין החרבן, כן העיד בנו הגר"י יוסף שליט"א. (*)

מיעוט בדיבור, ובהנאה

מג. בתשעה באב ימעט בדיבור, ויש למעט בכבודו והנאתו ככל
האפשר: (*)

הסחת דעת מהאבילות

מד. לא יקרא בעתונים וכן לא יסתכל בתמונות כדי שלא יסיח
דעת מהאבילות, אבל בספרים המעוררים לבכי מותר לקרא. (כגון
ספרים המספרים על תקופות קשות שעברו ישראל): (*)

נגיעה במאכלים

מה. אין לגעת במאכלים שלא לצורך כלל, שמא יבוא לאכול מהם, אך נגיעה לצורך מותר וכגון להאכיל התינוקות: (*).

הרחת טבא"ק

מו. מותר לשאוף טבא"ק חריף, שאין בו ריח טוב, אך טבק בניחוחות שונים אסור: [דהוי כבשמים שאין מריחים בת"ב, עי' ש"ע (סי' תקנ"ו ס"א, וסי' תקנ"ט ס"ז)]. וכ"כ בס' תורת המועדים (סי' ט' בהערה עמ' רפ"ב ד"ה ולענין ברכה), שאין מריחים בשמים בת"ב]. (*).

מלאכה, דבר האבד

מז. כל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפילו אינה מעשה אומן אלא מעשה הדיוט, ואפילו כתיבה, מנהגינו שאסורים לעשותה בלילה וביום עד חצות. אבל דבר שאין בו שיהוי, כגון הדלקה וקשירה וכיוצא בו, מותר. [לפיכך יש ליזהר אף במלאכות קלות כגון הדחת כלים משיירי מאכל דמצד שיהוי נראה שהן בכלל האיסור. ובפרט יש להזכיר לימנע מזאת כשתשעה באב ביום ראשון לפי שאז נשארים הרבה כלים משבת. עיני יצחק אות מ"ד] ולאחר חצות עושים כל המלאכות. והוא הדין למשא ומתן. אבל מי שהוא ירא שמים, ראוי לו להחמיר כל היום בין במלאכה בין במשא ומתן, שלא יסיח דעתו מן האבילות. ויש מי שאומר שנהגו איסור מלאכה (שיש בה שיהוי) כל היום, זולתי הקצבים ומוכרי צרכי סעודה שנהגו היתר מחצות. ועל ידי גוי, מותר לעשות כל מלאכה. ודבר האבד, מותר לעשות גם בעצמו. וכן לחלוב את הפרות: (סעיף י"ט)

ישיבה על כסא

מח. אין יושבין על כסא או ספסל, לא בלילה ולא ביום עד שמתחילים להתפלל מנחה, כי אם על הארץ. אבל שאר דברים האסורים, אסורים עד צאת הכוכבים: (סעיף כ')

הכנת צרכי סעודה

מט. נוהגים שלא לשחוט ושלא להכין צרכי סעודת הלילה, כי אם אחר חצות. אבל לצורך מצוה, מותר: (סעיף כ"א)

מנהגים במנחה, ברכת הלבנה

נ. במנחה לובשים טלית בברכה, וכן מניחים תפילין בברכה. [ונראה לי שיש לדלג פיטום הקטורת, כמו בשחרית. כי כל היום אסור בתלמוד תורה. אעפ"י שהמנהג לאמרן]. וסדר התפילה וקריאת התורה וההפטרה, מפורש בסידורים. [ובבלדי מסימים ההפטרה בפסוק ופושעים יכשלו בם, ואין מוסיפים מי אל כמוך וגו', וכדי לסיים בדבר טוב יש נוהגים שחוזר על פסוק ישובו יושבי בצילו וגו' ונכון הדבר לעשות כן. עיני יצחק אות נ"ב] זמן חליצת התפילין עיין לעיל סימן ק"ב סעיף י'. ונוהגים לברך על הלבנה במוצאי תשעה באב (כי אז נולד משיח בן דוד, ומבשרין לישראל וללבנה שעתידים להתחדש) מיד אחרי ערבית, ואעפ"י שעדיין לא טעמו כלום: (סעיף כ"ב)

הפטרה

נא. תימני המזדמן לבית כנסת אשכנזי והעלוהו למפטיר במנחה, (כמנהגם להפטיר אז "דרשו ה' בהימצאו") לא יסרב אלא יעלה יברך ויפטיר, מטעם שאינו ברכה לבטלה דאינו אומר "וצונו" אלא

הברכות הם ברכות שבח והודאה. ועי' עץ חיים למהרי"ץ סדר מנחה
 דתשעה באב: (*)

מוצאי ת"ב

נב. במוצאי תשעה באב, מותר לפי הדין לאכול בשר ולשתות יין, וכל שכן לכבס ולהסתפר או לרחוץ בחמין, ושאר הדברים האסורים בשבוע שחל בו ת"ב. וכן המנהג פשוט אצלנו שאוכלין אז אפילו בשר בהמה. ויש פוסקים שכתבו שמנהג כשר שלא לאכול בשר ולשתות יין עד סוף יום עשירי, כי אם בסעודת מצוה. מפני שבתשעה באב לעת ערב הציתו בהיכל את האש, והיה הולך ודולק כל יום העשירי עד שקיעת החמה. ומה שלא קבעו את התענית ליום העשירי, אף שרובו של היכל נשרף בו, מפני שתחילת הפורענות חמיר טפי. ויש מחמירין בזה רק עד חצות יום העשירי: (סעיף כ"ג)

סימן ה' (ק"ו)

הלכות תשעה באב שחל בשבת או ביום ראשון

כיבוס, רחיצה, תספורת

א. תשעה באב שחל ביום ראשון, או אפילו חל בשבת ונדחה ליום ראשון, אין איסור כיבוס בשבוע שלפניו [ובפרט יש להקל במכובס מקודם], [ובתשעה באב פשוט שאסור ללבוש בגד מכובס. עיני יצחק אות א'] וכן אין צריך לימנע מרחיצה בחמין, מאחר שלא חל בו ת"ב. והוא הדין שמותר להסתפר, להנוהגין שלא לימנע אלא בשבוע שחל בו ת"ב, כדלעיל סימן ק"ג סעיף ג'. אבל להנוהגין לימנע כבר מי"ז בתמוז, ברור שאסור: (סימן ק"ו סעיף א')

דיני סעודה שלישית

ב. תשעה באב שחל ביום ראשון, או שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, מותר לאכול בשר ולשתות יין גם בסעודה שלישית שלאחר מנחה, שהיא סעודה המפסקת. ויש אומרים דמכל מקום לא ישוב אז בסעודת חברים. אבל מותר לאכול עם בני ביתו, ויכול לברך בזימון. וצריך להפסיק מבעוד יום, כי בזמן בין השמשות אסור לאכול ולשתות, וכן שאר דברים האסורים בתשעה באב. ואין פושטים בגדי שבת מבעוד יום, עד בין השמשות. ואחרי צאת הכוכבים, הולכים לבית הכנסת במנעל המותר בתשעה באב, ועייין לקמן סעיף ה': (סעיף ב')

הלימוד בשבת

ג. כשחל ערב תשעה באב בשבת, או שחל ת"ב בשבת ונדחה, מנהגינו שלומדים, כדרכן בשאר שבתות: (סעיף ג')
והוא הדין שאר דברים שבצנעה כגון רחיצת ידיו בחמין כדעת מרן (ס' תקנ"ד ס"ט) ושת"ז שם: (עיני יצחק אות ג')

צדקתך במנחה

ד. במנחה, מנהג השאמי שלא לומר צדקתך, ומנהג הבלדי לומר:
(סעיף ד')

מנהגי התפילה במוצ"ש

ה. קודם ערבית, אין אומרים מזמורי המעלות. ומתחיל בקינת על נהרות בבל וכו' כבשאר ימי תשעה באב, כיון שמתפללים אחרי צאת הכוכבים. ואומרים הבדלה בחונן הדעת, אבל אין מבדילים על הכוס. ובשאמי אין אומרים ויהי נועם וגו' יושב בסתר וגו', משום שנתיסד על הקמת המשכן (כדלעיל סימן ס"א סעיף ד') ועתה נחרב. ובבלדי אומרים, מטעם שהוא שיר של פגעים, כדי להגן מן המזיקים שמתעוררים לצאת במוצאי שבת, וקל וחומר שראוי לאמרו לעת כזאת שהוא זמן רעה ח"ו להגין על צאן קדשים: (סעיף ה')

הבדלה

ו. ומברך בורא מאורי האש קודם קריאת איכה, אבל לא על הבשמים. [והנשים לא תברכנה בבית "בורא מאורי האש". (כן דעת רבינו שליט"א, ובאו הדברים בשיעורו כמובא בסוף הקונטרס. ולא ס"ל כהחזו"ע (עמ' שמ"ג) שהנשים תברכנה בבית לפי שאף הן חייבות בהבדלה] ובמוצאי תשעה באב מבדילים על הכוס, אבל אין לברך על הבשמים, ולא

על הנר, אפילו אם לא בירך עליו במוצאי שבת. ויזהיר לבני ביתו, שלא יעשו מלאכה במוצאי שבת עד שיאמרו ברוך המבדיל בין קודש לחול, בלא שם ומלכות. ואם שכח מלהבדיל בתפילה, אינו צריך לחזור, שהרי יבדיל במוצאי תשעה באב על הכוס. ולא יטעם קודם. ואם צריך לעשות מלאכה, יאמר תחילה ברוך המבדיל בין קודש לחול, בלא שם ומלכות. והקטנים אוכלים ושותים אעפ"י שלא הבדילו. ואין אומרים ויתן לך, דלאו זמן ברכה ושמחה הוא. וכן שאר תפילות ובקשות שנוהגים לומר קודם ההבדלה: (סעיף ו')

הדחת כלים בת"ב

ז. יזהרו שלא להדיח הכלים המלוכלכים שנותרו משבת שהוא בכלל איסור מלאכה בתשעה באב, וכאשר כתבנו לעיל (סימן ד' סעיף כ"ב) ורק אחרי חצות היום יכולים להדיחם, זולת אם הוא לצורך כגון למאכל קטנים או חולים וכיו"ב שאז מותר אפילו בלילה: (עיני יצחק אות י"ב)

בשר ויין אחר תשעה באב

ח. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, בלילה שלאחר התענית יש אומרים שאסורים בבשר ויין לפי דעת המחמירים בשאר תשעה באב כדלעיל סימן ק"ה סעיף כ"ג, מפני אבילות היום. אבל למחרת, מותרין מיד בכל: (סעיף ז')

אכילה במילה, ורחיצה אחר חצות

ט. כשיש מילה בתשעה באב שנדחה, יש אומרים שמותר לבעלי הברית, דהיינו אבי הבן ואמו והמוהל והסנדק, להתפלל מנחה גדולה דהיינו חצי שעה אחר חצות היום, ואז מותר להם להבדיל

על הכוס ולאכול ולרחוץ, אך סעודה גדולה לא יאכלו עד הלילה. אבל מנהגינו שלא להתיר אפילו לאבי הבן מבעוד יום, ואפילו בשאר ד' צומות שנדחו. והוא הדין שאין להתיר למעוברות ומניקות בתשעה באב דחוי, אלא משלימות היום בתענית כבשאר תשעה באב (כדלעיל סימן ק"ה סעיף י"ב): (סעיף ח') [גם באול"צ (ח"ג פכ"ט ג') החמיר במעוברת ומניקה כתשעה באב שאינו נדחה. אכן בחזו"ע (עמ' נ"ז – ס') הקל בהם בת"ב דחוי. ומ"מ במעין אומר (ח"ג סי' ט"ז עמ' קכ"ז) החמיר שצריכות להיות מניקות בפועל ולא כשאר הצומות שהקל שתוך 24 חודש חשיבא מניקה על אף שאינה מניקה בפועל, ואח"כ בחזו"ע (עמ' ס"ב) הגביל דבריו רק כשיש לה חולשה, שכן כתב: שאם אינה מניקה בפועל והיא בתוך כ"ד חודש, אם היא בריאה ויכולה להתענות ולהשלים, תתענה. אך אם מרגישה חולשה ויש לה צער להמשיך בתעניתה, די לה בתענית שעות כפי יכלתה. (והארכנו בזה בתשובה במועדי השם פורים). אלא שיש יותר להקל בת"ב נדחה דאפילו במיחוש קצת א"צ להתענות, כמש"כ המ"ב ופס"ת ועוד.]

חולה ויולדת בהבדלה

י. חולה ויולדת וכיוצא בהם שאוכלים ושותים בתשעה באב (כדלעיל סימן ק"ה סעיף י"ב), צריכים להבדיל תחילה על הכוס ולשתות ממנו כמלוא לוגמיו, לפני הפעם הראשונה שהם זקוקים לאכול. הן אם נזקקו בלילה, הן אם לא נזקקו אלא ביום. ולכל הפחות יטעמו מכוס ההבדלה כל שהוא, או יתנו לתינוק שהגיע לחינוך שישתה כמלוא לוגמיו: (סעיף ט') [כ"כ בחזו"ע (עמ' שמ"ח) שחולה מבדיל על כוס יין או מיץ ענבים, ושותה מהכוס כמלוא לוגמיו, כי אינו מתכוין לשתות יין לתענוג אלא לצורך מצוה. וכ' עוד שרשאי החולה המבדיל בת"ב להוציא בהבדלה שלו את כל ב"ב ידי חובת הבדלה, עי"ש. וכ"כ בשו"ת כולו מחמדים (להגר"א זאדה שליט"א ח"א סי' מ"א) שיכול להוציא ב"ב בהבדלה. והוסיף שם שמ"מ אינם מחוייבים לצאת בהבדלתו, ויעשו במוצאי ת"ב אם ירצו, ול"ה ברכה שאינה צריכה. וכ"כ באול"צ (ח"ג פכ"ט ח') שמנהג בני ספרד שחולה מבדיל על היין אף שהוא יום ת"ב. (ושם כ' שאם אינו יכול לשתות מלא לוגמיו, יאכל בלא הבדלה, אכן דעת רבינו

שליט"א שישתה אפילו מעט). מוכח דשותה מלוא לוגמיו, וממילא לכאורה אין לו לשותות רביעית, דלאו צורך מצוה הוא. וכ"ז לאפוקי מש"כ בכה"ח (תקנ"ו סק"ט) ונמשך אחריו בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ד ס"ס ל"ו) שאין לו לשותות יין אלא חמר מדינה. ועי' שו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ע"ו) שעדיף שכר, ואם אין לו, ישתה יין. עוד כתבו בדבריהם הני תרי צנתרי דדהבא החזו"ע (בהערה) והאול"צ שיש להבדיל במוצ"ש, שכ"כ בשו"ת בעי חיי לבעל כנה"ג (סי' ע"א). ואפשר טעמו שבזה יוצאים אף להרמב"ן דס"ל שאין מבדילין כלל בת"ב שנדחה אף לא במוצאי ת"ב, דכיון דאידיחי אידיחי. וזה החולה המבדיל במוצ"ש אפשר דאף לשיטת הרמב"ן יצא י"ח. (אף שפקקנו בזה לעיל בדין הבדלה במוצאי ת"ב).

ועי' בשו"ת כולו מחמדים (ח"א סי' מ"א) שעמד בכמה הלכות בזה. אך מש"כ שם (בכלל העולה אות א') שחולה יעשה הבדלה במוצ"ש, אך לא יאכל אחר הבדלה אלא כשצריך לאכול. תמוה מאד שהרי איהו גופי' אייתי לן דברי הבעי חיי הנזכרים (שהביאוהו ג"כ החזו"ע והאול"צ), ולא שם על לבו שסתר להדיא יסוד זה, שהרי כ' הבעי חיי "דהחולה כיון שהותר לו האכילה בט"ב מפני חוליו, ויכול לאכול כל שעה שירצה בין ביום בין בלילה, יבדיל מיד אחר תפילת ערבית כמנהג להבדיל במוצאי שבתות, אבל בעלי הברית שהותר להם לאכול בט"ב דחוי, ולא הותר להם לאכול אלא אחר המילה, פשיטא שלא יאמרו הבדלה מבליה, כיון דאינו יכול לטעום כלום עד אחר המילה ואז יבדיל". עכ"ד. הרי להדיא שכ' דהחולה יכול לאכול בכל שעה שירצה. ואין לומר שכוונתו בכל שעה אם ירצה כשנצרך לכך, דא"כ מה חילוק יש בין בעלי ברית לחולה, ששניהם אינם יכולים לאכול מיד במוצ"ש, כי החולה בדרך כלל יכול לשתות מעט ואפילו עד הבוקר. ועוד, איך יבדיל החולה והוא אינו יכול לשתות מהכוס. ואין לומר דמיירי בחולה כזה שאינו יכול לצום כלל, חדא, דהא לא שכיחא, כי ודאי שאכל קודם צאת השבת ואפשר לו לשתות עד ארוחה הבאה. ועוד, דהו"ל לפלוגי בהכי, ולאשמעינן כזאת. וכזה הבינוהו בחזו"ע ובאול"צ, וז"פ. והדבר מבואר ופשוט כי בחולה לא גזרו כלל, ולכן א"צ לאכול לשיעורין וא"צ לצום שעות, וז"פ.

ומה שהביא בשו"ת כולו מחמדים שם לכמה פוסקים שס"ל שיש להחמיר בת"ב לחולה שלא ישתה ויאכל מכדי צרכו וכו', כבר הביא בס' חזו"ע (עמ' ס"ד, ובעמ' ר"פ סעיף ג', ורפ"ח סעיף ה', וכן בעמ' נ"ט בהערה ד"ה ונראה). רוב פוסקים דפליגי עלוייהו. [נוזה כשהוא חולה בפועל עתה, אך כשאינו חולה כעת אלא שיש לחוש שתזיק לו התענית אח"כ, יש לו לאכול פחות מכשיעור, כ"כ בס' אמת ליעקב (סי' תקנ"ד ס"ו) הביאו בחזו"ע (עמ' רע"ט ד"ה אדם זקן)]. וכ"כ בס' אול"צ (ח"ג פכ"ט תשו' ה') בפשיטות. וכן מוכח ממרן בש"ע (סי' תקנ"ד ס"ו) "חיה כל ל' יום, וכן חולה שהוא צריך לאכול אין צריכין אומד, אלא מאכילין אותו מיד. דבמקום חולי לא גזרו

רבנן". ע"כ. וחזינן תרתי, חדא, שא"צ אומד. ועוד, שא"צ לשהות עד שירגיש חולשה, אלא יכול לאכול מיד בתחילת התענית. וזה בא לאפוקי הרמ"א שם באמרו "ומיהו נוהגין להתענות כל זמן שאין להם צער גדול שהיה לחוש לסכנה. והמקל לא הפסיד". ע"כ. לא פליג על דין דאומד, רק פליג מצד המנהג לכתחילה על דין דאכילה מיד. ועי' מ"ב שם (סקט"ז) שכ' ומכ"ש באדם חלוש והוא חולה שאין בו סכנה, אין כדאי להחמיר. ח"א. ע"כ. ומזה תבין בפשיטות שהחכמים שהביא שם כולו מחמדים, אינן לדידן דאתכא דמרן סמכינן אלא לדידהו. ואף הגר"ח דס"ל כה"כ כולו מחמדים" דאף החולה צריך להגביל עצמו ואין לו לאכול במוצ"ש אם אינו זקוק. מ"מ כבר השיבו הגריש"א שאינו כן, משום שבחולה מעיקרא לא גזרו, ול"ד לכיפור, עי' בזה בחילופי תשובותיהם שהובאו בסו"ס שיח הנחמה (סי' י').

ומכל הלין מילי מעלייתא תשובה מוצאת למש"כ בשו"ת ברכת יהודה להג"ר יהודה ברכה שליט"א (ח"ו סי' י"ז) שכ' דחולה האוכל בת"ב בבוקר אין לו לעשות הבדלה במוצ"ש. והביא כן מהרמ"א הנזכר שנוהגין להתענות כל זמן שאין להן צער גדול. ואף דמרן פליג, מ"מ מי שחפץ להחמיר בזה יבורך מפי עלין. וביאר דברי שו"ת בעי חיי הנזכר דדוקא כשיאכל ביום או בלילה, אז יעשה הבדלה במוצ"ש, אבל אם ברור לו שיאכל ביום לא יעשה הבדלה בלילה. ולכן כ' שם לתפוס לשון ראשון של הגרע"י בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' מ'). ומה מאד שגבו ממני דרכיו, מה ראה על ככה ומה הגיע אליו לדחוק כ"כ דברי הבעי חיי מה שלא צוה ולא עלתה על לבו. ואף לדבריו בפירוש הבעי חיי, מה חילוק יש אם מספק"ל לחולה מתי יאכל, סו"ס מתי שיחפוץ לאכול יבדיל, ולמה יבדיל מיד במוצ"ש, וממילא נסתרה דרכו בבעי חיי, חוץ ממה שהלשון אינו סובל פירושו. ועוד, כי אפשר שלא דקדק להבין טעם הדבר להבדיל במוצ"ש דוקא, שאפשר שיוצא בזה גם דעת הרמב"ן. והגריש"א גופי' כ' כן להגר"ח, שיש בהבדלה במוצ"ש מעליותא זו כי טענה אחת של הרמב"ן מתיישבת בכך, עי"ש בסו"ס שיח הנחמה בחילופי המכתבים שם. וכיון שכן ה"ז מחמיר ונמצא מיקל, וק"ו כאן שדעת מרן שא"צ להחמיר כלל, ודאי לאו שפיר עביד המחמיר ע"ע. וזאת היתה נגד עיניו של החזו"ע בחזרתו ולפלא שלא נתן דעתו על כך.]

אא"כ כשיש לחוש לסכנה כמבואר שם, או אם הן חלושות וקרובות לחולי פטורות (עיני יצחק אות ל"ד). וה"ה לחתן וכלה בשבעת ימי המשתה שלהם שצריכים להשלים היום בתענית: (עיני יצחק אות י"ט)

סעודת "מלוה מלכה" לחולה

יא. חולה שאוכל בתשעה באב שחל ביום ראשון, לא יאכל סעודת מלוה מלכה. (הגר"ח"ק שליט"א נסתפק בזה. מאידך במעין אומר (ח"ג פ"ד סי' כ"ב) כ' בשם הגרע"י זצ"ל שלא יעשו סעודת מלוה מלכה. ונר' טעמו שבטל דין סעודת מלוה מלכה, לפי שחיוב הוא לצום, ואף מי שאינו צם, מ"מ לא שייך לחייב אדם פרטי. וה"ו דומה ליוה"כ שחל בשבת, שאין דין ג' סעודות אף לחולה. והרי אף הבדלה על היין הרמב"ן סובר שבטל דין זה אף בחולה שיכול להבדיל על היין. על אף שעצם הבדלה הוא חיוב שאינו פג בת"כ, שהרי מבדילין בתפילה. ואף שם באנו לזה רק מצד המנהג כבה"ג. ק"ו הכא דליכא מנהגא כלל ועיקר, ואף בה"ג אפשר שיודה שאין חיוב מלוה מלכה.)

חולה שמבדיל קודם אכילתו

יב. חולה שאוכל בתשעה באב שחל ביום ראשון, צריך להבדיל קודם אכילתו. ונראה שמבדיל מיד במוצ"ש, אף שיכול להעמיד עצמו עד למחר. כי ממילא בחולה לא גזרו (כ"כ באול"צ ח"ג פכ"ט תשו' ח'). (בחולה פשוט הדבר שמבדיל קודם אכילתו, כי הנה אשכחן פלוגתא דרבוותא אם יש להבדיל בת"כ שחל ביום ראשון, כי לפי בה"ג והרבה גאונים וראשונים, צריכין להבדיל. אבל להרמב"ן ודעימיה כיון דאידיחי אידיחי, וסומכין על הבדלת התפלה. (ראה חזו"ע עמ' של"ו הע' ג'). והשתא לא מיבעיא לבה"ג, פשיטא שיש לו חובה להבדיל כל כמה שאוכל, כיון שחובת הבדלה מוטלת עליו איך יפקע ממנו. אלא אף להרמב"ן, י"ל דהיינו דוקא בבריאי שאינו יכול להבדיל במוצ"ש ונדחה ליום ראשון, אמרי' כיון דאידיחי אידיחי, אבל חולה שאוכל במוצ"ש, לא נדחתה אצלו הבדלה והרי הוא מבדיל בזמנו. ולא נימא ל"פ רבנן, והבדלה על הכוס נעקרה מיום זה משום הבריאים, כי הרמב"ן טעמא טעים משום שאסור לשתות, ועוד שאמרו בברכות (לג.) בתחלה קבעוה בתפלה, העשירו קבעוה על הכוס, וט"ב שחל בשבת כל ישראל עניים מרודים הם, עי"ש. וכיון שבא מצד המציאות, א"כ זה שיכול לאכול חוזר הדין שמבדיל. אף שעדיין יש לפקפק, כי ל' הראשונים "שלא תקנו הבדלה על הכוס", משמע שמעיקרא לא תקנו כן. איך שיהיה הדין דין אמת מק"ו מבריאי שמבדיל ביום ראשון. ול"א סב"ל כיון שכך המנהג הפשוט. ועוד, דרוב מנין

ובנין כך פסקו כבה"ג. וכן פסק החיד"א (סי' תקנ"ו סק"ב וסק"ג, משם תשו' כנה"ג (או"ח סי' ע"א), עיי"ש. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ז סי' ל"ו) שאין חולק בזה. אולם מש"כ שם בשם כה"ח (סי' תקנ"ו) שלא יבדיל אלא על חמר מדינה, או אם מבדיל על יין יתן לקטן לשתות, אין כן דעת האול"צ (ח"ג פכ"ט תשובה ח'), אלא ס"ל שמבדיל על היין כהרגלו וישתה מלא לוגמיו. וכן נראה שאפשר להבדיל על יין, כאשר הקלנו ביין לקידוש והבדלה בתשעת הימים, והכא נמי לא שניא.)

גם קטן מבדיל קודם אכילתו

יג. גם קטן שהגיע לחינוך כשאוכל בתשעה באב שחל ביום ראשון, יש לו להבדיל קודם אכילתו מדין חינוך. (כ"כ בשו"ת מהרי"ל דסקין (קונטרס אחרון אות ע"ב), וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ע"ז), וכ"כ באול"צ (ח"ג פכ"ט תשובה ח') מטעם מצות חינוך, עיי"ש. ואולם ראיתי בס' יוסף דעת להרה"ג רי"א יודי שליט"א (ח"ב הל' חינוך לקטן, פי"ח ה"ו, עמ' רצ"ו) שכ' שאין המנהג כיום כן, והיה טעמו דכיון דפליגי בעצם ההבדלה הני גאוני תקיפי בה"ג והרמב"ן שהובאו בסעיף הקודם, ובכל דוכתא אמרי' סב"ל זולת במקום מנהג, והרי לא נהגו כן אלא בגדולים ולא בקטנים. עיי"ש. ולא נהירא כלל לענ"ד, דאחר שנהגו נהגו ואין חילוק בין גדולים לקטנים, כי אחר שהונהג כן הא קים לן כבה"ג, ושוב אין לנו לחוש להרמב"ן כלל. ולדבריו גם ביום ראשון אם אין אלא קטן לא יוכל להבדיל משום סב"ל. וכן בכל דוכתי שנהגו בגדולים אם יבוא קטן לעשות לא יוכל עשהו, כי לא נהגו בקטנים. והוא דבר שא"א להולמו כלל. -- וקטן שאכל ללא הבדלה, יש לו לשמוע הבדלה מן הגדול במוצאי ת"ב. עיי"ש ביוסף דעת הנז"ל ד"ה ולענין, שהקל בזה, מאחר דאיכא פלוגתא כיון שטעם כבר למבואר בש"ע (רצ"ט ס"ו) שיש מי שאומר שכיון שטעם אינו מבדיל, ומבואר בכה"ח דהכי נקיטנין משום סב"ל. וביוסף דעת שם בפ"א ביאר דכל דבר השנוי במחלוקת יכול הקטן להקל, עיי"ש. ולא אבין כלל הרי סתם מרן שם שחייב בהבדלה, מוכח דהכי פסקינן ודאי. ואם משום סב"ל הרי הקטן אינו מברך רק שומע מן הגדול, וא"כ חזר דינו כסתם מרן שמחוייב בהבדלה, הכי נאמר שבכל מחלוקת הפוסקים גם בשיטה עיקרית וברורה אין הקטן מחוייב? א"כ בטלת תורת חינוך קטן, כי כמעט ואין הלכה בלתי מחלוקת בה. ועיינתי בדבריו שם והם בהלכה י' וראיתי לו שכ' שם בסגנון אחר "בהלכות השנויות במחלוקת הפוסקים שיש מקילים ויש מחמירים, אם ישנם אנשים גדולים בשנים הסומכים על המקילים, אע"פ שהרוב מחמירים בזה יכולים הקטנים לסמוך על המקילים, וגם אם הורי הקטן

המה מהמחמירים. אך אם הלכה רווחת היא לאסור איסור ואין מי שמקל בדבר (זולת עמי ארצות אשר אינם ראייה) אין להקל בזה גם לקטן". עכ"ל שם. מזה מוכח לנדוננו שכיון שסתם מרן הוא כן והיא הלכה רווחת ופשוטה, ואף גדול יש לו לשמוע מאחר, א"כ הקטן ודאי מחוייב בזה מדין חינוך לשמוע מאחר. ובלא"ה מקור הדברים הערה שם שהוא מן המבואר בב"י (בסי' רס"ט), ושם הב"י יישוב אחר נוסף, וכן הב"ח והמ"א והגה"מ נטו קו והשיבו דם באופנים אחרים, מוכח דפליגי על יישוב זה, הרי שאין הדברים ברורים דים, כי אף הב"י גופא לא הוחלט לו כ"כ. אלא דקשיא לי ממה שהביא שם בשם הגרב"צ כמדומה (ולא נמצא בספריו) בענין כדור בשבת, דאף שדעת מרן לאסור כדור במוחלט, מ"מ כיון שדעת הרמ"א להקל, כ' דאפשר לסמוך על הרמ"א לקטנים. מוכח דאף שהיא שיטה דחוויה לדעת מרן, פסיק ותני הכי לקטנים. אך אפשר שסמך שם על מה שהקלו הפוסקים בזמנינו יותר אף לדעת מרן, לפי שהכדורים היום מיוצרים במפעל מיוחד, וחשיב כלי למשחק. ועוד, דהתם חשיב כדיעבד כי הקטן צריך משחקים, ואין דנין אפשר משאי אפשר.)

קטן שהגדיל בתשעה באב שנדחה

יד. קטן שהגדיל בתשעה באב שחל בשבת והתענית נדחתה ליום ראשון שהוא י' באב, ונעשה גדול ביום ראשון, לכתחילה יש לו להתענות. ואם הוא חלוש בטבעו יכול להקל, ויתענה תענית שעות כאשר יוכל שאת. [מקורות להלכה זו כבר כתבנו לעיל (סי' א' ס"ו). וע"ע מה שהארכנו ע"ז בחלק התשובות (תשובה א'). ומה שכתבנו שאם הוא חלוש יתענה תענית שעות כאשר יוכל שאת, כ"כ בחזו"ע (עמ' ס"ח). וטעמו נראה דהשתא הכא הא הוי בר חיובא, ואפשר שהוא מחוייב גמור בזה. ולא הוי כדין חולה שפטר והו מלכתחילה או קטן שאינו מחוייב כלל, לכן יצום ויעשה כל שבכוחו, וכשאינו יכול להמשיך הצום, יאכל.]

יולדת

טו. יולדת שביום ראשון שהוא ת"ב שנדחה, מלאו לה ל"א ימים ללידתה, חייבת להתענות, ולא דמיא לקטן הנזכר בסעיף שקדם. [שזו מעיקרא לא היתה פטורה אלא משום שהיתה חולה, והיתה סיבה שחייבתה, אלא שנפטרה מכך בשל היותה חולה, ממילא בראשון בסור הסיבה יחול המסובב, ושוב חל

החיוב. משא"כ בקטן דמעיקרא לא היה מחוייב כל עיקר, והוא עטיר ופטיר מזה בהחלט, כי לא היתה כלל הסיבה לחייבו, אין שייך לחייבו בראשון אם הוא מדין תשלומין. ופשוט. כ"כ בחזו"ע (הנזכר), ובעמ' ע' בהערה כ' שהחילוק ברור למעיין ישר, סתם ולא פירש. ואנו גילינו אורו בזה. ולא ידעתי על מה הצריך עיון בזה בשו"ת התעוררות תשובה (סי' שמ"ג). אכן נראה דיש לדון אם מעיקרא לא גזרו על חולה ויולדת ואין כאן חיוב מעיקרא, או שיש כאן חיוב אלא שהוא גדר פטור (והוא כעין החקירה בשבת אם היא הותרה אצל פיקו"נ או דחוייה, והארכנו בזה במקו"א). ולצד שנאמר שמעיקרא לא חל החיוב עליהם, יש לדמות יולדת לקטן. ומצינו חקירה כעין זו בהל' אבילות בענין עוסק במצוה אם חייב בתשלומין, והיא במח' שנויה בין הש"ך לט"ז (יו"ד סי' שמ"א) שהט"ז כ' (ס"ב סק"ה) שאם הוא פטור מחמת דבר אחר שהוא עצמו יכול להתפלל אלא שהאבילות פוטרתו, בזה אין תשלומין לתפילתו, דזה נקרא פטור ולא אונס. משא"כ אם הפטור מחמת טירדה אין זה קרוי פטור אלא אונס ולכן חייב בתשלומין. ולכן עוסק במצוה חייב בתשלומין. אך בנקוה"כ שם כ' שגם עוסק במצוה פטור מתשלומין, כיון שאינו חייב כלל מן הדין].

סימן ר' (ק"ז)

הלכות עשיית זכר לְחֶרְבֵן, ודיין הרואה מקום בית המקדש

זכר לחרבן, אמה על אמה

א. משחרב בית המקדש, תיקנו חכמינו ז"ל שבכל שמחה יהא בה זכר לְחֶרְבֵן, כמו שנאמר אם אשכתך ירושלם וגו' אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי. וגזרו שלא יבנה לו ישראל בנין מסוייד ומצוייר כבנין המלכים. ולא יסייד את כל ביתו בסיד, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומניח בו אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד, כדי לזכור החרבן: (סימן ק"ז סעיף א')

ונהגו לעשות אמה על אמה זו רק בחדר הגדול שבבית כנגד הפתח, אבל בשאר החדרים אין עושין מאומה (עיני יצחק אות ב'). והחזו"א זצלה"ה ברוב חסידותו השאיר אמה על אמה בכל חדר מחדרי הבית, (דינים והנהגות פי"ט ס"ג). אבל אין זה מדינא. ואף בחו"ל צריך לשייר אמה על אמה. (הגר"א נבנצאל שליט"א בעיון הפרשה גיליון קמ"ז תשע"ז, עמ' קמ"ב, והביא שם ממהרש"א ח"א ב"ב ס': דמשמע דבחו"ל חייב טפי, להראות שאין לו שם קנין כלל).

באיזה מקום ישייר

ב. כשאין אפשרות לשייר במקומות אלו אמה על אמה, ישייר במקום שנראה תמיד, ואם אין מקום פנוי בקירות יעשה זכר לחרבן על התקרה ממול הפתח: (פס"ת תק"ס אות ב'). (*)

בנין של מצוה

ג. בבנין של מצוה כבתי כנסת, ישיבות, ת"ת וכדו', אין חיוב לשייר אמה על אמה זכר לחרבן. אבל שאר מבני ציבור כגון אולמות, בתי מלון וכדו' חייבים בזה. ותמוה שאין מקפידין בזה (ועליהם לשייר מול הפתח הראשי): (ביה"ל סי' תק"ס ד"ה שאין בונין, פס"ת אות ו') וכן בפנימיה של ישיבה נראה שצריך לשייר. (הגר"א נבנצאל שליט"א בקובץ עיון הפרשה גיליון קמ"ז תשע"ז עמ' קמ"ב). (*)

ביצת בת יענה

ד. יש שנהגו לתלות ביצת בת יענה בבית הכנסת, ולדבר הזה יש קרוב לחמשים טעמים, ואחד מהטעמים הוא משום שהוא זכר לחרבן, שהרי קול היענים מוזכר לגבי אבל ומספד ("אבל כבנות יענה" מיכה א' ח', ועוד ברבה מקורות), דהיינו מצד אחד הוא קישוט לבית הכנסת, ומאידך הוא זכר לאבל, ובכך נפטרים מאמה על אמה שאינה מסוידת ואכמ"ל. אבל אינו נפטר עי"ז בבית פרטי, אלא בבהכנ"ס שאין בו חיוב מדינא: (עי' שו"ת עולת יצחק ח"ג סי' ק"ס). (*)

דירת חדר, מחסן וחנות

ה. גם דירת חדר חייבת בזה, ואפילו הוא בקרוואן ולא בבניה רגילה (קרוואן - הגר"א נבנצאל בעיון הפרשה שם עמ' קמ"ב ופשוט). ואפי' מחסן וחנות, שכל שראוי לבית דירה באופן שחייב במזוזה, חייב בזה. לאפוקי בית הכסא ובורסקי ובית הטבילה (מקוה) שאין חייבים. ותמוה שאין מקפידים בזה להניח במחסנים וחנויות: [פס"ת (סוף אות ז' ובהערה 36). ודלא כמש"כ הגר"א נבנצאל שליט"א בעיון הפרשה שם עמ' קמ"ב] שמחסן אינו חיוב בשויר אמה על אמה, דאין זה מקום דירה. וכן משרד או חנויות כ' שמעיקר הדין אינן חייבים, אלא שאם נמצא שם רוב היום יש בזה

משם הידור. עי"ש. והדברים תמוהים כי כיון שבמזוזה חייבים מה נשתנה זה מזה, והרי גם זה נראה שהוא חובת בית כמזוזה. ואח"כ ראיתי שגם בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' קס"ט???) דימה זה למזוזה, ומתוך זה ס"ל שמחסן חייב נמי בשירור זה. ומש"כ ע"ז הגר"א נבנצאל שליט"א בהע' 4 שלא נהגו כן, עי"ש. הנה אם אין מקום בדין למנהג זה לא נוכל להשאירו על מכונו, כי בהכרח שהוא מנהג בטעות ולא מר בריה דרב אשי חתים עלה. אכן שם ס"ל הגר"א נבנצאל שהוא חובת הדר. ונראה שלכן הקל במחסן וחנניות לפי שאינן בית דירה שלו לדור שם בקביעות ואינו לן שם. אך תמוה דא"כ מ"ט בקונה מגוי (אם אינו קבלן), אינו צריך לשייר אמה על אמה, הרי חובת הדר הוא, ומוכח מכאן שהוא חובת הבית, וכיון שנפטר הבית שוב אינו חייב. זולת אם צובע שוב שאז מוטל עליו לשייר בצביעה, דהוי חיוב חדש כעת. [*]

מתי אין צריך לשייר אמה על אמה

ו. צריך לשייר אמה רק אם הקיר צבוע בסיד לבן, אך אם טח בטיט לבד אינו צריך לשייר כלל. ולכן אם צבע הכל שאז צריך לגרד הצבע, א"צ לגרד אף את הטיח: (פס"ת אות ה'). [*]

השיעור, צורתו

ז. שיעור אמה על אמה, לחזו"א 57,7 X 57,7 ס"מ. ולהגרא"ח נאה 48 X 48 ס"מ. ומנהגינו כהגרא"ח נאה. ויעשהו מרובע ולא אלכסון: (פמ"ג שם סק"א). [*]

תמונה

ח. אינו מועיל לתלות תמונה על השער עם ציור של הכותל וכן אינו מועיל שיכתוב "זכר לחרבן": (עי' חזו"ע עמ' תל"ט בהערה א'). אולם הוראת כמה גאונים והגר"ח ק שליט"א שאם התמונה או ציור מענייני החרבן הוא קטן יותר מן האמה והיא ניכרת תחתיו, מותר. (מנחת איש שפירא, (פס"א ה"ג עמ' תשפ"ו) משם הגר"ח קנייבסקי ועוד גאונים). [*]

השוכר דירה

ט. אף השוכר דירה מיהודי חייב לקלוף אמה על אמה, וי"א שפטור מלקלוף לפי שהחובה על בעל הבית לשייר ולא על השוכר, הלכך יבקש ממנו רשות ויקלוף. ופשוט שאם בא השוכר לצבוע את הדירה ישאיר אמה על אמה ללא צבע: (*)

השוכר דירה מגוי

י. השוכר או הקונה בית מסוייד מגוי, י"א שאינו צריך לקלוף כיון שנעשה בהיתר. (ומ"מ אם השוכר חוזר ומסייד או צובע את הדירה חייב להשאיר אמה על אמה ללא צבע וכנזכר לעיל.) וי"א שאם בנאו הגוי כדי למכרו או להשכירו (כגון "קבלן"), נחשב כאילו סיידו בשביל הישראל, ועל כן השוכר צריך לקלוף: (*)

שיור בסעודה ובתכשיטין, אפר מְקָלָה לחתן

יא. וכן תיקנו חז"ל שהעורך שלחן לעשות סעודה לאורחים, ואפילו סעודת מצוה כמילה וחתונה, לא יתן כל התבשילין הראויין לסעודה. (ובזמנינו לפי שאין סדר קבוע לתבשילין אלא כל אחד מביא כפי יכולתו, אין נוהגין כך). וכן האשה לא תתקשט בכל תכשיטיה בפעם אחת, אלא תשייר בכל פעם אחד מהם. והחתן בזמן חופתו, נותנים מעט אפר מְקָלָה על ראשו במקום הנחת תפילין, כדי שיתקיים בנו הכתוב לתת להם פאר תחת אפר. ומה שנוהגים האשכנזים בשעת השידוכין לשבור כלי זכר לחרבן, אין נוהגין אצלינו. וגם מה שנוהגין בזמנינו בחופה אחרי ז' ברכות ששובר החתן כוס זכוכית, לא נהגו בתימן, אלא אפר מוקלה כנו' לעיל: (סעיף ב') [נהג"א נבנצאל שליט"א כ' בעיון הפרשה שם (עמ' קמ"ג) שכיום אין נוהגין שאשה תשייר תכשיטיה ולא תתקשט בכולם, משום שאין רגילים בשום

פעם ללבוש את כל התכשיטים בבת אחת. והרב אי"ש שפירא בהל' בין המצרים שלו (פ"י ה"ח) כ' הטעם כי אין כל התכשיטים מתאימים יחדיו, עי"ש. ודבר זה קשה לי להולמו כי ודאי אין שייך ללבוש עשרה צמידים ועשרה טבעות, רק לובשים בדרך הרגיל 2-3 טבעות, ו-1-2 צמידים, ועגילים ושרשרת. א"כ כשאשה לובשת כל אלה, הרי אינה משיירת כלום, והרי המכוון בזה הוא שתפחות מהרגילות, וכגון שאם לובשת 3 טבעות תלבש 2 וכיוצא. והרגילות נוכל לידע לפי מנהג הגויים והרחוקים מתורה ומצוות, שאינם מחסירים כלל מתכשיטיהם ובכל אופן אין לובשים יותר מכך. ולא דמי לסעודה, כי יש הרבה מאכלים, ובסעודות אחרות מביא יותר מאכלים, הרי שהחסיר בסעודה זו. משא"כ הכא שבשום פעם אין לובשים יותר מכך.]

שירה, כלי שיר

יב. וכן גזרו חז"ל שלא לשמוע שום כלי שיר. וכשהוא על היין, אסור אפילו שירה בפה, אא"כ הם דברי תושבחות להקב"ה כנהוג. ולצורך מצוה כגון לשמחת חתן וכלה, מותר אפילו בכלי שיר, ומכל מקום אין לשמוח ביותר. ודברים של ניבול פה, פשיטא שאסור בלאו הכי: (סעיף ג')

שמיעת שירים

יג. רבים מקילים כיום בשאר ימות השנה, לשמוע קולות שירה מקלטות טייפ. ואף לנוהגים לאסור כלי שיר בכל השנה, בחוה"מ סוכות ופסח מותר: (*)

ערבי שירה

יד. יש להסתפק בהתאספויות שעושים לצורך התרמה ומגביות לצרכי צדקה, אם הם בכלל "צורך מצוה", וטוב להחמיר. אבל אין למחות ביד המקילים. (שו"ת אגרי"מ ח"א סי' קס"ו, הובא בפס"ת אות י"ב) ואפשר שאם יש שם ד"ת, חשיב סעודת מצוה גם לענין זה, ושפיר דמי. (*)

שמחת גויים, קניגנאות

טו. השמר לך מלראות קניגנאות (פי' ציד חיות) של גויים, וכן מחול או שום דבר של שמחתם. ואם תשמע קולם שמחים, תיאנח ותצטער על חרבן ירושלם, ותתפלל להקב"ה עליה. ואפילו לקניגנאות של ישראל אסור ללכת, משום דהוי מושב לצים: (סעיף ד')

דיני קריעה ורואה את הכותל

טז. הרואה מקום בית המקדש בחרבנו, דהיינו הר הבית או הכותל המערבי, צריך לומר תחילה את הפסוק בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו, היה לשריפת אש, וכל מחמדינו היה לחַרְבָּה. ואחר כך יקרע כל בגדיו (חוץ מהמעיל העליון וטלית קטן ו"גופיה") לצד שמאלו עד שיגלה את ליבו, בידו ולא במספריים או בסכין, [אבל הסוודר צריך לקרוע, ועל כן יפשוט הסוודר קודם שקורע כדי שלא יצטרך לקרעו. [עי' להגר"א נבנצאל (עיון הפרשה גיליון קמ"ז תשע"ז, עמ' קמ"ה) שכ' שקורע את החולצה ואת הבגד העליון חוץ מהמעיל, ויכול לפשוט את הבגד העליון קודם הקריעה, ואז יקרע רק את החולצה. ואפשר להתחיל את הקריעה בסכין, ואח"כ ימשיך לקרוע בידי, כמש"כ בשע"ה אבילות (...)]. מְעוֹמֵד וְלֹא מְיוֹשֵׁב. וְלֹא יֵאָחֶז קָרַע זֶה לְעוֹלָם. וְאִם רָאָהּ כָּבֵד בְּתוֹךְ שְׁלוֹשִׁים יוֹם, אֵינּוּ צָרִיךְ לְקָרֹעַ אֶפְיָלוֹ אִם לֹא קָרַע בְּפֶעַם הָרֵאשׁוֹנָה, כִּגּוֹן שֶׁהִיא אֵז שֶׁבֶת וְיוֹם טוֹב, או ששגג או הזיד ולא קרע. [(הגרשז"א והגר"ש"א דלא כהגרמ"פ (מ"ב דרשו סי' תקס"א, מילואים עמ' עמ' 24 הע' 13) שהרי בשעת הראייה היה פטור. ויתכן אף ביום חול אם בא לכותל ביום ונשאר שם עד הלילה, ולא קרע ביום, ששוב א"צ לקרוע, כיון שעבר יום הראייה. (מ"ב דרשו שם), וכ"כ פס"ת (אות ח') שאם שקעה עליו חמה ולא קרע, שוב אינו חייב לקרוע.] וכן כשבא לכותל בשבת, ונשאר שם עד מוצ"ש, א"צ לקרוע במוצ"ש. [ועיין עוד בשלחן ערוך סימן תקס"א ובאחרונים,

יתר הדינים והפרטים לעניין הרואה ערי יהודה וירושלם בחרבנות]: (סעיף ה') [ותמיהא לי טובא מה שראיתי בשו"ת מעשה נסים (ח"ב סי' קס"ח) למוהר"ן הכהן זצ"ל, שכ' שאין נוהגים לקרוע על הכותל ועל ירושלם מפני שיש כאן אתחלתא דגאולה, ע"ש. ויש הרבה לעמוד על דבריו, חדא, אדרבה המנהג ודאי לקרוע וכל גדולי ירושלם פה אחד אמרו לקרוע ושכן המנהג זולתי בזמנים מסויימים כ' שאין נוהגים לקרוע (אמנם על ערי יהודה כ' שאין נוהגים לקרוע, ויש שכ' כן גם על ירושלם). ועוד, מש"כ שיש כאן אתחלתא דגאולה הנה נסמך בזה על גדולי תונס וג'רבא, והאמת שלא ידעו רוב מעלליהם של מנהיגי המדינה לדורותיהם שכל מגמתם היתה להעביר ישראל על דתם ועד היום ידם במעל לא ינוחו ולא ישקוטו, ואין להאריך בדבר הפשוט, ואילו היו יודעים כן הוו הדרי בהו בודאי. ואין כאן אלא עקבתא דמשיחא היינו סוף הגלות ולא תחילת הגאולה, וכל החרדים לדבר ה' פה אחד ס"ל הכי. ולא הוצרכתי לכתוב זה לרוב הפשיטות, אלא להוציא מלב הטועים. ואף אם נקבל כל דבריו אחת מהנה לא נעדרה, לא יגהה מזור לנדוננו, דמה ענין אתחלתא דגאולה לראיית הכותל, סו"ס ביהמ"ק חרב לנגד עינינו ואין בונה. ודבריו יכולנו לקבל על ראיית ערי יהודה וירושלם העתיקה, וכמש"כ כן כמה פוסקים, אך על הכותל לית מאן דפליג ופשוט הוא. וניחא לי למימר שנתחלף לו הלשון או ט"ס הוא, ואין הנדון הוא על הכותל רק על ירושלם ובזה יבוא על נכון].

יז. אפשר לכוון הדבר שיבוא לכותל בזמן שפטור מקריעה כדי להפטור מקריעה. ושוב אינו צריך לקרוע תוך ל' יום. (הגר"א נבנצאל שליט"א בעיון הפרשה גיליון קמ"ז תשע"ז עמ' קמ"ד).

ראייה ע"י משקפת

יח. אם רואה ע"י משקפיים פשוט הדבר שצריך לקרוע, כיון שהיא כדרך ראייה רגילה, שהרי ניתן לראות במרחק כזה אף בלא משקפיים. אלא אפילו ברואה ע"י משקפת הכריעו הפוסקים לברך כל ברכות הראייה. [הרב בצל החכמה (ח"ב סי' ט"ז) ס"ל שמשקפת דינה כראייה לענין כל ברכות הראייה. והגר"א נבנצאל שליט"א ס"ל שאין דינה כראייה (שם בעיון הפרשה עמ' קמ"ג ובהע' 8). והגרשו"א בהליכות שלמה (ח"ג עמ' כ"ב) נסתפק בזה. ומריש הוה אמינא דדמי לכל דיני התורה שאין הם מסורים אלא לראייתנו הרגילה,

וכגון חיידקים ושרצים קטנים שאין נראים אלא במיקרוסקופ שאין איסור לאכלם, וכן חור באתרוג שאינו נראה אלא ע"י זכוכית מגדלת שכשר הוא. אך באמת לא דמי כלל, דהכא הוא ענין מציאותי שבעת שרואה את ירושלם ומקום המקדש הרי מתמלא צער ועגמת נפש ולכן צריך לקרוע, ומה נפק"מ איך רואה כיון שאין הדין תלוי בראייה דוקא אלא בהרגשת הלב, ומ"מ זה א"א מבלי ראייה, אך א"צ כל גדרי הראייה. ומה שכ' שם בחזו"ע (ברכות, עמ' תט"ו סעיף ו') שאם רואה המלך ע"י מסך אינו מברך עליו, התם לאו משום דלא חשיב "רואה", אלא משום דלא חשיב רואה את "המלך", אלא כרואה וצופה בתמונה בעלמא. (וכידוע שכל הסרטה היא בנויה מתמונות מהירות מאד בזה אחר זה עד שנראה כל תזוזה). א"נ י"ל דהכא אמנם צריכין אנו לראייה ממש בכל גדרי הראייה, וחשיב ראייה ממש אף ע"י מכשירים אלו, אך בחיידקים ושרצים קטנים מה דלא מהני כשיראם ע"י משקפת או מיקרוסקופ הוא משום רוב קטנותם, שלא מסתבר שהתורה תאסור איסור על שרצים קטנים כאלו שאין נראים בעין רגילה, כלומר שמה שאינו רואם בעין רגילה הוא היכי תמצי בלבד, לא משום דלא חשיב ראייה אלא לרוב קטנותם, והוא סימן בלבד לרוב קטנותם, ואינו סיבה. וכבר פסק כן בחזו"ע (ברכות עמ' תט"ז בהערה ד"ה משקפת) שהרואים על ידי משקפת מברכים כל ברכות הראייה, והביא כן מפתח הדביר (סי' רכ"ד) ועוד. **ואגב אורחא** אכתוב במש"כ במועדי השם סוכות, שאם יש ריעותא ורואה נקודה קטנה ואינו יודע מהי, שנראה לכאורה שבזה יש לו לראות בזכוכית מגדלת לידע אם הוא חרק או נקודה בעלמא, שאין זה אלא גילוי מילתא. ושוב שמענו מהגר"י יוסף שליט"א שדעת אביו הגאון רע"י זצ"ל להקל גם בזה, ובזה נחו דברי רבינו שליט"א שם, עי"ש.]

הערמה בהקנאת בגד

יט. אין להקל בקריעה זו ע"י הערמה של הקנאת הבגד לחבירו מפני שחסים על בגדיהם, וכן הורו כמה מגדולי ההוראה בזמנינו: (עיני יצחק אות י"ב ד"ה והנה). [אול"צ ח"ג פ"ל תשו' ה', הגריש"א והגרשז"א, הובאו דעתם במ"ב דרשו (סי' תקס"א מילואים עמ' 23). וע"ש דלהגריש"א והגרשז"א יתכן שאינו מועיל מן הדין ג"כ. וכ"כ פס"ת (אות א'), משום שלא כיוון להקנות את הבגד לגמרי. אך יש להקשות בזה ממכירת חמץ ומהיתר מכירה דשמיטה, ועוד חזון למועד בע"ה.) והעצה היעוצה למי שרוצה לילך למקומות נוספים, וא"א לו לילך כשחולצתו קרועה, שיביא מתחילה שתי חולצות, אחת בלויה וישנה ואחת שעליו, וקודם שיגיע לירושלם העתיקה, ילבש החולצה הישנה (ונראה שאין מועיל ללבוש על החולצה שעליו). ויקרענה כדת טפח על ירושלם, וקרע שני בריחוק ג' אצבעות על

ביהמ"ק כשרואה את מקום המקדש והמסגד שעליו, ואחר תפילתו בכותל יפשטנה וילבש החולצה העיקרית שלו. ויכול לפשטה מעליו מיד אחר הקריעה (פס"ת אות ד') משם הגריי"ק בארחות רבינו. וכ"כ הגר"א נבנצאל שליט"א שיכול לפשטה מיד אחר הקריעה, הובא בס' עיון הפרשה (גיליון קמ"ז תשע"ז עמ' קמ"ה), אלא שעדיין אפשר לענ"ד שיש כאן מראית העין, שיראו שחולצתו אינה קרועה. וגם נשים חייבות בקריעה זו (פס"ת שם), אלא שיתנו דעתם להיות בצניעות כראוי, ואם אי אפשר להם כלל, לא תקרענה כלל.]

קריעה בחול המועד

כ. גם בחול המועד יש לו לקרוע כשרואה את הכותל: (עיני יצחק אות י"ג) וק"ו בע"ש ובעיו"ט אחר חצות (קודם השקיעה) שקורע. וכן הסכים בחזו"ע (עמ' ת"מ בהערה). אכן יש שכ' שלא נהגו לקרוע בע"ש ועיו"ט אחר חצות, וכמש"כ הגר"א נבנצאל שליט"א בקובץ עיון הפרשה גיליון קמ"ז תשע"ז, עמ' קמ"ד, ושם הקל ג"כ במוצ"ש לפני חצות הלילה, מטעם שאין אומרים אז תחנון. והדברים תמוהים כי בהל' קריעה המנויים ביו"ד (סי' ש"מ) לא נזכר כלל הלכה זו שביום שא"א תחנון אין קורעים, והרי אפילו בחוה"מ מדינא קורעים. וגם שם כ' שאין לזה יסוד בפוסקים, ושהגרשז"א לא הורה בזה לא להקל ולא להחמיר, עי"ש. ונראה כי לא רצה לפסוק כנגד המנהג. וכן במוצ"ש ור"ח ובשאר ימים שאין אומרים בהם תחנון, דלא כהחולקים, כ"ד החזו"א והגריש"א (מ"ב דרשו מילואים עמ' 24 הע' 7 ד"ה וההולך). מיהו בחוה"מ כ' הגרי"מ טיקוצ'ינסקי בס' א"י, והגריי"ק, והגרשז"א והגרבי"ץ שאינו קורע (הוב"ש). והנה מצד הדין יש לקרוע בחוה"מ, עי' יו"ד (סי' ש"מ סל"א) ברמ"א ונו"כ, ובאו"ח (סי' תקמ"ז ס"ו) שגם למרן מה שחייב לקרוע, קורע במועד, ורמז לזה בחזו"ע (עמ' ת"מ עי"ש). אלא שנהגו להקל. ובמנחת איש (עמ' תשצ"ד הע' 41) כ' שנהגו להקל עפ"ד החזו"א זללה"ה שלפי עדויות הורה להדיא לא לקרוע בחוה"מ. והוסיף שם שאע"פ שאבל קורע גם בחוה"מ, מ"מ אי"ז חמור ממש כאבילות, וצ"ע. ע"כ. וכנראה השאיר בצ"ע לרוב הדוחק, דהא מ"מ אין כאן עוון לקרוע בחוה"מ.]

חתן וכלה

כא. חתן וכלה פטורים מקריעה בין ביום הנישואין בין בשבעת ימי המשתה, דעדיף טפי מחוה"מ. (עי' שד"ח מערכת אבילות רט"ז ד"ה ולענין הקריעה אם תהיה תוך שבעת ימי המשתה. הגר"א נבנצאל שליט"א בעיון הפרשה גיליון קמ"ז תשע"ז עמ' קמ"ה).

אונן ואבל

כב. אונן לכאורה אינו חייב, שהרי פטור הוא מכל המצוות. אבל אחר הקבורה חייב, וירחיק שיעור ג' אצבעות ממקום הקרע שעל הקרובים. (הגר"א נבנצאל שם).

סמוך על שלחן אביו

כג. בנים הסמוכים על שלחן אביהם, נראה שא"צ ליטול רשות מההורים וחייבים לקרוע. (שם).

דר בירושלם הישנה והחדשה

כד. הדר בירושלם (הישנה) ורואה ביהמ"ק חרב, אפילו עברו שלושים יום שלא ראה את מקום המקדש, א"צ לקרוע. והדר בירושלם החדשה טוב להחמיר לקרוע. (חזו"ע עמ' תל"ח ס"ס ו' וע"ע מ"ב דרשו תקס"א מילואים עמ' 23 ד"ה ותושבי ירושלים שכן דעת הברכ"י, הגרי"מ טיקוצ'ינסקי, הגרשז"א. ואף הדרים בירושלים החדשה נוהגים כן. (אך הרידב"ז והגרמ"פ החמירו), עיי"ש. והדר בירושלם החדשה ומחמיר לקרוע, תע"ב. (חזו"ע עמ' תל"ט). וטעם הקולא בדר בירושלם, לפי שטעם הקריעה להראות צער החרבן, וכשדר בירושלם ובכל אופן אינו בא לכותל תוך ל' יום, משמע שחסר לו בצער החרבן, לכן אינו קרוע. [*])

ההיכל והעזרות

כה. אסור באיסור מוחלט להיכנס בזמן הזה למקום המקדש כולל כל שטח ההיכל והעזרות, והנכנס בזמן הזה מתחייב באיסור כרת: כ"כ כל המורים. ועי' מנחת איש שפירא (עמ' תשצ"ה, הע' 47) שהוא לפי שאין ידוע בבירור מקום המקדש וגבוליו, וכן משום חשש טומאת זב שצריך להרחיק זולת אחר ז' ימים וטבילה במים חיים, ועוד טעמים יש בזה, וע"כ אין להקל בזה כלל. (*).

טיסה

כו. אסור לטוס במטוס או מסוק מעל שטח הר הבית, אפילו כדי להשקיף עליו: (*).

כותל המערבי

כז. אמרו חז"ל לעולם אין השכינה זזה מהכותל המערבי שנשבע הקב"ה שאינו חרב לעולם, והמתפלל במקום מקודש זה כמתפלל לפני כסא הכבוד. ואשרי המכוון דעתו בתפלה בכונה באימה וביראה שאז מובטח לו שלא תשוב תפלתו ריקם. ומצוה לנשק אבני הכותל. לפיכך חובה קדושה להכנס לכותל המערבי ביראת כבוד ובכבוד ראש, והנשים יזהרו שם בצניעות הבגדים ביותר כדבעי. ואם עברו שם לידו נשים בחוסר צניעות, לא יביט בהם אלא יביט בסידור וימשיך בתפילתו: (*).

טיול, אכילה ושתייה, עישון

כח. אסור לבא לכותל המערבי לשם טיול ביקור או צילום, וכן אסור לדבר שם שיחה בטלה מחמת קדושת המקום. וכן אסור לאכול ולשתות ולעשן סיגריות ליד הכותל, והמיקל ראשו עונונו גדול מנשוא: (חזו"ע עמ' תמ"ה) (*).

ברית מילה, בר מצוה

כט. אם עושים ברית מילה או בר מצווה בכותל, טוב שלא יכבד את האורחים במאכל ומשתה, אלא רק מחוץ למפלס הסמוך לכותל: (חזו"ע עמ' תמ"ז ס"ס ג'). (*)

איש שאינו טהור, יולדת, מנעלים

ל. מותר לאיש אשר לא טהור וכן נדה, יולדת, לפני טבילתם להיכנס לכותל כי הכותל הוא חומת הר הבית, והעומדים לפניו הם עומדים מחוץ לחומת הר הבית, ולכן מותר להכנס גם במנעלים: (חזו"ע עמ' תמ"ח ס"ח. ומזה נראה שאף נדה יכולה ליגע באבני הכותל, ודלא כמש"כ הגר"א נבנצאל שליט"א ב"עיון הפרשה" גיליון קמ"ז, תשע"ז, עמ' קמ"ו. ובלא"ה חשש שם אפילו להשען ע"ג אבני הכותל, משום חשש איסור מעילה ואיסור טומאה, דביאה במקצת שמה ביאה. ולא קי"ל הכי שכ"כ להקל הגאון חזו"ע והגרשז"א ועוד. ועי' במנחת איש (שפירא, עמ' תשצ"ה סכ"ה) שכ' שמותר להתקרב עד הכותל עצמו, אך אין להכניס אצבעותיו לבין האבנים. והחזו"א גופא החמיר ע"ע והרחיק י"א אמה לפי עדות תלמידיו, (עי"ש הע' 48). והנה לענין ליקרב עד הכותל הכי נהיגי עלמא ליקרב אל הקודש מבלי חשש כלל. אך מש"כ שלא להכניס אצבעות, צ"ע לדעת הגאון חזו"ע אם יש להקל בדבר, וצריך בירור). (*)

השתמשות באבני הכותל

לא. אסור לנתוץ אפילו חלק קטן מאבני הכותל, אפילו להשתמש באבן לסגולה ולחולה וכדומה, וכן אסור לקחת לסגולה מהעפר שבין נדבכי הכותל משום לא תעשון כן לה' אלוהיכם: (*)

עשבים

לב. המקילים לקחת מהעשבים שבין נדבכי הכותל להשתמש בהם לסגולה יש להם ע"מ שיסמוכו, כי אין בהם שום קדושה:

(חזו"ע עמ' תנ"ג) (*)

פתקים בכותל

לג. יש שמניחים פתקים בכותל, אמנם אין בזה ענין כל שהוא, כי הקב"ה שומע תפילה, ויודע בלי פתקה, כי אין שכחה לפני כסא כבודו. [הגר"א נבנצאל שליט"א, ב"עיון הפרשה" (גיליון קמ"ז, תשע"ז עמ' קמ"ז)].
 אך לפעמים הדבר יכול לגרום חיזוק לאדם כגון שמבקש ברוחניות, כשכותב הדבר על הדף, ה"ז נטבע יותר בנפשו, ועי"ז עמל ע"ע לתקן דרכיו, וק"ו בבחור צעיר כשיתפלל ויכתוב שרוצה להיות גדול בתורה. ועוד יש שנפשם מרה עליהם וכשכותבים על פיתקה ושמים אצל אבני הכותל, נח זעפם ורוחם שבה להם. ולכן נראה שאין להזיחם ממנהגם. והמורה בדברים אלו ודומיהם צריך להיות שקול בדבר, ולא לילך אחר הדין גם כשיקוב את ההר. אך אמנם יש חשש למחמירים שלא להכניס האצבעות לבין אבני הכותל, שכאשר מכניס את הפתק בעומק כדי שלא יפול, הרי הוא נכנס בחששא זו].

קפנדריא

לד. הדבר פשוט שאין לעשות קפנדריא דרך הרחבה שלפני הכותל לקצר את דרכו, זולת כשבא להתפלל שמצוה שיעשנו קפנדריא, כדין בית הכנסת: (*)

ישיבה רגל על רגל

לה. אסור לשבת ליד הכותל המערבי רגל על רגל כשם שהדבר אסור בביהכ"נ דהוי שחץ וגאווה, (חזו"ע עמ' תמ"ז ס"ו). ואפי' בביתו אין ראוי לישב כך, מלבד אם עושה כן לשים על רגליו ספר, יש לו ע"מ שיסמוך: (*)

לא ימלא פיו שחוק

לו. אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה אפילו בשמחה של מצוה כגון חתונה או פורים, שנאמר אז ימלא שחוק פינו, אמן כן יהי רצון במהרה בימינו: (סעיף ו'). אבל אם יצא מירושלם ליותר

מל' יום, כשחוזר קורע על ראיית ירושלם והמקדש: (פס"ת סוף אות ד).

סומא

לז. סומא הבא אל הכותל, אינו חייב לקרוע, משום שהחיוב בראייה. (חזו"ע עמ' ת"מ).

קטנים בקריעה

לח. א"צ לחנך את הקטנים לקרוע, כי אנו מצפים שיבנה ביהמ"ק בב"א. (הגריי"ק והגריש"א, מ"ב דרשו מילואים עמ' 24 הע' 12. וכ"כ הגר"א נבנצאל שליט"א בעיון הפרשה גיליון קמ"ז תשע"ז עמ' קמ"ד).

ערי יהודה וירושלם

לט. בזמנינו אין נוהגים לקרוע על ערי יהודה [חזו"ע... ופס"ת תקס"א אות א', מ"ב דרשו הע' 1] ויש שאין נוהגים לקרוע גם על ירושלם, משום שהיום היא בשלטון ישראל. (עי' מ"ב דרשו הע' 2 וחזו"ע) אולם הגר"א נבנצאל שליט"א (בעיון הפרשה שם עמ' קמ"ג) כ' שכיון שבטלה אכילת קדשים ומעשר שני, וכל התלוי בקדושתה, לכן למרות שמתגוררים בה יהודים צריך לקרוע. והביא שם כן ממנחת שלמה (ח"א עמ' רפ"ח) מטעם שאין אנו יכולים לעקור בתי ע"ז שבתוכה. מאידך באגר"מ (ח"ד סי' ע' או' י"א) הקל].

מ. נראה שמותר להתעכב ולא לקרוע על ירושלם עד שרואה מקום המקדש, ואז קורע קריעה אחת. (כ"ד הגריי"ק קנייבסקי זצ"ל, וביאר שמש"כ הש"ע לקרוע פעמיים, אינו אלא לכתחילה. הובא במ"ב דרשו מילואים עמ' 24 הע' 10 ?)

נשק

מא. חייל הנכנס אל הכותל המערבי ונשק עליו באופן גלוי, ראוי לו להצניע את נשקו תחת מלבושיו, מפני כבוד המקום. ואם א"א לו לעשות כן מפני סיבה בטחונית וכיוצא, יש לסמוך על הפוסקים המתירים. (עי' שו"ת יחו"ד ח"ה סי' י"ח, וחזו"ע עמ' תמ"ז ס"ד).

נישוק בניו בכותל

מב. אין ראוי לאדם לנשק את בניו או קרוביו בכותל, שאין להראות חיבה ואהבה במקום הקדוש הזה אלא להקב"ה לבדו. אולם מותר לבנים לנשק ידי אביהם או רבם שם. (חזו"ע עמ' תמ"ז ס"ה ובהערה י"ג).

מתפללין שמו"ע אל מול הכותל

מג. כשמתפלל (שמו"ע) בכותל, יש לסמוך על מנהג העולם להפנות פנים אל מול הכותל, היות שהשכינה לא זזה מעולם מכותל המערבי, ונחשב כעומד בפני רבו, שאין זה יאה לצדד פניו ממנו. (הגר"א נבנצאל בקובץ עיון הפרשה גיליון קמ"ז, תשע"ז עמ' קמ"ו).

גב כנגד הכותל

מד. אין לעמוד עם הגב כנגד הכותל, אא"כ עומד לשים אזנו לשמוע קריאת התורה, או בעת ריקוד הקפות. (שם)

ריקוד בכותל

מה. דעת הגרשז"א לא היתה נוחה מריקוד ליד הכותל, וכי אדם שמתו מוטל לפניו ר"ל יפתח בריקודים?! ומ"מ אמר שאין למחות ברוקדים. (עי' הליכות שלמה ח"א פ"ו ובהערה 40). אבל בעת ריקוד הקפות בשמחת תורה מצוה הוא, כי הרי רוקד לכבוד התורה. (שם).

שטח החפירות

מו. אין להכנס לשטח החפירות שמדרום להר הבית מזרחית יותר מכנגד הכותל המערבי, משום שיתכן שמקום זה היה חלק מהר הבית, והכתלים הנוכחיים הם מזמן חדש יותר. (עי' בשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' י'). (שם).

סימן ז' (ק"ח)

הלכות תענית יחיד

תענית ותפילה על כל צרה שלא תבא

א. כשם שמצוה על הצבור להתענות ולהתפלל על כל צרה שלא תבא, כך מצוה על כל יחיד שאם באה עליו חס ושלום איזו צרה, כגון שהיה לו חולה בתוך ביתו, או שהוא תועה בדרך, או חבוש בבית האסורים על ידי עלילה, מצוה עליו שיתענה ויתפלל אל ה' ויבקש רחמים מאתו יתברך שיושיעהו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שלא יאמר האדם חס ושלום מקרה היא הצרה, שנאמר והלכתם עמי בקרי, והלכתי עמכם בחמת קרי. פירוש כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו, אם תאמרו שהוא קרי, אוסיף עליכם חמת אותו קרי. אבל צריך האדם לדעת כי בחטאיו הביא עליו האלהים את כל הרעה הזאת, ויפשפש במעשיו, וישוב אל ה' וירחמהו: (סימן ק"ח סעיף א')

קבלת תענית, ימים רצופים

ב. יחיד הרוצה להתענות, צריך לקבל התענית עליו ביום שלפניו בתפילת המנחה. דהיינו בברכת שמע קולנו, יהרהר בליבו שהוא מקבל עליו להתענות. ואחר יהיו לרצון קודם אלהי נצור, יאמר, רבון העולמים, הריני לפניך בתענית יחיד מחר. יהי רצון שתהא תפילתי ביום תעניתי מקובלת. ואף על פי שאוכל ושותה אחר כך עד שיעלה עמוד השחר, (עיין לעיל סימן ק"ב סעיף ו') אין בכך

כלום. וכך אם רוצה להתענות איזה ימים זה אחר זה, אף על פי שיאכל וישתה בלילות שביניהם, די בקבלה אחת. אבל אם מקבל עליו איזה ימים שאינן רצופין כגון שני, חמישי ושני, יש לקבל עליו כל יום במנחה שלפניו: (סעיף ב')

קיבל התענית בהרהור ושלא בשעת תפילת מנחה

ג. אף אם לא קיבל עליו את התענית בפיו, אלא בהרהור קבל עליו וגמר בדעתו להתענות למחר, ואפילו שלא בשעת תפילת מנחה אלא קודם תפילת מנחה או אחר כך בעוד שהוא יום, הוי קבלה וחייב להתענות: (סעיף ג')

דואג, אונן

ד. כל השרוי בתענית, לא ינהג עידונים בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהא שמח וטוב לב אלא דואג ואונן, כמו שנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו: (סעיף ד')

רחיצת הפה

ה. בתענית יחיד, מותר לרחוץ את פיו במים בבקר, כדלעיל סימן ק"ב סעיף ט': (סעיף ה')

קבל סתם בענין השלמה

ו. אם קיבל עליו סתם להתענות, חייב להשלים עד צאת הכוכבים, וי"א שזה אפילו בערב שבת, ויש מקילין (עיין לעיל סימן ק"ב סעיף ג'): (סעיף ו')

פרסום התענית

ז. המתענה ומפרסם את עצמו להתפאר, הוא נענש על כך. אבל אם מפצירין בו לאכול, מותר לגלות שהוא מתענה. אך אם מתענה משום תשובה על עוונותיו שנודעו לרבים, טוב שיפרסם כדי שממנו יראו וכן יעשו: (סעיף ז')

עננו, ריבון כל העולמים

ח. המתענה אפילו תענית יחיד, בין תענית נדבה בין תענית חלום, אומר עננו בתפילת ערבית שחרית ומנחה בשמע קולנו, כמו בתענית צבור (ואף על פי שהוא יחיד, אומרו בלשון רבים, ואל ישנה ממטבע שטבעו חכמים). ואחרי אלהי נצור, קודם יהיו לרצון, טוב שיאמר, רבון כל העולמים גלוי וידוע לפניך שבזמן שביהמ"ק קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו, ואתה ברחמיך הרבים מכפר. ועתה בעוונותינו חרב ביהמ"ק ואין לנו מקדש ולא כהן שיכפר בעדינו, לכן יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט היום, כחלב מונח על המזבח לפניך, ותרצני: (סעיף ח')

אימתי לווה תעניתו

ט. מי שנדר להתענות יום אחד או עשרה ימים, ולא פירט איזה יום או ימים, אלא שאמר סתם, אף על פי שקיבל עליו בשעת מנחה להתענות למחר, אם אירע לו צורך גדול לאכול, כגון שקורין אותו לסעודת מצוה אף על פי שאינו שייך לסעודה, או שאדם גדול מפציר בו לאכול וקשה לו לסרב כנגדו, או שהוא מצטער, הרי זה לווה תעניתו ויכול לאכול היום אף על פי שכבר התחיל להתענות, ומתענה תחת יום זה יום אחר. ודוקא בענין זה, דמה שקיבל עליו

התענית היה רק בשביל לקיים את הנדר. אבל אם לא נדר מתחילה, רק שקיבל עליו בשעת מנחה להתענות למחר, אפילו מצטער אחר כך הרבה, אינו רשאי ללוות תעניתו לפרעו ביום אחר: (סעיף ט')

י. וכן אם בשעת נדרו פירט ימים ידועים, וגם קיבל עליו בשעת מנחה, שוב אינו יכול ללוות תעניתו: (סעיף י')

אימתי פודה בממון

יא. מי שקיבל עליו להתענות ומצטער הרבה בתעניתו, יש אומרים שיכול לפדותו בממון כפי עשרו, ונותן את הדמים לעניים. אבל בתענית שמחמת נדר, לא מהני פדיון. וכן בתענית שגזרו הצבור, לא מהני פדיון, אלא אם התנו כן הצבור: (סעיף י"א)

החלפת ימים

יב. מי שנדר להתענות שני חמישי ושני, מותר לו להחליף ולהתענות חמישי שני וחמישי. אבל לא ימים אחרים, כי מִסְתַּמָּא היתה כוונתו להם דוקא, מפני שהם ימי דין: (סעיף י"ב)

אכל שלא בהיתר

יג. אם אכל שלא בהיתר ביום שנדר להתענות בו, בין בשוגג בין במזיד, חייב להשלים את התענית גם לאחר האכילה. (וראוי לו להתענות אחר כך שני חמישי ושני, לכפרה על מה שאכל). אך אם לא פירט בתחילת קבלת תעניתו יום מיוחד, אף שקיבלו על עצמו במנחה שלפניו ואכל כזית בכדי אכילת פרס, או שתה כמלוא לוגמיו, איבד תעניתו ויכול לאכול באותו היום אלא שחייב לצום יום אחר תמורתו: (סעיף י"ג)

המענה על צרתו ועברה, וכדו'

יד. יחיד המתענה על צרתו ועָבְרָה, או שמתענה בשביל חולה ונתרפא או מת, צריך להשלים כל התעניות שקיבל עליו. וכן אם קיבל עליו תעניות או שאר מצוה עד שייעשה בנו בר מצוה ומת הבן קודם, צריך הוא לקיים את נדרו עד השעה שהיה ראוי להיות בנו בר מצוה. אבל אם נודע לו שקודם שקיבל עליו להתענות כבר עברה הסיבה דהוי קבלה בטעות, אינו צריך להשלים: (סעיף י"ד)

חלום רע

טו. יפה תענית עם התשובה לבטל חלום רע, כאש לנעורת. ודוקא בו ביום. ומכל מקום אינו מחוייב להתענות, כי החלומות שוא ידברו. אבל מחוייב לעשות תשובה, ולעסוק כל היום בתורה ותפילה: (סעיף ט"ו)

תשובות

שהיו לעיני מרן שליט"א

תשובה א'

בדין קטן שהגדיל בתענית שנדחה

קטן שהגדיל ביום תענית שנדחה מיום שבת ליום ראשון, האם חייב הוא להתענות. וצדדי הספק, האם תענית דיום ראשון הוא בגדר תשלומין לשבת, וכשם שאינו חייב להתענות בשבת מפני שוהא עדיין קטן, כך אינו חייב בראשון. או שחכמים כיון שידעו שיהיו שנים שיחול בשבת, עקרו התענית משבת לגמרי ונתנוה ביום ראשון, וכאלו תחילת החיוב הוא ביום ראשון, וכיון שהגדיל בראשון חייב להתענות, שהיא כתענית חדשה ואינה תשלומין לשבת.

בחזו"ע (עמ' ס"ח הע' ט') הביא כמה ראיות לזה דתענית נדחה אינו אלא תשלומין, וכיון שלא היה מחוייב בתענית כיון שחלה התענית בשבת והיה הוא קטן, שוב אינו מחוייב בתשלומין. (א) שהרי בש"ע (סי' תקנ"ט ס"ט) פסק שבעלי ברית אינם מתענים ביום תענית דחוי, מוכח דקילא טפי כיון שהוא תשלומין לשבת ולא עיקר החיוב. והזכירו ראייה זו כמה אחרונים שהביאם שמה. ולדעתי הקלושה איני רואה מזה ראייה גמורה, כי אה"נ שתענית דחוי קלישא לה טפי, אך לא משום שנדחתה, אלא משום שסיבת התענית כעת אינה קיימת. ולא מיבעיא בשאר תעניות דפשיטא שסיבת התענית ביום אחריו אינה קיימת, אלא אפילו בת"ב שההיכל נשרף בעשירי, ובדין שהיו מתענים בעשירי, ולמה קבעוהו בתשיעי? מפני שבו התחילה הפורענות. כמש"כ בירושלמי (תענית פ"ד ה"ו). מ"מ עיקר סיבת התענית ראו לקבעה על תחילת הפורענות שהוא הזמן הגורם, והוא עיקר זמן הפורענות לא ההמשך, שהוא כבר תוצאה אחר שהתחיל המחבל וקיבל רשותו. (והרי ראינו צרות של עמנו שהחלו בתשעה באב כגון מלחמות העולם הראשונה והשניה ועוד, ונמשכו גם בחודש אדר, מוכח שאחר שהחלה הצרה יש לה כח להמשיך אף בחודש השמחה.) וכיון שעבר יום התשיעי שהוא עיקר גורם התענית איקלישא לה תענית דחוייה כי הסיבה איננה.

ב) הביא שם מחגיגה (ט.) חיגר ביום ראשון של החג ונתפשט ביום שני שפטור מן הראייה ומן החגיגה, כי תשלומין הוי לראשון. ודמי נמי למ"ש הרא"ש (סוף מו"ק) שקטן שאירע לו אבל והגדיל בתוך שבעה, הואיל שבשעה שחלה עליו אבילות היה פטור מחמת קטנו, פקע ממנו חיוב אבילות לעולם, כיון דגברא לא חזי, עי"ש. ולדידי לא מיפרשא מילתא, דהתם ודאי דהוי תשלומין, (דס"ל להרא"ש דלא כדעת מהר"ם רוטנבורג דל"ה תשלומין, וכבר דנו בדבריו נושאי כלי הש"ע ביו"ד סי'...) ואי הוי תשלומין פשיטא שקטן יפטר. אך הכא י"ל דלא הוי תשלומין כלל לכו"ע כי מעיקרא כיון שידעו חז"ל שיחול בשבת, מעיקרא תקנוה בראשון, לא בגדר תשלומין רק כאילו אז הוא תחילת חיובה. וא"כ זה הקטן שגדול הוא ביום ראשון חלה עליו חיוב תענית זו.

ג) מאידך בשו"ת אבני נזר (סי' תכ"ו) כ' דתענית זו תשלומין היא. ואין לומר דמלכתחילה עקרוה משבת ותקנוה על ראשון, שהרי פסק הרמ"א (סי' תקנ"ד) שדברים שבצנעא נוהגים בת"כ שחל בשבת, וכן נוהגים בני אשכנז, אלמא שלא נעקר ת"כ לגמרי כשחל בשבת, עי"ש. ולענ"ד נראה שאין המכוון שממין דפליג על הרמ"א תהיה ראייה להיפך, שמלכתחלה עקרוהו חז"ל ושמוהו בראשון, כי באמת אפ"ה אין ראייה ממין כן, רק שמן הרמ"א מוכח ודאי לאידך גיסא דהוי תשלומין, דאי חז"ל עקרוהו לגמרי למה יאסר באבילות דצינעא, ובהכרח דחז"ל לא עקרוהו. וכבר כ' כן הגאון חזו"ע (עמ' ס"ט) שאף למרן אין הכרע. [על אף שעדיין יש להתעקש ולומר שכיון שבו ביום סו"ס התחילה הפורענות, יש לנו לקיים זכר לאבילות זו, אע"פ שלענין התענית עקרוהו לגמרי]. אבל ממרן אין הכרע גמור לכאן או לכאן, כי אף שנאמר דהוי תשלומין דשבת, ולא נעקר האבילות משבת לגמרי, מ"מ באבילות זו הישנה דקילא מאבילות ממש, אין לנו לעשות לה זכר בשבת כלל, ובפרט דהוא אבילות דרבים ובכה"ג אין לכו"ע לנהוג בה אבילות, דמתחזי כזילותא דשבתא. ועוד דהוי כעין פרהסיא, דכו"ע ידעי דאינון באבילותא. משא"כ באבילות דיחיד הקלו לזה היחיד באבילותו שלא לקיים תשמיש המטה, כי אי"ז פוגע בעונג שבת הכללי.

וביותר י"ל דאם גבי תשעה באב חז"ל עקרוהו לגמרי משבת, למה לא יעשו כן גם באבילות דעלמא, שכיון שודאי אחד מן הימים יחול בשבת, יעקרו האבילות משבת ויתנוה ביום ראשון חילוף השבת, וזה ודאי דאינו כן, כי הרי אחר שבעה קמים מאבילותם ושבת בכללם. וא"ת דהתם שאני כיון שדברים שבצינעא שייכים בשבת, משא"כ הכא שאין תענית שייכת בשבת, ולכן מתוך שהוצרכו לדחותה עקרוה לגמרי, לאפוקי מהתם שלא הוצרכו לדחותה ממש. הרי אף התם שייכים ענייני צינעא להרמ"א, והתענית הרי היא כשאר ענייני האבילות הנדחים כיון שאינם בצינעא, והרי ת"ב ממש כאבילות דעלמא. וא"כ להרמ"א הכי מוכח דלא עקרוהו חז"ל כשם שלא עקרוה לאבילות דעלמא. ואף למרן הרי יכלו חז"ל לתקן לקיים אבילות דצינעא גם בת"ב דחוי ולא יוצרכו לעקרו לגמרי, ושוב הוי כאבילות דעלמא דמדלא עקרו האבילות משבת לגמרי, הכא נמי לא נימא דקרוה לת"ב לגמרי. זולת א"נ שלא רצו חז"ל לפגום בעונג שבת הכללי, וכנזכר. ומ"מ אין טעם לעקור כשאפשר לדחות, וכדבעינן למימר לקמן בסמוך. ולפום כל הני מילי אין לנו ראייה ברורה מן הכתובים, רק מן הסברא הנז"ל, שיש לנו להשוות אבילות זו עם אבילות דעלמא. ולכאורה י"ל מסתמות מרן דפסק (בסי' תקנ"ט ס"ט) שבעלי ברית פטורים, מ"ט לא חידש טפי דאף קטן שהגדיל פטור. וי"ל דהוה פשיט"ל שהוא תשלומין, אך בבעלי ברית שנתחייבו קודם למה לא יתחייבו כעת ומה נפק"מ כשנדחה, קמ"ל דסו"ס קילא טפי.

ועוד יש לי לסבו"ר סב"ר פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה, כי למה נצריך לחכמים לתקן לנו זאת התקנה שהתענית מעיקרא תדחה ליום ראשון, הלא בזה אין כל נפק"מ, כי באבילות דשבת בכל אופן יש כאן מחלוקת בין מרן להרמ"א, ויש לפרש מחלקתם לשני הצדדים. ובקטן נמי אין הדין מוכרע. וא"כ למה איפוא יטריחו עצמם לתקן תקנה זו בעוד דממילא תענית זו תדחה, והרי לא פירשו לנו שום דין היוצא מזה, ומכאן יראה בפשוט דתשלומין הוא וקטן פטור.

וכן דעת גדולי הפוסקים בדור שלפני פנינו האבני נזר (סי' תכ"ו) ומהרש"ם (ח"ג סי' שס"ג). כי המהרש"ם כ' בסיפא דמילתא דודאי הוי תשלומין, ואף

להקל הוא. ואף שבקטן רצה להחמיר, הוא משום שאף קודם לזה היה מחוייב מדין חינוך, וא"כ אין שייך לומר כיון דאדחי אדחי. (וזה מתאים למש"כ הגרב"ץ באול"צ ח"א בענין קטן שהגדיל בספירת העומר והבאנו דבריו במועדי השם שם בחלק התשובות, עי"ש). הרי שהחמיר בו צד אחר, וכבר דן עליו הגאון חזו"ע ודחה דבריו. ופש גבן דהוי תשלומין, ודין קטן נמי בכלל. וזה נראה פשר דבר דפליגי האחרונים ז"ל בדעתו דמהרש"ם לענין קטן, שבשו"ת בית אבי (ח"ד סי' נ"ח) ועוד, כ' דס"ל להקל. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' ע"ב וח"ו סי' ע') ס"ל שדעתו להחמיר. כי הגר"ש וואזנר תפס דבריו לענין קטן בפרט, ובית אבי תפס הכלל שלו, כי בקטן גופא יש לדחות.

תשובה ב'

בדין שמיעת כלי שיר בזה"ז אחר החרבן

המקורות בש"ס לאיסור שירה

גמ' מסכת סוטה (מח.) משבטלה סנהדרין בטל השיר בבית המשתאות, שנא' (ישעיה כ"ד ט') בשיר לא ישתו יין. וסמכו על הכתוב באיכה "זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם". ובגיטין (ז.) שלחו לי' למר עוקבא בר חמא זמר מנא לן שאסור? שלח להו שנאמר "אל תשמח ישראל אל גיל בעמים". ופריך ולמה לא שלח להם מן המקרא "בשיר אל ישתו יין". ומשני שממקרא זה לא היינו אוסרים אלא בשיר של נגינה (פי' שהוא דבר הלמד מענינו, שכתוב לפני כן בפסוק ח' "שבת משובש תופים, חדל שאון עליזים, שבת משובש כינור", יח"ד ח"א סי' מ"ה) אבל שירה בפה היינו מתירים, קמ"ל שיש לאסור גם שירה בפה.

גמ' סוטה (שם) אר"ה זמרא דנגדי (מושכי ספינות בחבל שאינו אלא לזרזם במלאכתם). ודבקרי שרי (שמזמרים בשעה שחורשים, ואינו אלא לכוון את השוורים לתלמיהם שהולכים לקול השיר שהוא ערב עליהם). דגרדאי אסור (שאינו אלא לשחוק).

להרמב"ם שירה בפה נאסרה על היין, ובכלי זמר אף בלא יין

כ' הרמב"ם (פ"ה מתעניות הי"ד) "משחרב ביהמ"ק גזרו חז"ל שלא לנגן בכלי שיר ובכל מיני זמר, וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהם, ואסור לשמעם מפני החרבן. ואפילו שירה בפה על היין אסורה, שנאמר בשיר אל ישתו יין. וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות והודאות להשי"ת על היין". עכ"ל. מוכח מדבריו ששירה בפה נאסרה כשהיא על היין, ושירה בכלי זמר אסורה אף בלא יין.

לרש"י ותוס' הכל נאסר על היין

אמנם ברש"י ותוס' כתבו דאין לאסור שירה אלא בבית המשתה, ולא חילקו בין שירה בפה ושירה בכלי זמר, שכן אמרו בגמ' (גיטין ז.) זמרא מנא לן

דאסור? פרש"י היינו לשורר בבית המשתאות. ובתוס' שם כתבו וכן משמע מקושיית הגמ' "ולישלח להו מדכ' בשיר לא ישתו יין". וכן שנינו בסוטה (מת.) משבטלה סנהדרין בטל השיר בבית המשתאות, שנאמר בשיר לא ישתו יין. וראוי להחמיר גם באופן הנזכר בירושלמי שהיה ראש הגולה ישן ומתעורר לקול זמר שמתענג ביותר, עכ"ד התוס'. הרי שהסכימו לשיטת רש"י שאין לאסור אלא בבית המשתה ולא חילקו אם בשירה בפה או ע"י כלים. אלא שהוסיפו שיש להחמיר גם אם ישן ומתעורר לקול זמר שאז הוא מתענג ביותר, וזה ע"פ דברי הירושלמי (פ"ג דמגילה ה"ב) מר עוקבא שלח לראש הגולה שהיה ישן ומתעורר מתוך זמרה, ישראל אל תשמח אל גיל כעמים (שינה מל' הפסוק כדי שלא יצטרך לשרטט, עי' תוס' גיטין ו: ד"ה א"ר יצחק, שו"ת יחו"ד ח"א סי' מ"ה, וכ"כ מהרש"א גיטין ז.)

להירושלמי הטעם משום דברי נבלה

והנה בירושלמי (סוף סוטה) שנינו א"ר חסדא בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהם, ולא היו אומרים דברי נבלה בשיר, אבל עכשיו שאין אימת סנהדרין עליהם, הם אומרים דברי נבלה בשיר. ר"ל דזהו הטעם שמשבטלה סנהדרין בטל השיר בבית המשתאות, ומזה שמענו דהטעם שאין לשמוע שיר בבית המשתה הוא משום דברי נבלה בשיר, ומ"מ מר עוקבא אסר לראש הגולה שהיה ישן ומתעורר מתוך זמרה אע"ג דלא מיירי התם כשיש נבלה בשיר, משום דמ"מ רז"ל גזרו ע"כ השירים, שמא יבואו לעשות דברי נבלה בשיר.

להרמב"ם הטעם משום שמחה יתירה אחר החרבן

אכן שפתי הרמב"ם ברור מיללו טעם אחר לביטול השיר בבית המשתה משום ש"אסור לשמוח בהם, ואסור לשמעם מפני החרבן", הרי שאסר משום שמחה יתירה ואין לנו לשמוח בשירה וזמרה אחר ששבת משוש חיינו וחרב בית מקדשינו ותפארתינו, ולכן לא תלה דין זה בביטול הסנהדרין כהש"ס "משבטלה סנהדרין בטל השיר בבית המשתאות", אלא תלה דין זה בחרבן "משחרב ביהמ"ק גזרו חז"ל שלא לנגן בכלי שיר". ואף

שביטול הסנהדרין היה מ' שנה קודם החרבן (בית שני) (ראה שבת טו.??), מ"מ תחילת החרבן היה בביטולם, ושכחת התורה החלה מאז.

רב האי גאון משמע דס"ל כטעם הירושלמי

מאידך רב האי גאון נראה שדעת אחרת עמו שכן כתב בתשובה, הובאה בתשובת הגאונים (הרכבי סי' ס') ובסגנון קצת שונה הובאה בס' שירה כשרה (עמ' ל"ו ועמ' כ"ג) "מנהג כל ישראל בבתי משתאות סתם (נר' כוונתו בשמחת הרשות) וכ"ש בבית חתן וכלה (שהיא שמחה של מצוה) שמשמחין אותם בקולות של שמחה, ואומרים דברי שירות ותשבחות לפני הקב"ה, וזוכרים חסדיו עם ישראל מקדם, ומקוים גילוי מלכותו והבטחותיו הטובות, ובשורות נחמות שבישרו הנביאים את ישראל, ופיוטים הרבה בקול נגינות, ואין אדם מישראל נמנע מכל אלה. וזמרא דאסר מר עוקבא, היינו נגינות של אהבת אדם לחבירו, ולשבח אדם נאה בפיו, ולקלס גבור בגבורתו וכיו"ב כגון שירים של ישמעאלים הנקראים "אשעאר אלגזל" (ר"ל שירי צחות, יחו"ד ח"א סי' מ"ה), והאי זמרא אפילו בפומא אסור וכו', והא דאמרינן (בסוטה מח.) רב הונא בטיל זימרא, קם מאה אווזי בזוזא ומאה סאה חיטי בזוזא ולא איבעי, אתא ר"ח זלזיל בי, איבעאי אווזא בזוזא ולא אישתכח – לא על שירי ישראל אמרו, אלא על שירי גויים, ע"כ. מדאסר נגינות של אהבת אדם לחבירו, משמע דהוא משום חשש שיבואו לדברי נבלה, וזה כטעם הירושלמי. שאם הטעם הוא משום "שמחה יתירה" וכד' הרמב"ם, למה נחלק בין שירים אלו לשירים אחרים, ואם יש בהם שמחה יתירה (כגון שהם עם כלי זמר) אף בהם נאסור, ואם אין בהם שמחה יתירה (שהם בפה בלבד) לא נאסור אף בהם.

הרמב"ם בפירוש המשניות לשיטתו בהלכות

ולכן תמצא שהרמב"ם בפיהמ"ש לאבות (ספ"א) התיר שירים אלו שכי' על המשנה ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה – וודע, כי השירים המחוכרים באיזו שפה שתהיה, אינם נבחנים אלא לפי ענייניהם והולכים בהם ע"פ חלוקת הדיבור שאמרנו, ולא ביארתי זאת אע"פ שהוא ברור, אלא לפי

שראיתי נכבדים וחסידים מאומתנו כשהם מצויים במסיבת משתה יין או חתונה או זולתה, ורצה אדם לשיר בלשון ערבי, אפילו היה ענין אותו השיר בשבח הגבורה או הנדיבות, וזה מן החלק הרצוי, או בשבח היין, הרי הם מתנגדים לזה בכל אופן של התנגדות, ואינם מתירים לשמעו. ואם שר המשורר איזה פיוט מן הפיוטים העבריים, אין מתנגדים לזה ואין זה חמור בעיניהם, אע"פ שענין השיר אפשר שיש בו מן המוזהר עליו או שאינו רצוי. וזו סכלות גמורה, כי הדיבור אינו נאסר ומותר ורצוי או אינו רצוי, ויהיה מצותו באמירתו מצד שפתו אלא מצד עניינו, שאם היה ענין אותו השיר נעלה, צריך לאמרו באיזה שפה שתהיה. ואם היה עניינו פחיתות, צריך לזנחו באיזו שפה שתהיה. ע"כ ועע"ש.

הרי שלך לפניך שכ' שאם ישירו בשבח הגבורה או הנדיבות או בשבח היין אין בזה כל אָנן, ולפ"ד רב האיי גאון ה"ז איסור גמור. והרי זה עד מוכיח ועד ממהר למאי דכתיבנא לעיל דפליגי בטעם האיסור, דלפ"ד רב האיי גאון היינו טעמא משום שירי נבלה, וכיון שאלו השירים אין בהם שירות ותשבחות לאל עליון, גם זה אסרו שמא יבואו לדברי נבלה. אמנם הרמב"ם ז"ל ס"ל דהיינו טעמא דאסרו משום שמחה יתירה, וכל שאין בו שמחה יתירה כגון שהוא שר בפיו בלא כלי זמר, (או אף בכלי זמר אם הוא בחתונה וכיוצא שמוותרים שם כלי זמר) לית ביה חששא כלל.

רש"י ותוס' ס"ל כדעת רה"ג

ונראה דאף רש"י ותוס' אזלי בדרך זו דרב האיי גאון ולכן אסרו שירה דוקא על היין, ולא חילקו בין שירה בפה לשירה בכלי זמר, משום דיין מרגיל לשחוק וקלות ראש ובזה גזרו חז"ל. אבל הרמב"ם בחלקות ישית דשירה בכלי זמר אף שלא על היין אסורה דמשום שמחה יתירה נגעו בה והא איכא, ושירה בפה אסורה דוקא על היין, כי אז יש בה שמחה יתירה דיין משמח אלודיים ואנשים.

כמה נפק"מ בין הטעמים, א) נזכרה לעיל. ב) ביין שבתוך המזון
ועוד נפק"מ ישנה בין הרמב"ם להתוס' לפי הנזכר, דבהגהות מרדכי (ריש גיטין) כ' "זמרא מגא לן דאסור, מצאתי בתוס' דהיינו במשתה בלא אכילה הוא דאסור, שזה דרך הגויים, אבל במשתה של אכילה מותר", ע"ש. ופריש טעמיה ביחו"ד (ח"א סי' מ"ה) "לפי שבמשתה בלא אכילה יש שכרות והוללות, ובאים ג"כ לידי קלות ראש ופריצות, אבל יין שבתוך המזון אינו משכר, (ירושלמי פסחים פ"י ה"ו)". עכ"ד. וא"כ זהו דוקא לתוס' דס"ל דמשום שחוק וקלות ראש אתו עלה, אבל להרמב"ם דהוא משום שמחה יתירה, אף ביין שבתוך המאכל נמי יש שמחה, ויש לאסור. מיהו לפי מה שיתבאר לקמן דטעם כלי זמר דוקא הוא משום שמחה יתירה, אבל טעם דשירה בפה על היין הוא משום שחוק וקלות ראש, לא יהיה נפק"מ בזה, והרמב"ם יודה לתוס'.

ג) אם רגיל להתעורר ע"י שירה

ומזה הטעם נמי כתבו בתוס' להחמיר כההיא דירושלמי שלא להתעורר ולישן ע"י שירה "לפי שרגיל בזה" (כך פירשם הטור ועוד, והביאם הרמ"א להלכה סי' תק"ס ס"ג) ואי משום שמחה יתירה מה יועיל ומה יציל כשרגיל בכך, ואין לנו לחלק אלא בין שירה בפה שאין בה שמחה יתירה לשירה בכלי זמר שיש בה שמחה יתירה, ולכל היותר יש לנו להחמיר בזמן זה שמתענג ביותר אף בשירה בפה, אך אין לנו לחלק אם הוא באקראי או רגיל בכך. אבל התוס' לטעמייהו אזלי דהוא משום שחוק וקלות ראש, אמטו להכי יש להחמיר בגוונא שרגיל בכך שאז מרגיל עצמו לשחוק וקלות ראש ויש יותר חשש. ועכ"פ אין נראה דמיירי התם בשירות ותשבחות לקב"ה. (אך שיל"ע לפ"ז למה לא הקל לו בשירות ותשבחות להי"ת ואסור לו בסתמא, וצ"ע). [מיהו בתוס' כתבו "משום שמתענגים ביותר" וכן הבין הר"ן (גיטין ז.) שכ' מ"מ ראוי להחמיר שלא להתענג בשיר ביותר אפילו שלא בבית המשתה, כדאיתא בירושלמי וכו' ע"ש. ולא חילק בין רגיל לאקראי, מוכח דליכא נפק"מ בזה, וא"כ לכאורה אין מתוס' הכרע, ואפשר דס"ל נמי משום שמחה יתירה].

(ד) נעימות בלבד

עוד יש בזה נפק"מ באופן ששומע ממנגינות של כלי זמר בלא מילים כלל, דלהרמב"ם סו"ס איכא שמחה יתירה. ולרב האיי גאון (ורש"י ותוס') נראה דכיון דליכא הכא חשש דדברי נבלה שרי. ומצאנו בתשובת הרמב"ם ז"ל (סי' רכ"ד) שכ' "ידוע שעצם הזמר והניגונים כולם אסורים אפילו אין אומרים עליהם מילים כלל". עי"ש. אבל להחולקים מסתבר שיתירו בזה.

(ה) שירות ותשבחות להי"ת, אם מותרים לכתחילה או מצד המנהג לבד
 ואחר כן תבוא אל דברי הרמב"ם ז"ל בהיתר דשירות ותשבחות להי"ת ותבינהו על נכון בע"ה. שאחר שכתב גוף האיסור לשמוע כלי זמר (בפ"ה מתעניות הי"ד הנז"ל), הוסיף "וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות או שיר של הודאות לאל וכיוצא בהן על היין". ודקדק רבינו שליט"א בס' שירה כשרה (סוף עמ' י"ח ד"ה ברמב"ם) שנראה כוונתו שמצד הדין אינו כן, אבל כך נהגו "מנהג ישראל תורה" ולכן הוא לא מערער על הדבר, עי"ש. (וכ"כ רבינו שליט"א בשע"ה (ח"ג סי' ק"ה עמ' ק"מ הע' מ"ד) לענין המנהג שלא לעשות מלאכה עד חצות שכתבה מהרי"ץ בלשון "שכבר נהגו"). ולהנזכר לעיל א"ש דסו"ס איכא הכא טעמא דשמחה יתירה אחר החרבן, אבל מ"מ נהגו להקל כיון שהוא צורך מצוה. משא"כ לרב האיי גאון וסיעתו מלכתחילה הכי דינא דשרי, שהרי לא אסרו אלא דברי נבלה, א"כ לא אסרו אלא את הקרוב אליו שהם שירים תפלים בלא לחלוחית קודש, כגון שירי גבורה ונוי האדם וכיו"ב, אבל שירי קודש פשוט שלא אסרו מעיקרא, ואין שום טעם לאסרם. ולכן רב האיי גאון כ' בפשוט להיתר שכ' "מנהג כל ישראל בבתי משתאות וכו'" ולא כ' הלשון "וכבר נהגו" דהוא לישנא דדיעבד. ובפרט לפי הנוסח שהובא בשירה כשרה עמ' כ"ג ול"ו) שכ' "הכין חזינא מנהג כל ישראל..." מוכח שכן נראה לו לדינא לכתחילה.

וכן תמצא בארחות חיים (הל' ת"ב סי' י"ד) שכ' "וזמרא דמנא היינו בכלי שיר, לעולם אסור בכל מקום, ואפילו ע"י שבחות של הקב"ה. ואיסורן מדברי קבלה שנא' אל תשמח ישראל אל גיל בעמים, ודברי קבלה כדברי

תורה" עי"ש. הלא ראית שסגר עלינו הדלת ואפילו ע"י שבחות של הקב"ה אסר. והיינו טעמא דס"ל דאסור משום חרבן ביהמ"ק, ולאן משום דברי נבלה. והראיה לזה שהרי כ' שהוא מדברי קבלה, ומקרא זה נאמר אחר חרבן ביהמ"ק הראשון וסנהדרין בטלו מ' שנה קודם חרבן בית שני, מוכח דאף כשסנהדרין עדיין היו קיימים, כבר אז חל האיסור לנגן בכלי שיר, הרי דאינו מטעם שירי נבלה שהרי יד סנהדרין תקפה עליהם, אלא משום החרבן. א"נ ס"ל כרבינו יונה על הרי"ף (ברכות לא.) שאסור למלאות פיו שחוק בעוה"ז, אינו משום החרבן. וא"כ זמרא ס"ל לאו"ח דאסורה גם משום כן.

דעת מאירי כטעם הירושלמי וכרה"ג

והנה המאירי (בגיטין ז.) דרך אחרת לו וס"ל כעין טעם הירושלמי (שביארנו כן ברב האי גאון) שכ' כל מיני זמר העשויים לשמחת הוללות ושלא לכוון בהם לשבח הי"ת אלא דרך קלות ראש ותענוג במיני מאכל ומשתה אסור לשמעו ולהשתעשע בו, בין כשנעשה הזמר בכלי שיר, בין בשירה על פה, [דס"ל כרש"י ותוס' דשירה בין בפה בין בכלי שיר אסורה דוקא על היין]. ומ"מ כל שיש בו שבח ותהילה להי"ת כגון פיוטים ומזמורים, מותר. וכו' שלא נאסר אלא כשעושה דרך פריצות. וזהו שאמר אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, כלומר כמנהג העמים. עי"ש. (אפשר דס"ל להמאירי ששינה לו המקרא ואמר "כעמים" ולא בעמים, כדי לבאר לו טעם הענין). מוכח דדוקא כשנעשה דרך קלות ראש ותענוג אסור. אבל להרמב"ם אף בלא זה כל שיש בו שמחה יתירה אסור, אלא שכבר נהגו לשמוח שמחה יתירה בשמחה של מצוה.

ביאור הש"ס לדעת הרמב"ם ולדעת רה"ג

לפי זה הבוא נבוא לבאר דברי הש"ס (סוטה מח.) אר"ה זמרא דנגדי ודבקרי שרי, דגרדאי אסור, שפי' רב האי גאון ז"ל בתשו' הגאונים (הרכבי סי' ס') "דהא דאמרי' בסוטה, אר"ה זמרא דנגדי ודבקרי שרי, דגלדאי אסור, היינו טעמא משום שחקר ר"ה וראה שהזמר של מושכי ספינות ורועי בקר

לא היו בהן דברי גידופים ולא דברים מכוערים, ויש בהן עזרה וסעד למושכי הספינות ולרועים, אבל הזמר של בורסיים חקר וראה שהיו בו דברים מכוערים ודברי פריצות ולכן אסרו". עכ"ד. הנה זה הפי' לא יכון אלא לשיטתו ולא לשיטת הרמב"ם, דהא הרמב"ם סבר דכל שהוא שמחה יתירה יש לאסור, וא"כ מה יועיל ומה יציל שאין כאן דברים מכוערים. אבל לרב האיי גאון דה"ט משום דברי נבלה, היכא דליכא פריצותא שריא. ורש"י אע"ג דלא פליג אטעמא דרב האיי כאשר הוכחנו לעיל, מ"מ פירש הדברים באנפא אחרינא, דנגדי ודבקרי שרי כיון שאין שומעים השיר לתענוג אלא לזרזם במלאכתם ולכוון השוורים לתלמיהם, ומיאן בטעמו דה"ג משום דהוא פשיטא שיאסר אם יש בו דברים מכוערים, ומאי קמ"ל ר"ה. וא"ת דר"ה אמר לבני דורו להרחיקם מן האיסור, מ"מ מה חידש הש"ס בזה בהביאו דברי ר"ה. (אלא דלכאורה מוכח מרש"י כאן דלא כרה"ג שהרי אי לאו ה"ט היה נאסר עליהם אף שאין כאן פריצותא, עי' בסמוך שנתבאר). והרמב"ם דבלא"ה אין טעמו כרב האיי צ"ל דסבר כרש"י, ויבאר דמיירי התם בכלי שיר ולכן אסור אף בלא יין. והמופת על כך מתשו' הרמב"ם (סי' רכ"ד) שכ' "ידוע שעצם הזמר והניגונים כולם אסורים אפילו אומרים עליהם מילים כלל לאמרם ז"ל "אודנא דשמעא זמרא תעקר" עי"ש. מוכח דפי' זמרא הוא קול נעימות זמר, היינו בכלים. וא"כ במה שאמר ר"ה 'זמרא' דנגדי ודבקרי שרי – ג"ז מיירי באותו הזמר. ולא עוד אלא שבאותה התשובה הלזו שמוכח שאפילו בפה אסור, שם גופא כ' כן דזה פי' "זמרא". וא"כ אין ראייה לב"ח שיובא לקמן. ואא"נ דזמרא כולל הכל כמו שנכתוב לקמן בע"ה, מ"מ זמרא סתם כולל גם כלי זמר, וכן מוכח מהריא"ז שהובא בשלטי גבורים (רפ"ה דברכות) דמיירי התם בנגדי ובקרי בכלי זמר ממש, עי"ש. ותו לא מידי. ורש"י ותוס' שאוסרים אף בלא יין ס"ל דהתם חמיר טפי משום שרגילים בכך, ודמי לריש גלותא שהיה ישן ומתעורר לקול כלי שיר דכיון דרגיל בכך אסור. ולפ"ז ליכא ראייה מהתם לאסור שירה בפה אף בלא יין, וזה דלא כהב"ח (סי' תק"ס). ועי' יחוד"ד (ח"א סי' מ"ה עמ' קכ"ט בהערה ד"ה והנה הב"ח).

ולכאורה תקשי לדעת הרמב"ם ז"ל מאחר שטעמו משום חרבן ביהמ"ק, למה לא גזרו על כך אחר חרבן ביהמ"ק הראשון, ויפרש כפשוטו שהאיסור הוא מדברי קבלה כדברי הארחות חיים שהובא למעלה, ולמה שיכל את ידיו לומר שהוא מדרבנן ואסמכתא בעלמא כמש"כ בתשובה (סי' רכ"ד). וכבר עמד בזה רבינו שליט"א בס' שירה כשרה (עמ' נ"ח). ובשלמא לרב האיי וסיעתו א"ש דאינו מטעם החרבן רק מטעם הסנהדרין, שמשבטלו הסנהדרין התחילו לשיר שירי נבלה, לכן לא גזרו בחרבן בית ראשון שאז עדיין היו סנהדרין ולא בטלו. ואפשר דטעמו דהרמב"ם משום שהחרבן הראשון היה לפרק זמן של שבעים שנה וידעו שאח"כ ישובו כבראשונה, משא"כ אחר חרבן בית שני שעדיין אנו בתוך הגלות החל הזה ועדיין לא נושענו, לכן גזרו ביותר. ומ"מ צ"ע על הארחות חיים מהגמ' גופא שמשבטלו הסנהדרין בטל השיר, הרי להדיא דאחר חרבן בית ראשון לא גזרו. וצ"ל דס"ל דבאמת גזרו אחר חרבן בית ראשון, אלא שכשנבנה הבית בשניה בטלה הגזירה, וכשבטלו הסנהדרין חזרו לגזירתם, שיש כאן תחילת חרבן ושכחת התורה. ואעפ"כ חשוב דברי קבלה כיון שמה שחזרו לגזירה זו היה זה משום גזירה ראשונה של הנביאים, ומה שבטלו גזירה זו אחר בנין בית שני אף שאין בי"ד אחר יכול לבטל דברי בי"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין (מגילה ב.), היינו משום דגזירה זו יש בה טעם גלוי וידוע ואדעתא דהכי לא גזרו וכאילו בתקנתם אמרו כל זמן שלא יבנה דוקא. א"נ מעיקרא גזרו כל זמן שיהיו בגלות דוקא, ולהדיא אמרו כן בתקנתם.

ושיעור דברי הרמב"ם בחיבורו כך הם: "וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר" – זהו הכלל שלא לנגן בכלי שיר. ובכללם "וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר" – הם כלולים בכלל הגזירה שלא לנגן בכלי שיר. וכלי זמר היינו כלי נגינה, ומוסיף חידוש דאף משמיעי קול שיר שהוא האירוס כמש"כ רבינו שליט"א בשירה כשרה (עמ' מ"א ד"ה לכן) שאינו משמיע אלא קול אחד שהוא הענבל כפרש"י (סוטה מט:). אלא שהוא דוחק. וראיתי לרבינו שליט"א שמפרש באופן אחר (שם עמ' כ"א) דכלי שיר היינו מנגינות עם

מילים, וכלי זמר היינו מנגינות בלי מילים. וזהו כמש"כ הרמב"ם בתשובה שהובאה לעיל לאסור אף במנגינות בלי מילים.

פי' ב' בדעת הרמב"ם בהלכות, דס"ל שני הטעמים הנז"ל לאסור

וקרוב אני לומר מדקדוק דברי הרמב"ם ז"ל שיש כאן ב' טעמים והוא ששירה בכלי זמר אסורה משום החרבן, וזה אסור אף בלא יין. ושירה בפה על היין אסורה, לא משום החרבן אלא משום שחוק וקלות ראש. וחילי מדשינה הרמב"ם בלשונו וכ' תרי פיסקי, ואחר פסקא ראשונה ש"כל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהן ואסור לשמען" כ' הטעם "מפני החרבן", ואחר הוסיף לומר "ואפילו שירה בפה על היין אסורה, שנא' בשיר לא ישתו יין". ואילו טעם החרבן היה גם על שירה בפה על היין, היה צ"ל הטעם לבסוף דקאי אכולה מילתא.

לפ"ז יתבארו דבריו בתשובה

ובהכי ניחא לן דברי הרמב"ם בתשובה (סי' רכ"ד) שכ' ואליבא דאמת אסור לשמוע דבר טפשות אפילו נאמר שלא בשירה, ואם מנגנים אותו על כלים יש פה שלושה איסורים: איסור שמיעת דבר טפשות ונבלות. איסור שמיעת שירה, ר"ל זמרא בפומא. ואיסור שמיעת כלי מיתרים. ואם זה במקום שתיית יין יש איסור רביעי והוא אמרו יתעלה "והיה כינור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם", עי"ש. הרי שהוסיף איסור דיין על כלי זמר, וא"נ דטעם דיין אינו אלא משום שמחה יתירה, כיון שיש כאן כבר כלי זמר דממילא אסור משום שמחה יתירה, מה יתן ומה יוסיף לך עוד שמחה יתירה דיין, והרי ממילא נאסר כבר. והא דמיא למי שמוסיף כלי זמר נוסף, הכי נאמר שבכל כלי שמוסיף עובר איסור נוסף משום שמוסיף שמחה, לכל היותר יש כאן הגדלת העוון, ולא איסור נוסף. ומכאן מוכח דטעם דיין הוא משום שחוק וקלות ראש, והרי הוא איסור מוסיף. וא"ש, ונכון ויציב וקיים. ונראה שאף בתשובתו שם כרך הרמב"ם ב' האיסורים זה בזה, איסור בעצם השמחה ואיסור דשחוק וקלות ראש, אף שלא ביאר להדיא שהם ב' טעמים, ואפשר לפרשו שם שהכל הוא מטעם שחוק וקלות ראש, מ"מ יש להעמיס

כן בתחילת דבריו שעצם שמחה יתירה אסורה אחר החרבן, וכך ודאי יש לנו לבארו מצד מש"כ איהו גופיה בספר היד שהוא משום החרבן. ועוד יש לבאר, שהרי הקל בפיהמ"ש בספ"א דאבות לשיר על שבח היין וגבורת האדם וכיו"ב מעניינים בטלים, ומשום שחוק וקלות ראש היה לו להחמיר באלו כרב האי גאון, אלא ודאי דס"ל דיש לחוש לשחוק וקלות ראש רק כשהשירה על היין. ובתשובה מדבר גם משירה על היין לכן החמיר בה משום שחוק וקלות ראש. ומה שהדגיש להם בתשובה יותר הטעם ששמחה זו מביאה לידי קלות ראש והוללות, על פני הטעם דשמחה יתירה, לפי ששם רצו השואלים לשמוע השירים מהערכים עצמם. ובשאלה זו עמד כבר רבינו שליט"א בשירה כשרה (עמ' נ"ז ד"ה חידוש שני).

אבל בלא"ה יש לעיין דאם להרמב"ם אסור אף נעימות בלא מילים כמש"כ בתשובה הנז"ל והובאה לעיל, כיצד יתכן להקל בשיר המדבר על שבח היין או גבורת האדם מעניינים שאינם אלדיי"ם כמש"כ בפיהמ"ש ספ"א דאבות. ואפשר לחלק דנעימות לבד א"א לבוא דרכם לגילוי אלו"ת, משא"כ שירים אלו מכאן מגיע לשבח הקב"ה, כי היצר עין הלא יביט הנוטע אוזן הלא ישמע? ! ומ"מ דוחק. ויותר נראה נכון דשם בפיהמ"ש מדבר "כשהם מצויים במסיבת משתה יין או חתונה או זולתה", ונראה מדבריו דמיירי במיני סעודות מצוה דומיא דחתונה (דלא כ' וכ"ש חתונה כמש"כ רב האי) ובכה"ג פשוט שמותר נעימות ומותרים ג"כ שירים אלו, ולזה סמך הרמב"ם להקל בפשוט, דשמחה יתירה כזו מותרת, ואף להוללות וקלות ראש ליכא למיחש בהו. אלא דהחכמים והחסידים ההם חששו מצד המילים או מצד הלשון שהוא לשון ערב כמש"כ הרמב"ם ז"ל. אבל לרב האי גאון יראה דאף בזה יש לחוש שהרי כ' בתשובתו (הנז"ל הרכבי סי' ס') והובאה ג"כ בשירה כשרה (עמ' כ"ג) בנוסח זה: הכין חזינא כי מנהג כל ישראל בבתי משתאות סתם, וכ"ש בפני חתן וכלה שמשמחין בקולות של שמחה, ואומרין דברי שירות ותושבחות לפני הקב"ה, וזוכרין אותותיו וחסדיו עם ישראל מקדם, וקווי גילוי מלכותו והבטחותיו הטובות ובשורות נחמות שבישרו הנביאים את ישראל. ופיוטין הרבה על אלו הדרכים וכיוצא בהם בקול נגינות ובבתי חתנים וכלות שמחות וזכר חופות וברכות להצליחם

ולהכשירם, ואין אדם בעולם מישראל נמנע מכל אלה. אבל זמרא דאסור מר עוקבא, דברים שאינן כסדר הזה אלא נגינות של אהבת אדם לחבירו, ולשבח אדם יפה בפיו, ולקלס גבור בגבורתו וכיוצא בזאת, כגון של ישמעאלים שנקראין "אשעאר אלגזל" (שירי מליצה), עי"ש. – הרי להדיא שינה דבריו לאסור באלו אף בפני חתן וכלה שע"ז דבר תחילה, ולהרמב"ם זה ודאי מותר. וכבר כתבנו דתלי בפלוגתא דידהו דלרב האי גאון הטעם משום דברי נבלה, ולכן אסרום חכמים הם וכל הדומה להם וכל מה שיגיע אליהם, ובכלל האיסור הם שירים אלו, ל"ש בסעודת הרשות ל"ש בסעודת מצוה. אבל להרמב"ם אינו אלא מטעם שמחה יתירה, וכל שהוא בסעודת מצוה ליכא חששא כלל. ואף גם למאי דחדיתנא שיש טעם נוסף דשחוק וקלות ראש במשתה היין, מ"מ במשתה של מצוה אין כאן שחוק וקלות ראש. ואיננו דנים על המילים המושרים כלל, דאם אינם בכלל נבלה ממש הרי הם מותרים גמורים, רק אנו דנים מצד עצם השמחה. ושמור לך זה היסוד כי הוא נפק"מ גדולה לדינא.

מקור דברי הרמב"ם בש"ס

ואחר שביארנו דעת הרמב"ם ז"ל, יש לנו לבאר מהיכן הוציא חידושו, ומה מקורו. גם צריך לנו ביאור מקורו במש"כ בתשובותיו (הנז"ל סי' רכ"ד והובא בטור) דשירה בפה אסורה אף שלא על היין. והנה ראיתי להב"ח ז"ל (סי' תק"ס אות ו') שפי' בדעת הרמב"ם ז"ל דשיר בפה אסור דוקא על היין משום דכ' בשיר לא ישתו יין, ומאי דקאמר בפ"ק דגיטין (ז). אי מהתם (מקרא דבשיר לא ישתו יין) הו"א ה"מ זמרא דמנא, אבל דפומא שרי, קמ"ל. פי' דודאי המקרא בשיר לא ישתו יין, מיירי בזמרא בפה, אלא שהם יכולים לטעות ולחשוב דמיירי שם בזמרא דמנא, כיון שהפסוק שקדם לו מדבר בכלי זמר, אבל האמת אינה כן. ומה שכ' הרמב"ם בתשו' דבשיר בפה אסור אף בלא יין, ביאר שם הב"ח (אות ז') דמאי דאמרי' בשיר לא ישתו יין, ל"ד קאמר בבית המשתה, כיון שעיקר הקפידא אינה אלא בשביל השיר [נר' דס"ל להב"ח כרב האי גאון דהוא משום חשש דברי נבלה, וא"כ היין אינו מעלה ואינו מוריד, אבל כבר פירשנו ברמב"ם לא כן].

ואורחא דמילתא הוא לשורר במשתה היין, אבל אה"נ אפילו בלא משתה אסור. עי"ש. מ"מ עדיין לא פירש לנו מהיכן הוציא הרמב"ם דין דכלי זמר דאסורים אף בלא יין. ונראה שהרמב"ם למד כן מהאמור שם (סוטה מח). אמר רב אודנא דשמעא "זמרא" תעקר. אמר רבא "זמרא" בביתא חורבא בספא. וכבר פירשנו דס"ל להרמב"ם פי' זמרא בכל דוכתא הוא כלי זמר, בין במילים ובין בלא מילים, ושם לא נזכר כלל יין, ומוכח דכלי זמר אף בלא יין אסור. וכן מלקמי' אר"ה זמרא דנגדי ודבקרי שרי, דגרדאי אסיר. ושם מיירי בכלי זמר, וודאי בשעת עבודתם אינם שותים יין. וזה דלא כמו שסבר הב"ח שבשעת מלאכתם הם שרים בפיהם, אלא שמשמיעים להם נעימות מכלי זמר כדי לזרום בעבודתם. כן סבר הרמב"ם וכבר נתבאר לעיל. ובזה זכינו להביין מקורי הדינים של הרמב"ם בשירה בפה ובכלי בחיבורו.

מקורו לחידוש ב' הטעמים, ותמיהות על הב"ח

מעתה חל עלינו חובת ביאור מהיכן לקח הרמב"ם מקח טוב זה לעצמו, ללמד שיש כאן ב' טעמים, בזמרא בכלי משום שמחה יתירה, ובפה משום שחוק וקלות ראש. ומיששתי בש"ס לראות רמ"ז בכל האר"ש ולא מצאתי. לפיכך אומר אני דסברא קאמר, דשיר ביין עיקר חששו משום שחוק וקלות ראש ואינו משום שמחה יתירה. ויבואר בזה דמשבטלה סנהדרין גזרו על שניהם על כלי זמר משום שמחה יתירה, ועל שירה בפה על היין משום שאין סנהדרין שימחו ביד המקילים ראש בשיריהם, ולפיכך גזרו בכל שירה על היין שלא יגיעו לידי הוללות. ואפשר דלכך החמירו ביותר על כלי זמר אודנא דשמעא "זמרא" תעקר, ועוד. (סוטה מח). משום דאיהו גופיה עבירה דשמחה יתירה אבל בשירה בפה על היין זהו רק חשש לעבירה. – וטעמו בתשובתו לאסור בפה שלא על היין אינו ברור דממ"נ אין לאסור כלל, וצ"ע. גם המקור שכ' הב"ח לדחוק כל דברי הש"ס דביין ל"ד, הוא דחוק מאד, וביותר לרמב"ם עצמו דס"ל דלא כרב האי גאון, וא"כ ודאי יש שמחה יתירה ביין, וכן איכא חששא יתירה דקלות ראש, וא"כ מוכח דיין דוקא. ועוד, דהא איהו אסר כלי זמר אף בלא יין, א"כ מאי דוחקא דחיק לן,

הא זימרא דהש"ס דאסר אף שלא ביין הוא, משום דמיירי בכלי זמר, ומש"כ ביין הוא שירה בפה, ומהיכן נכריח לדחוק הש"ס לדעתו. ובשלמא אי ס"ל כרש"י ותוס' יותר יש לדחוק, דהא זימרא דאסר אף בלא יין, וא"כ מאי דתנינן בשיר לא ישתו יין, וכן משבטלה סנהדרין בטל השיר מבתי משתאות, צ"ל דלאו דוקא. (אף דאינהו גופייהו ס"ל דוקא ודוקא, וזימרא דנקט אה"נ מיירי נמי דוקא ביין), אבל להרמב"ם גופי' הרי כולם מתאימות ודוחקא אין בהם. וצ"ע בכ"ז כי הם תמיהה רבתי.

פי' "זמרא" בש"ס

[אכן מה שהעלינו דכל מקום שנשנה "זמרא" פי' כלי זמר, לכאורה נסתר מגמ' דגיטין (ז). שלחו ליה למר עוקבא, "זמרא" מנא לן דאסיר. ומן הש"ס משמע ששאלו גם על שירה בפה. ועוד שם, אי מהתם הו"א "זמרא" דמנא, אבל דפומא שרי. ומשמע לכאורה דאף זה חשיב "זמרא". י"ל דשאלו על זמרא בכלי, ושלח להם דאף בפה אסור, מדכ' אל תשמח ישראל, דעצם השמחה אסורה. ולכן לא שלח להם מבשיר לא ישתו יין, דשם מיירי בכלי זמר במקרא שלמעלה הימנו, ולא ידעו לאסור אף בפה, דאף הם שאלו רק על כלי זמר. (אמנם י"ל דשאלו סתם, מ"מ באנו לבאר שיטת הרמב"ם). ואמר הו"א ה"מ זמרא דמנא אבל בפומא שרי, דלא חשיב "זמרא", קמ"ל דאף שאינו בכלל "זמרא" ששאלו, נמי אסור. אבל צ"ע דכיון דאמר להם לאסור אף בפומא, מנין ידעו דפומא דוקא על יין, שהרי לא שלח להם מקרא דבשיר לא ישתו יין. וצ"ל שפירש להם כן. ולהרמב"ם א"ש דאה"נ אף בלא יין אסור. -- ועדיין נראה שאין הכרח כ"כ מדברי הרמב"ם בתשו' (סי' רכ"ד) ממש"כ "ידוע שעצם הזמר והניגונים כולם אסורים אפילו אין אומרים עליהם מלים כלל, לאמרם ז"ל אודנא דשמעא זמרא תעקר, עי"ש. די"ל דזמרא כולל הכל בין זמרא דמנא בין זמרא דפומא, והרי הוא כולל נעימות בלא מילים, ויכלול ג"כ מילים בלא נעימות, דהא אף הרמב"ם במשך התשובה שם כ' דהאיסור השני הוא איסור שמיעת שירה ר"ל זמרא בפומא. עי"ש. מוכח דזמר כולל הכל. וכן מוכח מכל הראשונים והאחרונים ז"ל, ונפל בבירא מה שרצינו להראות ראייה לרמב"ם, והדרא קושיא

לדוכתה מהיכן הוציא הרמב"ם חילוק הדין דכלי זמר אף בלא יין אסור, ובפה רק ביין אסור, דאם יין דוקא הכל היה לנו לאסור ביין דוקא, ואם יין ל"ד הכל יש לנו לאסור אף שלא ביין. ואין לומר דהרמב"ם למד דין זה מעצמו. ונראה דמ"מ יש לומר דזמרא סתם היינו כלי זמר, אא"כ אמרי' להדיא "זמרא בפומא. כ"נ.]

ומה דאמר הש"ס (סוטה מח.) אמר ריו"ח כל השותה בארבעה מיני זמר מביא חמש פורעניות לעולם. עי"ש. ומשמע דעברו ה' עבירות, לד' הרמב"ם ז"ל בחיבורו פרשה זו יפה נדרשת דיש כאן ה' איסורים: א) כלי זמר משום שמחה יתירה. ב) כיון שהוא על היין יש חשש דשחוק וקלות ראש. ג) צ"ל דמייירי התם בשירי נבלה. ד) ביטול תורה. ה) גאווה. ושניים אלו האחרונים נראה כן מהפורעניות שמביא לעולם "שגורמין לתורה שתשתכח מלומדיה", "שגורמין שפלות לשונאו של הקב"ה" (ל' נקיה כלפי מעלה), "שגורמין שפלות של ישראל". וענין ד' כלי זמר בדוקא, צ"ע.

היאך פסקינן להלכה

קיצורו של דבר: להרמב"ם בחיבורו שירה בכלי זמר - אסורה אף שלא על היין. שירה בפה - אסורה דוקא על היין. להרמב"ם בתשובתו אף שלא על היין שירה בפה אסורה. לרש"י ותוס' (גיטין ז.) בין שירה בכלי ובין שירה בפה אסורה דוקא על היין. ומ"מ ברגיל בזה אסורה, ובזה משמע דאף שלא על היין אסורה. [דבירושלמי הוה קאים ודמיך בזמרא, ואסר שם אף שמסתמא אינו שותה יין בשכבו ובקומו. וכ"מ מהרמ"א (תק"ס ס"ג) שכ' "וי"א דוקא מי שרגיל בהם כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר, או בבית המשתה". מדכ' או בבית המשתה מוכח דאצל המלכים לא היה משתה, ובכ"א אסור משום שרגילים בכך.] וגם שם לא שמענו חילוק בין בפה ובין בכלי. (ובתוס' כתבו משום שמתענג ביותר). הטור הביא ב' הדעות, ומרן הב"י לא הכריע אם כהרמב"ם בחיבורו או בתשובותיו. ומ"מ פסק בשלחנו הטהור ודאי כהרמב"ם ז"ל. והב"ח ס"ל כהרמב"ם בתשובותיו דאף בפה אסור בכל גוונא אף שלא על היין. והמ"א (תק"ס סק"ט) הביאו בשתיקה כהודאה.

בסעודת מצוה או בחתונה - ודאי מותר להשמיע שירים אף בכלי זמר, ואין מי שמחמיר בכך, שכ"כ רב האיי גאון בתשובה, והרמב"ם בחיבורו, ובתוס' (גיטין ז. סוד"ה זמרא). [אבל כתבנו בפנים שמצאנו ראינו חילוק בין הרמב"ם לרב האיי, דלרב האיי דוקא אם הם שירי תשבחות לאל עליון וכיוצא. ובזה נראה שאף שלא בסעודת מצוה שרי (כיון דליכא חשש דשירי נבלה). ולהרמב"ם בשמחת מצוה מותר לשיר אף שיר סתם המדבר על נוי וגבורה וכיוצא שאינו משירות ותשבחות לקב"ה. אבל שלא בשמחת מצוה אסור לשמוע אפילו נעימות בלא מילים, שכ"כ להדיא בפיהמ"ש (ספ"א דאבות). ואזלי לטעמייהו כמש"כ בפנים, דלהרמב"ם הוא משום שמחה יתירה, ורק שמחת מצוה מותר, וא"כ אזלינן בתר עיקר השמחה אם היא שמחת מצוה ולא בתר השיר.]

ומרן בש"ע (סי' תק"ס ס"ג) כ' ככל דברי הרמב"ם בחיבורו וז"ל "וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר, וכל מיני זמר, וכל משמיעי קול של שיר לשמוח בהם. הגה, וי"א דוקא מי שרגיל בהם כגון המלכים שנומדים ושוכזים בכלי שיר [הוא ע"פ התוס' הנוז"ל], או צבית המשתה [אף שאינו רגיל בהם (טור ותוס'), מ"א]]. ואסור לשמעם מפני החרבן, [כלומר לא די שאסור לנגן בהם, אלא אף השומע אסור לו לשמעם. וזהו ביאור דברי הרמב"ם באמרו "ואסור לשמוח בהן, ואסור לשמען", ומרן סידר הלשון ופירשו. ולפי פירושו ופירושינו תבין דברי הרמב"ם כראוי.] ואפילו שיר בפה על היין אסורה, שנאמר בשיר לא ישתו יין. וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות או שיר של הודאות וזכרון חסדי הקב"ה על היין. [כבר כתבנו דלד' הרמב"ם אם הוא שמחה של מצוה מותר. ואפילו שירי נוי וגבורה מותר. וכאן חידש הרמב"ם שכבר נהגו שאפילו היא סעודת הרשות, וא"כ אכתי איכא חששא דשמחה יתירה, והרי אפי' נעימות בלי מילים אסר בפיהמ"ש, מ"מ כיון ששרים שירי תשבחות להי"ת נהגו להקל. ולרב האיי גאון ודעימי' אף זה פשוט להקל, דליכא חששא דדברי נבלה.] הגה, וכן ללכוד מלוא כגון צבית חתן וכלה הכל שני. [ר"ל לשיר בין בפה ובין בכלי (ט"ז סק"ה). ומ"מ אין לשמוח ביותר (מ"א סקי"א והוא מברכות רפ"ה דל"א).]

שיטה נוספת בדעת הרמב"ם – שאף בכלי שיר דוקא על היין אסור

ה"ן עוד נבי"א שיטה נוספת בדעת הרמב"ם להגאון ר' ישראל מאיר מזרחי ז"ל בשו"ת פרי הארץ (ח"א דף צ"ב ע"ד) שאף בכלי שיר אין לאסור אלא על היין. ומש"כ הרמב"ם בסוף דבריו "על היין" קאי גם על תחילת דבריו, דמיירי בכלי שיר. (הובא בשו"ת יחו"ד ח"א סי' מ"ה סוף עמ' קכ"ח). וכ"כ הגר"א בביאורו לש"ע הנז"ל בקיצור. ולפ"ז דעת הרמב"ם ורש"י ותוס' היו תואמים, ויחדיו יהיו תמים. אלא שמלבד שהוא דוחק לפרש כן ברמב"ם בהלכותיו, כאשר העיר שם ביחו"ד. עוד לא יתכן לפרש כן בתשובותיו שהרי כ' הרמב"ם בתשו' (סי' רכ"ד, והובא לעיל) די' ג' איסורים: (א) איסור שמיעת דבר טפשות. (ב) איסור שמיעת שירה, ר"ל זמרא בפומא. (ג) איסור שמיעת כלי מיתרים. ואם זה במקום שתיית יין, יש איסור רביעי. והוא אמרו יתעלה "והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם". עי"ש. הרי שאסור באיסורין ב' וג', אף שעדיין לא בא לשתית יין שהוא מנאו באיסור ד'. ואא"נ דהרמב"ם בתשו' פליג על מש"כ בחיבורו, מ"מ לא נדחוק בתרתי בענין כלי זמר, דאם לא נחפוץ לדחוק ברמב"ם דיין ל"ד ולכן נאמר דס"ל בחיבור דפה ביין דוקא אסור ודלא כתשובה, מ"מ לא נדחוק לאידך גיסא לומר דכלי זמר דוקא ביין, ונאמר עוד דהתשובה פליג אחיבור.

איך שיהיה ראינו מדבריהם שהפליגו והדחיקו דברי הרמב"ם, משום שרחוק בעיניהם כ"כ לאסור בכלי זמר בלא יין. ונר' משום דס"ל דכן מורה הש"ס דגיטין (ז). וכמש"כ בתוס' משם ראי' לרש"י שם. עוד בה, דגם בסוטה (מת). אמרי' אודנא דשמעא זמרא תעקר בהמשך למה שנזכר שם משבטלה סנהדרין בטל השיר במשתה היין ובהכרח דמיירי על מקרה אחד, וא"כ אא"נ דזמרא היינו כלי זמר, עכ"פ היינו דוקא במשתה היין דע"ז מיירי בגמ' לעיל.

הרבה ראשונים ס"ל לאסור אפילו שירה בפה שלא על היין, והעניינים

יגעים

כל קביל איפכא חזינן לכמה ראשונים שאסרו מכל וכל אפילו שירה בפה שלא על היין, שכן נראה מהרי"ף והרא"ש (רפ"ה דברכות דף לא). שכ' ש

דאפי' זמרא דפומא, אסור. ולא נחתו לחלק דדוקא ביין הוא דאמור. (ובמקום אחר לא כתבו מזה מאומה דנימא שסמכו עמש"כ בסוטה). וכן סתם בקיצור פסקי הרא"ש (מבעל הטורים) שם "וזמרא אסור בין בפומא בין במנא". וכן דעת ריא"ז שהובא בשלטי הגבורים (רפ"ה דברכות) שכ' "ואפילו הזמר שמזמרים בפה בלא כלי זמר, אסור, שנא' אל תשמח ישראל אל גיל כעמים". ולא כ' דדוקא ביין הוא דאסור. (וברמב"ן ובריטב"א לא מצאתי שדברו בכל אלו המקומות גיטין ז. סוטה מח. וברכות לא:). וכיון שכן נמצא כן היה לדעת ב' עמודי הוראה, ואף הרמב"ם בתשו' כן, והטור ס"ל דהרמב"ם בתשו' הוא ביאור למש"כ בחיבור. ומרן בש"ע סתם דבריו ולא נכנס לבית הספק להכריע לנו בבירור, ואפשר לבארו כמו שכ' הרמב"ם בתשו' אף שהוא דוחק (כשם שהטור הבין שהוא פי' להרמב"ם בחיבור אף שהוא דוחק). ע"כ קשה להקל בזה אף שמצאנו להדיא ברש"י ותוס' (גיטין ז.) ובמאירי (גיטין ז. ובסוטה מח.) ובר"ן (גיטין ז.) וכ"כ בהגהות מרדכי בריש גיטין "זמרא מנא לן דאסור, מצאתי בתוס' דהיינו במשתה בלא אכילה הוא דאסור שזה דרך הגויים, אבל במשתה של אכילה מותר". ע"כ. הרי שהקל יותר דאף במשתה דוקא בלא אכילה אסור, שאז הוא משכר כאשר פירשו ביחו"ד (ח"א סי' מ"ה עמ' קכ"ו). ומהטור אין נשמע להדיא לכאן או לכאן. ולפ"ז מש"כ ביחו"ד הנ"ל (עמ' קל"א) "הואיל וכן דעת רוב הראשונים רש"י ותוס' והרא"ש והר"ן והגהות מרדכי שלא נאסר כלי שיר אלא במשתאות על היין", עי"ש. נר' דתחת הרא"ש צ"ל הטור, דהא הרי"ף והרא"ש ס"ל לאסור אף בלא יין וכהרמב"ם בתשו'. וס"ל להגאון יחו"ד דסתמות דברי הטור מורים כרש"י ותוס'. אך שם (בעמ' קל"ד בהערה) כ' הגאון ז"ל ודע שמותר לשורר שירות ותשבחות בפה אפי' על היין וכדמוכח בהרי"ף והרא"ש (ר"פ אין עומדין) כו' עי"ש. ועצ"ע. ואולי ס"ל דכל מה שאסרו אינו בשירות ותשבחות להי"ת. ועצ"ע. (וצריך בדיקה ברא"ה ובאשכול ובארחות חיים ובאגור, ואמ"א כעת). וא"כ לא ראינו לדרך מוצא להקל בפשוט.

מאן דמקל שמיעת שירים דרך הטייפ, נדחה מהלכה

והנה גברא חזינן הוא שו"ת חלקת יעקב (סי' ס"ב אות ב') דאסבר לן שמיני נעימות הנשמעים דרך טייפ וכיוצא, מותרים לכם שרויים לכם. הואיל ובשעה שגזרו לאור הזמר לא היה הטייפ בעולם, ולא חלה עליו הגזירה, ואע"פ שכל מיני זמר אפי' אלו שנתחדשו אח"כ נכללים בגזירת חז"ל, מ"מ בטייפ שאין המנגנים נראים לשומעים והקול נשמע ממרחקים נחשב כפנים חדשות, ואינו בכלל הגזירה. וכיו"ב כ' הב"י (או"ח ס"ס י"ג) והמ"א (ס"ס ש"א). עי"ש. ומלבד מה שלא יועיל לפ"ד ג' עמודי הוראה דאייתנין לעיל, דאפי' בפה אסור, וק"ו זה. עוד בה שרוב האחרונים פליגי עלי' במוחלט, שכ"כ בשו"ת אגר"מ (או"ח ח"א סי' קס"ו) ששמיעת קול נגינה דרך טייפ, דינה כשמיעת כלי נגינה ממש ואסורה. וכ"כ הגרשז"א (הליכות שלמה בין המצרים פי"ד סק"ד) שאין לחלק בין שמיעת כלי נגינה ממש לשמיעתם במכשיר טייפ וכדו'. והובאו במ"ב דרשו (סי' תקנ"א הע' 29 ד"ב ולשמוע מנגינה). וכ"כ בשו"ת צי"א (חט"ו סי' ל"ג) והובא במ"ב דרשו (סי' תק"ס, מילואים עמ' 21 הע' 26). וכ"כ הגרב"ץ בשו"ת אול"צ (ח"ג פ"ל תשו' ג') שאין לחלק בין טייפ לבין כלים בעין. וק"ו להגר"ש וואזנר בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קכ"ז אות ב') דאף שירה בפה דרך הטייפ אסורה, כי מכשיר הטייפ עצמו נחשב כלי נגינה. וכ"ד הגריש"א (תורת המועדים האשכנזי ס"ה אות א') וכ"ד הגרנ"ק (חוט שני שבת ח"ד עמ' שע"ט). ובשו"ת דברי יציב (או"ח ח"ב סי' רמ"ו) נסתפק בזה. והובאו ג"כ במ"ב דרשו (סי' תקנ"א הע' 29 ד"ה ולשמוע מנגינה). ואף שלהלכה לא חיישינן לזה, מ"מ לא נוכל להקל מקצה לקצה. וא"כ ירוד ירדנו לסבו"ר סב"ר ולא עלתה בדינו. אכן הגרע"י זצ"ל גופי' נר' דאזיל לשיטתי' דאין לגזור גזירות מדעתינו אף כשהוא דומה בדומה, אמטו להכי ס"ל דכיון שגזרו על כלי שיר, וטייפ זה אינו כלי שיר לא גזרו בזה אף שהטעם שייך גם כאן, בפרט די"ל שאינו דומה ממש לכלי זמר שיש בהם שמחה ביותר כפשוט. מיהו לרבינו שליט"א שכ' בשו"ת עולת יצחק (ח"ב סי' קי"ד, ושם קט"ז שאלה ד') דכל שהטעם שייך כאן והוא דומה בדומה גם בזה גזרו, וא"כ אף הכא כיון שסו"ס הוא משמיע קול שיר אף זה בכלל.

היוצא מן הטהור, נפק"מ לדינא

ומזה יראה להחמיר כששומע שירי הרשות כגון בשבח היין או נוי וגבורה, כל שאינו סעודת מצוה. וה"ה בשומע נעימות בלא מילים נמי יש לאסור. וה"ה בשומע שירים בערבית או בשאר לשון עם זר ואינו מבין המילות, אף שהן מילות קודש לא נוכל להקל בזה, דשירות ותשבחות לאל עליון מקילינן דוקא משום שעיי"ז מתקרב להי"ת, ואף זה להרמב"ם אינו ממש לכתחילה מדינא, אלא שכבר נהגו בכך. (אמנם לרה"ג וסייעתו הוא לכתחילה וכאשר ביררנו באורך).

אלא שראיתי חומרא גדולה יוצאת מפי החכם הגדול הוא הגרב"ץ באול"צ (ח"ג פ"ל תשו' ג') שכ' בהערה שם דכל מה שהותר שירי קודש, היינו דוקא בפה על היין אבל לא בכלי נגינה, ודייק כן מהרמב"ם ז"ל. ואכן יש מקום בראש לדבריו, מ"מ אינו מוכרח דהא אף מש"כ הרמב"ם דשירה בפה "על היין" אסורה, פירשו הרב פרי הארץ (ח"א דף צ"ב ע"ד) דקאי נמי אכלי זמר שדוקא על היין יש לאסור. וכ"פ הגר"א בביאורו לש"ע. ואף דדבריהם לא יכוננו להרמב"ם בתשו', מ"מ לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא לומר דמש"כ הרמב"ם "וכבר נהגו כל ישראל..." קאי אכולה מילתא דלעיל אף אכלי זמר. ומש"כ שנהגו לומר שירות ותשבחות לאל יתברך "על היין", י"ל דחדית לן טפי דאף בכלי זמר על היין דאיכא תרתי לריעותא נמי שרי. ואף בסברא אין הדבר מוכרע לאסור, דמשום שמחה יתירה או משום שחוק וקלות ראש, יש להחמיר בשניהם באינם שירות ותשבחות. וא"כ דינם שוה ולא שמענו להדיא ברמב"ם שחולקים דיניהם להחמיר טפי בכלי זמר שלא על היין יותר משירה בפה על היין. ע"כ דיינו להחמיר בדבר המפורש ואין לנו לחדש חדשות מדעתינו. ואף הוא גופי' כ' שם שאחר שנהגו להקל (וכוונתו אף בכלי זמר שלא על היין ע"י קלטות וכיוצא) כדעת המקילין (הי"א ברמ"א) א"א לאסור לגמרי, עיי"ש. ע"כ באופן זה היינו בשירי קודש אין לאסור. אח"כ ראיתי בחזו"ע בין המצרים (עמ'....) שכ' דיש להקל בשירי קודש מוכח דמש"כ ביחו"ד הנזכר מיירי נמי בשירי קודש, וא"כ א"ש דמעיקר דינא יש להקל. וטעם שלא הקל לכתחילה, נראה משום דברי הארחות חיים שהביא שם דאף שירי קודש

אסור. ומה שלא הביא ראייה מהרמב"ם ומרן שהתירו, אפשר שחשש למש"כ הגרב"ץ א"ש. וא"נ כן שחשש לדעתו, לא יגהה מזור מה שרצינו ליישב דעתו לעיל דמשמע ליה מהרי"ף והרא"ש, עי"ש.

ובשירים אחרים היכול להחמיר ולא יהיה עצב בביתו כן ראוי לעשות שכך הוא שורת הדין, אלא שנטו הפוסקים האחרונים להקל משום המנהג ומשום חולשת הדור (עי' שו"ת אול"צ הנ"ל ובפס"ת אות י"א ובמ"ב דרשו). (זאת ראה שכהיום רבו כמו רבו החולים בחולי הנפש ומרה שחורה מה שלא היה בעבר, כי אז היה לבם כלב הארי ולא ירתעו מצרות המתרגשות עליהם, לא כן כהיום הזה בכל עקה ומועקה שחה נפשנו לעפר, ה' ירחמנו ויגאלנו שנית גאולת עולם אכי"ר. וזאת היתה להם לפוקה לאותם האומרים דאכשור דרא והחיים קלים ונעימים יותר כי יש מים ויש חשמל ויש טלפון ועוד מכל המצאות דורנו המקילים את חיינו, אך דא עקא כי הזמן גרמן לחלישות הדור שלא יוכלו שאת סבל וכשל כח הסבל, ומפני כן רבו הגירושים בדורנו רח"ל כי התרגלנו לתפנוקים ומעדנים, וכל אשר ירע לנפשו מעט אחת דינו, והחכם עיניו בראשו למעט בפינוקים. ומזה נבין טעם נוסף למה שאמרו בתוס' (כתובות קד:) בשם המדרש שעד שאדם מתפלל שיכנסו ד"ת לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו, עי"ש. שחוק ממה שהוא טעם סגולתי שהמעדנים מעכירים את זכות החומר, גם לא יאתה לו לאיש זה לעמול בתורה ולהשחיר עצמו עליה, כי רגיל בתפנוקים ומעדנים).

ובשמחה של מצוה פשוט הדבר להקל אף בשירים סתם, כמו שבח היין ונוי וגבורה וכיוצא, וק"ו נעימות בלא מילים דשרי. וק"ו בשמחת חתן ואדרבה אם יחמיר בשמחת חתן, היא חומרא דאתיא לידי קולא. וכבר פסיק ותני כן הגאון יחו"ד (ח"א סי' מ"ה עמ' קל"א ד"ה ונראה) להקל בפשוט בסעודת מצוה. ומה שנראה מהיחו"ד שם שהקל בשירים סתם אף שאינם שירי קודש, הנה מצאתי בחזו"ע (ד' תעניות) שכ' שהקל ביחו"ד בשירי קודש.

ואמנם עדיין יש לחלק אם מכוון למילות השיר, או שעיקר דעתו על המנגינה, וא"כ באופן זה לא יועיל ההיתר, וכמש"כ בס' שירה כשרה. ונראה דתליא בפלוגתת הרמב"ם ורב האי גאון, דלדעת הרמב"ם הנה כי

כן יש לאסור, אבל לרב האיי דיינו טעמא משום שירי נבלה, כל שהם שירי קודש בעצם, הרי שאין לחוש לשירי נבלה, ע"כ אף באופן זה יהא מותר. מ"מ להלכה מחמירים כהרמב"ם, ואף מרן ז"ל נקיט וסתים כל' הרמב"ם ז"ל.

ועוד לאלוה מילין דיש **מנגינות שנתייסדו ע"י גדולי הדורות** קדושים אשר בארץ המה, והמה נגינות באין אומר ואין דברים אלא מנגינות לחוד ושרשם ויסודם במרומים לפי גודל המייסד. (וכגון ניגון ד' בבות של רבינו הגר"ז זיע"א שהוא כנגד ארבע עולמות אבי"ע, שאינו מושר אלא לפרקים מיוחדים בזמן החופה ובפורים, לא בכל יום לגודל קדושתו). **דדינא הוא דשרי לנגנם באין פרץ ואין יוצאת.** ואדרבה גדולי החסידות אמרו שבכח מנגינות אלו להעלות גבוה יותר מן המילים, כי המילים מסייגות ועוצרות את השיר להשפיע רק כפי המילים. והרי שהן הנה מביאות לידי יראת שמים, יראה תתאה ויראה עילאה, ודין שירי קודש להם.